LINGUISTICA

SERIES A

STUDIA ET DISSERTATIONES, 5.

FEJEZETEK A SOUTH BEND-I MAGYAR NYELVHASZNÁLATBÓL

Írta:

KONTRA MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETE
INSTITUTUM LINGUISTICUM ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

1990

Legyen ajanlva ez
album mindazok emléké-
nek, akik az elmult 100 esztendő
folyamán önzetlen lelkesedéssel dolgoztak
a south bendi magyarsag erkölcsi
és anyagi jóléteért es magyar
fajtánk becsületéért.

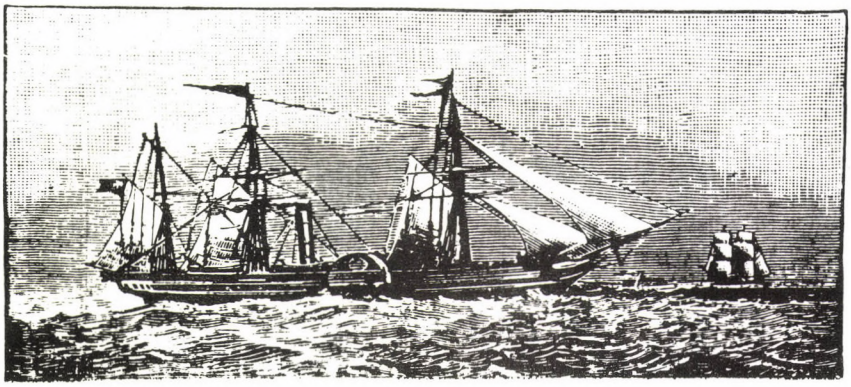

"Samaria" Steam Boat crossed the ocean in 19 days.

To all those, who
during the past 100 years
have unselfishly worked for the
spiritual as well as material welfare of
our Magyar people in South Bend.
Be this Memorial Album
gratefully dedicated.

LINGUISTICA
SERIES A
STUDIA ET DISSERTATIONES, 5.

FEJEZETEK A SOUTH BEND-I MAGYAR NYELVHASZNÁLATBÓL

LINGUISTICA

SERIES A

STUDIA ET DISSERTATIONES, 5.

FEJEZETEK A SOUTH BEND-I MAGYAR NYELVHASZNÁLATBÓL

Írta:

KONTRA MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETE
INSTITUTUM LINGUISTICUM ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

1990

ISBN 963 8461 39X
ISSN 0238-864

Copyright © Az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1990

Hozott anyagról sokszorosítva

9019296 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

Tartalom

Oldal

Előszó ix

I. ÁLTALÁNOS RÉSZ 1

1. Bevezetés 1

2. Az amerikai magyar nyelv szakirodalmának rövid áttekintése 2

3. A South Bend-i magyarok rövid története 9

4. A terepmunka és a feldolgozás 11

4.1. Az adatgyűjtés eszköze: az interjú 12

4.2. Az interjúhelyzet 13

4.3. A szöveglejegyzés 15

4.4. A számítógépes rögzítés és rendezés 16

4.5. Az elemzés 16

4.6. Az adatközlők 18

4.7. A számítógépes korpusz adatai 21

4.8. Az anyagközlésről 22

5. A magyar nyelv használatának színterei South Bendben . . 24

6. Néhány kontaktológiai alapfogalom 27

II. FONETIKAI ÉS FONOLÓGIAI KÉRDÉSEK 35

1. Szegmentális szint 35

1.1. A beszédstílusok vizsgálatának módszertani kérdéséről . . 35

1.2. Kálmán Béla megfigyelései 36

1.3. A vizsgálati eszközök, használatuk és az adatközlők . . . 37

1.4. Az aspirációról 41

1.5. Hosszú mássalhangzók 43

1.6. A *gy* hangról 44

1.7. Az *r* hangról 45

1.8. A nyílt és zárt *ë*-ről 45

1.9. Részleges összegzés 51

1.10. További eltérések a sztenderd magyartól 51

1.11. Megjegyzések a kettőshangzókról 52

1.12. A magánhangzó-illeszkedésről 53

2. A szupraszegmentális szint 55

2.1. A szóhangsúlyról 55
2.2. A mondathangsúlyról 57
2.3. Intonáció 59

III. A MORFOLÓGIÁRÓL 69
1. A morfológiai ingadozás 69
2. A morfológiai adaptációról 70
3. Morfológiai részrendszerek elvesztése és elsajátítása 71
4. A nem hasonuló *-val/-vel* rag: óhazai nyelvjárási örökség? . 73
5. „Számukra Amerika belföld": szuperesszívusz és inesszívusz 73

IV. NÉHÁNY MONDATTANI KÉRDÉSRŐL 75
1. A szórendről 75
2. Számbeli egyeztetés 80
3. Egy gyakorisági kérdés: fölösleges névmások 82
4. Az alanyi és tárgyas ragozásról 83
5. Szintaktikai calque-ok 84
6. A datívusz posszesszívuszos szerkezet birtokos személyragjáról 85
7. Igeidő-használat 86

V. SZÓKINCS 89
1. Kölcsönzés és kódváltás: meg lehet-e állapítani, hogy mikor válik egy szó kölcsönszóvá? 89
2. Magyar illusztrációk 91
3. Lexikai megjegyzések a normáról 93
3.1. Milyen szavakat kölcsönöznek az amerikai magyarok? . . 93
3.2. Hány kölcsönszót vesznek át az amerikai magyarok? . . 94
4. Mutatványok 97
4.1. Intralingvális devianciák 97
4.2. Interlingvális devianciák 99
4.2.1. Kölcsönszavak 99
4.2.2. Hibrid kölcsönszavak (részfordítások) 100
4.2.3. Jelentéskölcsönzés 100
4.2.4. Tükörszavak/Tükörkifejezések 101
5. A kétnyelvű beszéd két lexikai jellemzője 101
5.1. A SM lexikai megközelítése 101
5.2. A körülírás 102

6. Lexikai dominancia 103
7. Magyar tájszavak Amerikában 103

VI. A SZEMÉLYNEVEKRŐL 105
1. Az adatokról 105
2. A magyar nevek angollá válásáról 106
2.1. Helyesírás 107
2.2. Kiejtés 107
2.3. Vezetéknevek 108
2.4. Keresztnevek 108
2.5. „Középső" nevek 110
3. Motivációk és attitűdök 111

VII. KOMMUNIKATÍV INTERFERENCIA ÉS KOMMUNIKATÍV KUDARCOK 113
1. A kommunikatív interferenciáról 113
1.1. *Szokott* + főnévi igenév 114
1.2. Tegezés és magázás 116
2. Kommunikatív kudarcok 118

VIII. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTÉS 121

MELLÉKLETEK 129
1. Újsághirdetés 130
2. South Bend-i magyar nyelvi kérdőív 131
3. Nyelvhasználati kérdőív 135
4. Lejegyzési szabályzat 139
5. Az 1SX101 jelű adatközlő számítógépes file-jának eleje . . 142
6. Részlet az 1E9 jelű adatközlő számítógépes file-jából . . . 143
7. A 3S26 jelű adatközlő nyelvhasználati interjúja 144
8. „A nagy muri" — egy szövegrészlet a magyar egyezményes hangjelölési rendszer szerint lejegyezve 159

BIBLIOGRÁFIA 161
Tárgymutató 175
Néhány fontosabb szó mutatója 179

SUMMARY 181

Előszó

E könyv első változata 1986 decemberében készült el, kandidátusi értekezésként. 1989 januárjában átdolgoztam a hivatalos bírálók és mások kritikai véleménye alapján. Az elmúlt két évben, tehát 1987-ben és 1988-ban, több olyan esemény történt, amely munkámat máris kissé elavulttá teszi. Ilyen esemény az, hogy Magyarország hivatalos kapcsolatai az Amerikai Egyesült Államokkal és az ott élő magyarokkal jó irányban megváltoztak: ma remény látszik arra, hogy a korábbi, még 1986-ban is működtetett ambivalens magyarországi emigrációs politikát fölváltja egy őszintébb, gyanakvásmentesebb kapcsolatrendszer. A Népszava az MSZMP Központi Bizottsága külügyekért felelős titkárának 1988. december 19-i tájékoztatójáról így tudósított másnap: Szűrös Mátyás hangsúlyozta: „megváltoztatjuk viszonyunkat a külföldön élő magyarsághoz. Nem használjuk ezentúl az *emigráció* kifejezést, külföldön élő honfitársainkat a *magyarság részének és a magyar nemzet erőforrásának* tekintjük. Megszűnik a disszidens szó használata is, mivel alapvető emberi jog a szabad mozgás biztosítása."

De változik a tudomány is: az utóbbi években egyre több tanulmány és monográfia jelenik meg itthon az amerikai magyarság történetéről, néprajzáról s nyelvi állapotáról. Az igényes tudományos művek lassan megtöltenek egy könyvespolcot — amikor ezt az előszót írom, éppen Vasváry Ödön *Magyar Amerika* című, Szegeden 1988 végén megjelent forrásgyűjteménye a legújabb a sorban.

Ez a könyv — noha 1990-ben kerül nyomdába — nagyjából 1986. decemberi állapotában jelenik meg. Nem tartom ugyanis elengedhetetlennek, hogy az azóta megjelent nyelvészeti és nem-nyelvészeti szakirodalmat figyelembe vegyem. Valahol meg kell húzni a határokat. Ebben az amerikai magyar nyelvhasználatról írt **előtanulmányban** 1986 végén húztam meg a határvonalat. Ez magyarázza azt is, hogy a könyv bibliográfiájában 1986 után megjelent tanulmányok vagy könyvek csak akkor szerepelnek, ha a mondott esztendőben már „megjelenés alatt" voltak, s időközben meg is jelentek.

* * *

Hálás köszönetet mondok mindazoknak, akik önzetlen segítségükkel lehetővé tették e munka elkészítését. Hathatós kutatási támogatást kaptam a terepmunka során az Indiana Egyetem (Bloomington) Urál-Altaji Tanszékétől és Magyar Tanszékétől, valamint a chicagói Tulipános Láda Magyar Kulturális Egyesülettől. A gyűjtött nyelvi anyag feldolgozása során, 1981-86-ban, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Főosztálya és Nyelvtudományi Intézete, a Művelődési Minisztérium (az OKKFT TS-4, nyelvpolitikai kutatások keretében), továbbá egykori munkahelyem, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Angol Tanszéke támogatta kutatásaimat.

Képtelen lennék maradéktalanul fölsorolni mindenkit, akinek tudományos vagy más jellegű segítsége nélkül ez a munka sokkal gyarlóbbra sikeredett volna. Az Egyesült Államokban mindenekelőtt Sinor Dénesnek és néhai Ránki Györgynek (Bloomington), Szathmáry Lajosnak és Makkai Ádámnak (Chicago), Haraszti Sándornak (Atlanta), néhai Ludwig Aurélnak (Indiana Harbor), Harold B. Allennek és Michael D. Linn-nek (University of Minnesota), valamint Greg Nehlernek és Jeff Harlignak (Bloomington) tartozom köszönettel. Magyarországon legfőképpen Hajdú Péter, Imre Samu, Papp Ferenc, Szépe György, Füredi Mihály, Kálmán László, Kornai András, Pajzs Júlia, Gósy Mária (mindannyian az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének kutatói), Kiss Jenő és Nádasdy Ádám (Eötvös Loránd Tudományegyetem) segítségét élveztem.

Last but not least, adatközlőimnek, a South Bend-i magyaroknak tartozom hálával vendégszeretetükért és azért a türelemért, amellyel elviselték azt a szokatlan nyelvi játékot, amelybe bevontam őket. Könyvemet nekik ajánlom.

1989. január 30. K.M.

I. ÁLTALÁNOS RÉSZ

1. Bevezetés

A magyarok egyharmadának zöme több évtizede tartós vagy átmeneti kétnyelvűségben él, Magyarország államhatárain kívül. A hazai magyartól eltérő csehszlovákiai, kárpát-ukrajnai, romániai, jugoszláviai, ausztriai, észak-amerikai vagy máshol beszélt magyar nyelvet, vagyis a magyar kontaktusváltozatokat átfogóan soha, sehol nem vizsgálták. A politikai (in)toleranciától és a kutatói érdeklődéstől függően időnként készülnek dolgozatok a kétnyelvű magyarok nyelvéről (pl. Deme 1971, Zalabai 1985, Lizanec 1988, Márton 1972, Göncz 1985, Gal 1979 és Kálmán 1970a), ezek azonban a legjobb esetben is csak egy-egy szeletét vizsgálják a kétnyelvűség nyelvi, szociológiai és pszichológiai komplexumának.

Ez a dolgozat előtanulmány egy, az észak-amerikai magyarok kétnyelvűségéről írandó, átfogó monográfiához. Célom egy közösség amerikai magyar (a továbbiakban AM) nyelvének nagy vonalakban történő leírása, vagyis a fonetikai-fonológiai, grammatikai, lexikai és nyelvhasználati/pragmatikai vonatkozásoknak a sztenderd magyarral (a továbbiakban SM) való első összevetése. Nem célom az AM nyelvi jelenségek mélyfúrásszerű vizsgálata. Ezt a South Bend-i korpusz vagy más adatok alapján magamnak s másoknak később kell elvégeznünk.

Az utóbbi 10-15 évben megélénkült az érdeklődés az amerikai magyarok iránt — közülük egyre többen látogatnak haza és az itthoni rokonokat egyre többen hívják meg látogatóba az óceánon túlra. A hazai és az amerikai magyarság kapcsolatainak normalizálásában jelentős szerepet játszott a Magyarok Világszövetsége; az 1970-ben alakult Anyanyelvi Konferencia Védnöksége pedig az amerikai magyarság nyelvmegtartását segítő törekvések összehangolásában végez fontos, értékes munkát. A tudományos érdeklődést elsősorban Puskás Juliannának a kivándorlás történetét földolgozó monográfiája (1982) és az amerikai magyar Albert Tezlának (1987) az 1920 előtti kivándorlás dokumentumait közrebocsátó kötetei mutatják.

Fonák módon a környező országok magyarjaihoz képest kis számú amerikai magyarságnak a hazai köztudatban aránytalanul fontos helye van. Egy

történész-publicista erről nemrég így írt: „Jó lenne, ha az iskolában megtanítanák a diákokat arra, hogy nemcsak Amerikában élnek magyarok" (Ács 1986:25). Az amerikai magyarok nemcsak a manapság számtalan jó-rossz amerikai útibeszámolóban tűnnek föl, hanem Koncz Zsuzsa egyik dalában is (A Kárpáthyék lánya).

A Petőfi Rádió Kabos-kabaré című műsora (1982. szeptember 12.) többször kifigurázta az amerikai magyaroknak az óhazaitól eltérő magyar nyelvhasználatát. A hetilapokban is fel-feltűnnek a külföldi magyarok beszédével kapcsolatos magyar vélemények, például:

> „Mindig olyan boldog csodálattal hallgatom a negyven-ötven éve emigrált öregek tiszta, ép magyar beszédét, amilyen viszolygással azokat, akik később hagyták el a hazát, s máris úgy kezdik a mondatot, hogy *well*, vagy *so*, *hogy is mondják ezt*... Azt hiszem, ez a magatartás nemcsak intellektus, hanem — tán inkább — érzelmi iskolázottság kérdése" (Tamás 1985).

Egy másik publicista a nyugat-németországi magyarokról írja:

> „Olykor bizony nem ártana egyeztetni a többes számú névmást az egyes számú igével" (Zöldi 1985).

Érdemes megemlíteni, hogy a sajtóban ilyen minősítéseket csak a diaszpórában élő magyarok kapnak, a környező országokban élők nem. Az Amerikába bevándoroltak „rossz" (mert az óhazaitól eltérő) nyelvhasználatát szerte Európában lenézik, negatív jelzőkkel illetik. A „romlást" lustasággal (ami morális defektus), a tudatlansággal (intellektuális defektus) vagy a sznobériával (szociális defektus) szokták magyarázni (Haugen 1977:94). Mint látni fogjuk, igen gyakran másról van szó, vagy másról is szó van és persze nemcsak az amerikai magyarok esetében, hanem minden kétnyelvűségben élő magyar esetében.

2. Az AM nyelv szakirodalmának rövid áttekintése

A ma is meglevő amerikai magyar települések némelyikét több mint egy évszázada alapították. Az Amerikába vándorolt magyarok zöme 1870 és 1914 között érkezett az Újvilágba, őket két kisebb hullám követte még: az első a második világháború után, a második 1956–57-ben.

Waggoner (1981:493) szerint 1970-ben az USA-beli magyarok száma 495 ezerre volt tehető. Waggoner becslése éppúgy, mint az 1980. évi „szen-

zációs" amerikai népszámlálási adatok (ezek szerint az amerikai magyarok száma 1,7 millió) óvatosan kezelendők, mivel az USA népszámlálási adatai az etnikai hovatartozás tekintetében közismerten megbízhatatlanok (vö. pl. Frazer 1985). A becsült adatokkal mindaddig nem megyünk sokra — írta Fishman (1966:50) több, mint húsz éve —, amíg a számláló biztosok nem a „jelenlegi nyelvtudás" alapján állapítják meg, hogy valaki milyen etnikai kisebbséghez tartozik. A jelenlegi nyelvtudásra vonatkozó adatokat se az 1970. évi, se az 1980. évi népszámláláskor nem gyűjtöttek. 1970-ben az emberek anyanyelvét tudakolták a kérdező biztosok, 1980-ban viszont azt kérdezték, hogy beszél-e az illető otthon az angolon kívül más nyelvet is. Ez utóbbi kérdésre kapott válaszok alapján 1980-ban az Egyesült Államokban 178 995-en beszéltek otthon magyarul (1980 Census of Population, Volume 1, Chapter D, Part 1, United States Summary 1-16).

A legutóbbi népszámlálási adatok szerint az Egyesült Államokban 1,7 millió magyar származású ember él. A származás (ang. ancestry) azonban nem jelent nyelvtudást; ahhoz, hogy valakit magyar származásúnak számítsanak, az kellett, hogy az illető saját magát magyar származásúnak vallja, például azért, mert nagyszülei Magyarországról vándoroltak Amerikába.

Az amerikai–magyar nyelvi szimbiózis leírását Lotz János (1967) sürgette először. Tizenegy évvel később Andrew Kerek (1978:66) joggal írhatta, hogy a Lotz szorgalmazta műnek „nyomai sem látszanak még". E munkával a magyar nyelvészeti kutatások eme fehér foltjának eltüntetéséhez kívánok hozzájárulni.

A szakirodalom kimerítő áttekintése nem célom; csak azokat a nemnyelvészeti és nyelvészeti munkákat említem meg, amelyek különösen fontosak a jelen értekezés szempontjából.

Az amerikai magyarokra vonatkozó háttér-irodalomról

Az amerikai magyarokról általános tájékoztatást nyújt a Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups (Benkart 1980), Széplaki (1975) és Széplaki 1977-ben megjelent bibliográfiája, a Hungarians in the United States and Canada. Várdy és Huszár Várdy (1985) historiográfiai áttekintése az amerikai magyarokra vonatkozó történelmi, irodalmi és néprajzi kutatásokat veszi sorra.

Taborsky (1955) az amerikai magyar sajtóval foglalkozik, Fishman (1966) pedig a magyar nyelv amerikai fennmaradásának esélyeiről szól. Fishman tanulmánya mindmáig a legjobb szociolingvisztikai áttekintés az amerikai magyarokról. Az AM egyházakra s jelenlegi működésükre vonatkozó bőséges információ található többek között az Amerikai Magyar Református Egyesület évkönyveiben, vagyis a pennsylvániai Ligonierben kiadott Bethlen Naptárakban és Török István Katolikus magyarok Észak-Amerikában (1978) című, részletes kutatásokon alapuló könyvében. A második világháború előtti amerikai magyar református egyház történetét Komjáthy Aladár (1984) írta meg.

Az AM emigráció 1880 és 1940 közötti történetét nagy monográfiában dolgozta föl Puskás Julianna (1982).

Néprajzi szempontból mindenekelőtt Dégh Linda "The Ethnicity of Hungarian Americans" (1980) című átfogó tanulmánya és Niedermüller (1985) érdemel említést.

Az amerikai magyarok szépirodalminak tekinthető műveket is írtak. Rickert (1920) Budapesten megjelent antológiája Amerikában írt magyar verseket és dalokat tartalmaz, Könnyü (1961) az 1960 előtti AM irodalom történetét adja, Borbándi (1980) pedig a mai amerikai magyarság irodalmi életének részletekig pontos áttekintését nyújtja. Az AM költészet és próza létét három nemrég megjelent antológia is dokumentálja: Kemenes (1980), Béládi (1981) és Ferdinándy (1983).

Az amerikai magyar szépirodalom egy része a bevándorlók megromlott magyar nyelvhasználatán élcelődik (Makkai 1966 és Kántor Pál 1978). A bevándorló magyarok beilleszkedésének nyelvi kínjait humorosan ecseteli Wass (1980) és Cseh (1975). Utóbbi elbeszélésének címe *Szi-esz-i-écs*, ami nem más, mint az író „kimondhatatlan" magyar nevének angol betűzése.

Weinstock (1969) szociológiai szempontból vizsgálja az 1956 után bevándorolt magyarokat, többek között adatokat közöl a bevándorlók angol nyelvtudásáról is.

Reményi (1934 és 1937b) két írása is érzékelteti az amerikai magyarok identitás-problémáinak szociál-pszichológiai vonatkozásait. Sanders (1973) az amerikai magyarok nyelvi dilemmáinak intelligens laikus leírását adja. Makkai Ádám (1972) az iskoláskoruk előtt egynyelvű magyarként felnövő amerikai gyerekek nyelvi és kulturális helyzetét vizsgálja, s pedagógiai tanácsokkal is szolgál arra nézve, hogy miként kerülhető el a "semilingualism" kínja, vagyis az, hogy a felnövő gyerek végül se magyarul, se angolul ne

tudjon jól. A „félnyelvűség"-nek nevezett jelenség (vö. Martin–Jones és Romaine 1986) egyébként nemcsak nyelveket elsajátító gyerekekkel fordulhat elő (sőt: ma már tudjuk, hogy velük csak kivételesen fordulhat elő), hanem elsősorban a bevándorlók kínja, egyik 1956-ban bevándorolt South Bend-i adatközlőm például ezt mondta: „Én még sok mindent nem tudom magyarul megmondani. Se angolul, se magyarul." 2S134 SB134B557-568.[1] Kovács Márton (1982:21) megemlíti, hogy számos Magyarországra látogató kanadai magyar „tájszólásos tört beszédével társadalmilag hátrányos szerepet vállal a hazai környezetben. Viszont ha tökéletes és művelt angolságát használja fel, sok esetben meglepően nagy társadalmi fölényt élvezhet egyszerre."

Az AM kétnyelvűség kutatói értékes információkat találnak Lőrincze (1980), Szántó (1983 és 1984) és különösen Nagy Károly (1977, 1981 és 1984) munkáiban. Borbándi (1977) a nyugat-európai magyar értelmiségi szemével láttatja az amerikai magyarságot, míg Nehler (1981b) írása igazi ritkaság: egy magyarul kitűnően tudó, de semmilyen magyar ősszel nem rendelkező amerikai beszámolója a South Bend-i AM közösségről.

Puskás (1982:274-283) egy fejezetet szentel a nyelvfenntartási törekvéseknek s az AM iskoláknak.

A Kanadába bevándorolt magyarokról szóló első jelentős munka a szociológus Kosa (1957) könyve. Kovács (1981:45) utal a bevándorló magyarok és szlovákok „diszharmóniájára", aminek egyik oka az istentiszteleteken használandó nyelv körüli ellenségeskedés volt.

Háttér-irodalom, amely nyelvészeti forrásként is szolgálhat

Számos olyan könyv, album és cikk létezik, amely nemcsak háttér-információt nyújt, hanem nyelvi forrásként is elemezhető. A jeles amerikai magyarokról szóló könyvek (pl. Káldor 1937) vagy magyar közösségekről írt munkák (pl. Sári 1966 és különösen 1978) gyakran közölnek olyan dokumentumokat, amelyek az amerikai magyarok magyar és angol nyelvhasználatát hitelesen mutatják be. Az albumok közül kettőt emelek ki: az A south bendi magyarok 50 éves letelepedésének jubileumi emlékkönyve —

[1] Az adatközlők adatai e fejezet 4.6. pontjában találhatók; a locusjelöléshez vö. e fejezet 4.8. pontját.

1882-1932 címűt, és Az Amerikai Magyar Népszava aranyjubileumi albuma (New York, 1950) címűt. Mindkettőben bőséges anyag található az AM nyelv búvárai számára.

Puskás (1982:551-579) számos interjút közöl, melyeket magnetofonnal készített részint Amerikában, részint onnan visszavándorolt magyarokkal itthon. Az interjúk nyelvészeti értéke azonban csekély, mivel a szerző nem szó szerint, hanem szerkesztett (=csiszolt) változatban közölte őket.

Albert Tezlának az Európa Kiadónál 1987-ben megjelent monumentális dokumentumgyűjteménye válogatás 1895 és 1920 közötti újságokból, egyházi és közigazgatási dokumentumokból, személyes levelekből és irodalmi alkotásokból. A South Bend-i születésű irodalomprofesszor közöl egy „angol és hunglish szójegyzéket" is.

Nagy Dezső kétkötetes munkája, Az amerikás magyarok folklórja (1978–1979) újságokból, kalendáriumokból s hasonló kiadványokból kigyűjtött sokrétű anyagot tartalmaz, de nyelvészeti szempontból gyakorlatilag értéktelen, mivel a közölt szövegek filológiai pontossága erősen vitatható. „Az amerikai magyar nyelv szótára" című rész, mely az I. kötet 256–268. lapjain található, tele van pontatlansággal s nem mond semmi olyat, amit mások nem mondtak már korábban.

Nehler (1981a) majdnem szó szerinti[2] leírása egy második generációs South Bend-i adatközlővel készített magyar nyelvű nyelvhasználati interjúnak. Kontra (1984) betűhű közlése egy idős East Chicago-i magyar asszony maga gépelte önéletrajzának.

Korpuszok a magyar–amerikai angol nyelvi kontaktus vizsgálatához

Az AM nyelv vizsgálatára bármely írott vagy beszélt AM szöveg alkalmas. Az írott szövegek elsődleges és másodlagos szövegekre bontandók. Az előbbiek közé tartoznak a kéziratok, például a levelek, egyházközségi jegyzőkönyvek s hasonlók. Ezek azért elsődleges szövegek, mert eredetiek, szerkesztők vagy nyomdászok semmit sem változtattak rajtuk.

---

[2] Az írás szerkesztői sajnos „kigyomlálták" a kérdező *tetszik*-eit az olyan mondatokból, mint pl. *Melyik misére tetszik járni?* Ezt az interjút a 7. sz. mellékletben saját átírásomban közlöm.

Nyelvi szempontból kevésbé megbízhatók az AM újságok, ezekben ugyanis a szerkesztők megváltoztatják a szóhasználatot, a mondatszerkezeteket és a szavak betűképeit, ezáltal az eredeti, elsődleges szövegeket másodlagosakká alakítják. A szerkesztői beavatkozások ráadásul a szerkesztő idiolektusát tükrözik, s egy-egy konkrét esetben nehéz eldönteni, hogy a nyelvész csupán egy bizonyos szerkesztő egyéni nyelvhasználatának egy bizonyos sajátosságát elemzi-e vagy pedig olyan valamit, amit szerte Amerikában használnak a magyarok. Az AM újságok első dokumentált elemzése csak nemrég jelent meg (Kontra 1982a).

Fontos másodlagos forrás Halász Péter Második Avenue című 670 oldalas, New Yorkban megjelent regénye, többek között azért is, mert tele van magyarról angolra váltással (code-switching), amelyek tapasztalataim szerint elég pontosan tükrözik (utánozzák) a valódi AM-ban előforduló kódváltásokat.

Makkai Ádám (1979) szerint „amikor valaki egy-két évtizednyi távollét után visszatér Magyarországra és beszédén a magygol[3] érződik, gyakran kinevetik. Ez a sokk-terápia gyorsan hat s az illető néhány hét múltán újból 'tiszta' magyart beszél."

A korpuszok másik típusát a magnetofonfelvételek képviselik. Ezek között vannak céhbeli nyelvészek által készített, s vannak történészek, néprajzosok vagy szociológusok által rögzített felvételek. Az első magnetofonos gyűjtést Bakó Elemér végezte az 1950-es és 1960-as években — ő főleg az USA keleti partvidékén, elsősorban régi amerikás magyarok élettörténetét gyűjtötte. Bakó egy helyen (1965:212) mintegy 150 órányi hangfelvételről tesz említést; a felvételek leírása azonban mindmáig nem készült el. Időrendben a második Kálmán Béla (1970a) 16 órányi magnetofonos gyűjtése, ezeknek a felvételeknek az elemzése is várat magára. A harmadik magnetofonos gyűjtés, amelyet nyelvészek csináltak, a South Bend-i kutatás keretében folyt. Ez a korpusz mintegy 80 órányi AM (=magygol) és 60 órányi angol (=Hunglish) felvételt tartalmaz. A magygol felvételek magyar nyelvi és nyelvhasználati interjúkat tartalmaznak, valamint több órányi AM rádióműsort és AM gyerekekkel készített felvételeket.

---

[3] A *magygol* Makkai terminusa, az Amerikában beszélt magyart jelenti, szemben az amerikai magyarok által beszélt angollal, aminek *Hunglish* a neve.

Az észak-amerikai magyar nyelvről szóló szakirodalomról

Az amerikai magyar nyelvről szóló nyelvészeti írások száma nem nagy s minőségük változó. Még a „nagylélegzetű" munkák is hagynak kívánnivalót maguk után nyelvészeti szempontból, például Szamek disszertációjából (The Eastern American Dialect of Hungarian: An Analytic Study, 1947) kitűnik, hogy a szerző magyar tudása nem volt kifogástalan. McRobbie (1979) a békevári (Kipling, Saskatchewan, Canada) magyarok etnolingvisztikai leírásában többször utal az általa használt szókincs-, olvasás- és írástesztekre, de semmit nem közöl magukról a tesztekről, s az olvasónak fogalma sincs arról, hogy McRobbie közölt diagramjai milyen módon készültek. Győri Budapesten írt bölcsészdoktori értekezése (1979) — a szerző szavai szerint — 40 AM újság 200 számának elemzése. Az olvasót azonban zavarba ejti a dokumentációnak majdnem következetes mellőzése: a 129 lapos disszertációban az első locusszal közölt adat a 103. lapon található!

Spissáktól (1906) Győriig (1979) az AM-ral foglalkozó szerzők majd mindegyike az amerikai magyar nyelv megromlásán, elkorcsosulásán kesereg. Talán az egyetlen kivétel Fábián (1948:40), aki belátja, hogy az amerikai magyarok „könnyebben megértik és szívesebben használják az angol nyelvet, mint a magyart", s hogy ezt „nem is vethetjük szemükre". A cikkírók tájékozatlanságát a következő, élesen szembenálló vélemények is mutatják: Spissák (1906:262) szerint az AM-ban oly sok az angol szó, hogy óhazai magyar azt meg sem értheti, Rubinyi (1921:12) azonban — noha nem tagadja a nyelvromlás bizonyos fokát — az állítja, hogy az AM napilapoknak, például a Szabadságnak tiszta magyar nyelve majdhogynem semlegesíti az angolnak az AM-ra tett hatását.

Egészében azt lehet mondani, hogy az AM szakirodalomban idézett adatok hiányosak és rendszertelen gyűjtésből származnak, ezért az a néhány általánosítás, amelyet a szerzők megkockáztatnak, alapos kritikával kezelendő.

Az AM-ról szóló nyelvészeti szakirodalmat angol és magyar nyelvű tanulmányaimban (Kontra 1985 és 1986) részletes kritikai elemzésnek vetettem alá. Ebben a munkában egy-egy konkrét kérdés tárgyalásakor térek csak ki a vonatkozó irodalomra (pl. Szamek 1947 és Kálmán 1970a, 1973).

A Lotz János kezdeményezte angol–magyar kontrasztív kutatási projektumban készült elemzések (mindenekelőtt Varga László munkái) — noha nem kétnyelvűségben élőkre, hanem osztályteremben idegen nyelvet tanulókra vonatkozó megállapításokat tartalmaznak — relevánsak e dolgozat számára is, ezért ahol lehet, figyelembe veszem őket. Az említett tanulmányok szinte kivétel nélkül a kontrasztív elemzés első korszakában, az ún. erős hipotézis jegyében készültek, vagyis a nyelvészek két nyelv struktúráját összevetve a különbségekből nyelvtanulási problémákat jósoltak meg. Ezeknek a predikcióknak empirikus érvényét hibaelemzéssel — ez a kontrasztív nyelvészet fejlődésének második szakasza — Váradi (1980) dolgozatától eltekintve soha nem vizsgálták. Amikor ebben a dolgozatban a South Bend-i korpusz alapján néha megerősítek, néha elvetek egy-egy predikciót, akkor a papírral és ceruzával művelt angol–magyar kontrasztív nyelvészet egyes eredményeit szembesítem empirikus tényekkel.

3. A South Bend-i magyarok rövid története

A második világháború után a Princeton Egyetemen készített doktori disszertációjában Pierre E. Szamek (1947:17) a fő AM települések között említette South Bendet — New York, Cleveland, Detroit, Pittsburgh és Milwaukee társaságában.

Az első magyar bevándorlók 1882-ben érkeztek South Bendbe. A Registrum Matrimoniorum Ecclesiae "Sancti Stephani" South Bendiense I. kötetéből kitűnik, hogy a magyarok főleg a mai Győr-Sopron megye területéről érkeztek. A betelepülők és gyermekeik virágzó AM közösséget alakítottak ki. 1910-ben szentelték fel az impozáns Szent István r.k. templomot a Thomas Streeten, Nagy South Bend közepén. Az egyházközségi iskola ekkor tíz éve működött már. 1916-ban a Western Avenue-tól délre elterülő Rum Village nevű negyedben, amelyet Kis South Bendnek hívnak a magyarok, megszervezték a Magyarok Nagyasszonya egyházközséget. Az ottani magyar iskola 1925-ben épült föl. A reformátusok 1906-ban szentelték fel templomukat. A Szent István egyházközség égisze alatt 1901-ben megalakult a Műkedvelő Kör. Az első magyarok letelepedésének 50. évfordulójára kiadott emlékkönyv szerint 1932-ben körülbelül 10 ezer magyar élt South Bendben. Sokan közülük az Oliver mezőgazdasági gépgyárban, a Singer varrógépgyárban vagy a Studebaker autógyárban dolgoztak.

Az első bevándorlók gazdasági okok miatt hagyták el Magyarországot, a később érkezett két kisebb hullám elsősorban politikai okok miatt. Körülbelől 70 ún. *dípí* 'hontalan' és mintegy 300 ún. *szabadságharcos* települt le South Bendben a II. világháború után, illetve 1956–57-ben (Scherer 1975:2). Az 1970. évi népszámlálási adatok szerint South Bendben és a vele egybeépült Mishawakában 5348 magyar anyanyelvű ember élt. A magyarokon kívül élnek itt még német-, olasz-, mexikói- és lengyel-amerikaiak is — az etnikai kisebbségek a város lakosságának kb. 20%-át teszik ki.

A próbagyűjtések idején, 1979-ben a körülbelül Szegeddel azonos nagyságú South Bendnek harmadik generációs, magyar származású, de szülei anyanyelvét már nem tudó polgármestere volt.

A South Bend-i magyarság szociológiai rétegződése bizonyos népnevek (csoportnevek) kialakulásával járt együtt, amelyek a mai napig használatosak. Az I. világháború körül bevándoroltakat *öreg magyarok*-nak vagy *az öregek*-nek hívják, a bennszülött amerikaiak azonban gyakran a pejoratív *grinór* vagy *grínhorn* (< *greenhorn* 'zöldfülű') szót használták velük kapcsolatban. A nem-magyarok pedig *Hunky*-nak szólították őket.

A South Bend-i magyarok két különböző jelentéssel használják a *vadmagyar* szót: 1. 'büszke, gyakran féktelenül mulató magyar' és 2. 'magyar szülőktől Amerikában született ember, aki nem beszél igazán jól magyarul.' Az egyik South Bendben született adatközlő (3SX53) a következőképpen mesélte el a vadmagyarok és az ötvenhatosok közötti kommunikációs zavarokat:

> min^{k} mind^{i}ég montuk vadmadzsart beszélünk de ű^{k} ű^{k} / az igazi madzsar beszéd vót // tugỳa én montam ā én megnősűtem / aszonták én férjhő mentęm // si ðe kə'rɛktɪd mi // akik igazán tuttak beszéni magyarù //[4]

A *vadmagyar* szó South Bend-i jelentése nem általános az amerikai magyarok között, 3S24-es Pennsylvániában született és onnan felnőttként South Bendbe települt adatközlőm például South Bendben hallotta életében először a szót.

A II. világháború következtében hazájukat elhagyni kényszerült amerikai bevándorlókat *dípí*-knek vagy *dípís*-eknek (< displaced person) hívják.

---

[4] Ebben az idézetben a / szünetet, a // mondatvéget jelöl. Az aláhúzott rész kódváltásos angol szöveg.

Amikor ezek az emberek elhagyták Magyarországot, a *dipi* szó itthon is ismert volt (vö. Országh 1977:123), azóta azonban kihalt.

Az 1956–57-ben bevándorolt magyarokat Amerikában *freedom fighter*-öknek hívták (Fishman 1966:52) az angolajkúak. A magyar tükörszó, a *szabadságharcos* ma is használatos a South Bend-i magyar nyelvben, noha az angol *refugee* replicája[5], a *refjudzsi* vagy *refudzsi* 'menekült' gyakoribb megnevezése az *ötvenhatosoknak*. (Ez utóbbi szó egyébként az 1972-ben megjelent ÉKsz.-ban nem található meg.) A magyarok utolsó számottevő bevándorló rétegét a régebbiek, a befogadók *új magyaroknak* is hívják (Kontra és Nehler 1981a).

4. A terepmunka és a feldolgozás

A **Project on Hungarian-American Bilingualism in South Bend, Indiana** című kutatás amerikai lektori éveim (1978–1981) alatt kezdődött. Az első próbagyűjtésre 1979-ben került sor, s ezt követően 1980-ban és 1981-ben összesen kilenc héten át végeztem kutatótársaimmal nyelvészeti terepmunkát South Bendben. A földrajzi korlátokat valamelyest tágítandó, készítettem néhány felvételt az Indiana állambeli East Chicagoban, Pittsburghben (Pennsylvania) és a kanadai Montreálban és Torontóban is.

Az adatközlőket a South Bend-i lelkészek segítségével, rádió és újsághirdetést (vö. 1. melléklet) is igénybe véve, önkéntes jelentkezés alapján toboroztam. Az amerikai magyarok szociológiai rétegződése nagy vonalakban a következő (vö. Fishman 1966): 1. öregamerikások, 2. dípik 'hontalanok,' 3. ötvenhatosok, és 4. Amerikában született magyar származásúak. Célom az volt, hogy a négy fő szociológiai réteg mindegyikéből minél több adatközlővel készítsek felvételeket. Ez egyetlen kivétellel sikerült: közvetlenül a II. világháború után bevándorolt amerikai magyarokkal nem volt módom interjút készíteni. Adatközlőimet tehát többé-kevésbé a klasszikus dialektológiában szokásos módon (judgment sample, vö. Davis 1983:69–71), vagyis nem a szociológiai mintavétel szabályai (probability sample, vö. Davis i.h.) szerint választottam ki.

---

[5] A *replica* Haugen (1950) műszava, a nyelvi kölcsönzés eredményeként létrejövő átvevő nyelvi alakzatok neve. Az átadó nyelvi modell ihlette replica vagy az átadó nyelvi elem(ek) átvétele, vagy azok átvevő nyelvi elemmel/elemekkel történő helyettesítése, illetve átvétel és helyettesítés együtt is (vö. Kontra 1981b:14).

Egy-egy adatközlővel lehetőleg három interjút készítettünk: egy magyar nyelvi interjút (vö. 2. melléklet), egy angol nyelvi interjút (ez szerkezetében a lehető legjobban hasonlít a magyar nyelvi interjúra), és egy nyelvhasználati interjút (ebben a mikor, kivel, milyen nyelvet használ és miért? kérdésekre kerestünk választ, vö. 3. melléklet) — ez utóbbit az adatközlő kívánsága szerint vagy magyarul, vagy angolul. A magyar nyelvi interjúkat magam készítettem, az angolokat két kutatótársam: Gregory L. Nehler (Indiana University) és Jeff Harlig (University of Chicago). Az angol felvételek lejegyzése és elemzése a jövőben megoldandó feladat.

Az interjúk előzetes egyeztetés után az adatközlők házában vagy az általam bérelt lakásban zajlottak le. Egy-egy felvétel elkészülte után még aznap meghallgattam a szalagot, s a terepnaplóban lejegyeztem minden olyan szövegrészt, amelyről feltételeztem, hogy egy-két év múlva, a leíráskor már nem fogom érteni vagy a felvétel minősége, vagy a kontextusra vonatkozó, addigra elhalványuló emlékeim miatt.

4.1. Az adatgyűjtés eszköze: az interjú

A magyar dialektológiai kérdőívek elsősorban a magyar hagyományos paraszti gazdálkodást folytató, illetve ismerő adatközlők számára készültek. Természetes, hogy az egész más körülmények között, egy egészen más világban és kétnyelvűségben élő észak-amerikai magyarok magyar nyelvének vizsgálatára ezek a kérdőívek alkalmatlanok. A különböző szintű magyar tudással rendelkező amerikai adatközlők számára olyan kérdőívet kellett szerkesztenem, amely nyelvi repertoárjukat lehetőleg sokoldalúan méri föl. Ez a kérdőív (vö. 2. melléklet) a klasszikus dialektológiai kérdőíveknek és Labov (1966) irányított beszélgetéseinek egyes elemeit ötvözi, a városi dialektológia egyik amerikai változatát (Shuy, Wolfram és Riley 1968) követve. A South Bend-i magyar kérdőív szókincsvizsgáló része képleírást és 42 hagyományos nyelvatlasz kérdést tartalmaz, a szabadidőre, munkára, betegségre stb. vonatkozó részek összefüggő beszédet eredményeznek, a kiejtésre vonatkozóan pedig produktív tesztek (szavak és bekezdésnyi szövegek felolvasása) és egy percepciós teszt (szópárokról kellett az adatközlőknek eldönteniük, hogy azonos vagy különböző szavakat hallanak-e) révén nyertem adatokat. (A kérdőív módszertani vonatkozásaihoz vö. Kontra 1984–85).

A nyelvhasználati kérdőív (vö. 3. melléklet) 44 kérdést tartalmaz az adatközlők személyi adatairól, magyar és angol nyelvhasználatáról, vala-

mint a személynevekről, elsősorban Gal (1979) alapján. Mivel mindkét interjút fölvettem magnetofonszalagra, a nyelvhasználati interjúk nemcsak szociolingvisztikai információkat nyújtanak, hanem — természetes társalgások lévén — nyelvi elemzésre is alkalmasak.

4.2. Az interjúhelyzet

Az interjúhelyzet szocio- és pszicholingvisztikai jellemzéséhez ki kell térnem a normák és a kódváltás (=nyelvváltás) kérdéseire.

Einar Haugen (1977) a nyelvtanokban és szótárakban kodifikált, akadémiáktól szentesített sztenderd nyelvváltozatokat, amelyek a jó szónokok ideáljai, a retorikai normának megfelelő változatoknak hívja. A kétnyelvűségben élő emberek anyanyelvét kontaktusváltozatnak nevezi Haugen, ami eltér a regionális és szociális nyelvváltozatoktól, mivel olyan változata az anyanyelvnek, amelynek jellemző jegye, hogy kétnyelvű beszélők egy másik nyelvből kölcsönöznek bele elemeket. Ebben az értelemben a normann hódítás idején (XI-XIII.sz.) Angliában beszélt angol kontaktusváltozat volt, mivel állandóan hatott rá az ország akkori hivatalos nyelve, a francia. A kontaktusváltozatot beszélők normája különbözik az egynyelvűek retorikai normájától: Amerikában sok magyar *káré*-nak hívja a személygépkocsit, Magyarországon mindenki *autó*-nak vagy *kocsi*-nak nevezi. A magyar retorikai norma szerint tehát *autó*-t kell mondani, az öregamerikások és gyerekeik kommunikatív normája szerint viszont *káré*-t.[6] Haugen szerint a kommunikatív norma létrejötte viszonylag stabil kétnyelvű közösségekben figyelhető meg. Ez a norma köztes fejlemény, a kétnyelvű egyének nyelveit anyanyelvként beszélő egynyelvűek retorikai normái között elhelyezkedő, eléggé képlékeny norma, egyfajta kompromisszum. De norma, szabályok alkotják, például az, hogy a kétnyelvűek csak ritkán kölcsönöznek formaszókat (pl. *how* 'hogyan,' *as* 'amint,' vö. Haugen i.m.97).

---

[6] A magyar retorikai norma, tehát a SM szerint Munkács *Kárpátalján* van, esetleg *Kárpát-Ukrajnában*. A helyi, hivatalos nyelvhasználat, vagyis a kommunikatív norma szerint viszont Munkács a *Kárpátontúli terület*-en van. Kijevből nézve van túl Munkács a Kárpátokon. A helyi magyar kontaktusváltozatban a *kárpátontúli* szó szláv mintára keletkezett tükörfordítás. Egyazon területnek két különböző, a retorikai és a kommunikatív norma szerinti megnevezése olvasható például a Reformátusok Lapja 1986. szeptember 28-i számának 3. oldalán: „A Kárpátalján élő magyar reformátusok egyháza a *Kárpátontúli Református Egyház*." (Kiemelés az eredetiben)

Oksaar (1977) a kódváltásnak két fajtáját különbözteti meg: a „szituatív" (külső ok kiváltotta) nyelvváltás a beszédpartner, beszédtéma vagy beszédhelyzet megváltozásakor figyelhető meg, a „kontextuális" nyelvváltást viszont elsősorban a beszélő nyelvi repertoárja, két nyelvbeli jártassága teszi lehetővé, akkor, amikor bizonyos szavak egyik nyelven nem jutnak eszébe, illetve akkor, amikor emocionális vagy presztízsmotívumok indítják arra, hogy beszélgetés közben nyelvet váltson. Oksaar vizsgálatai azt mutatják, hogy a kontextuális kódváltás együttjár az általa racionálisnak nevezett nyelvi viselkedéssel (vagyis azzal, hogy a kétnyelvűek tudatosan választják meg a nyelvi eszközöket a beszédhelyzetnek, a beszédpartnernek/hallgatóságnak és a témának megfelelően). A racionálissal szemben áll a kétnyelvűek normatív viselkedése, amikor anyanyelvük nyelvi és nyelvhasználati szabályait követik.

Amikor egy kétnyelvű egy egynyelvűvel beszélget, igyekszik interferenciától mentesen, a retorikai normának megfelelően beszélni (Grosjean 1982:293 és 299). Amikor a kétnyelvűek egymással beszélgetnek, más a helyzet: általában van egy szokásos nyelvük, amin társalogni szoktak, de ha szükséges, a másik nyelvet is igénybe veszik, amennyiben a pszichoszociális helyzet ezt megengedi. Két lehetőség áll előttük: vagy átváltanak a másik nyelvre, vagy kölcsönöznek belőle szavakat (Grosjean i.m. 308).

Oksaar (i.m. 252) azt tapasztalta, hogy a svédországi észtek a racionálisról a normatív kódra váltottak, amikor a beszélgetés hallgatóságához a nyelvközösséghez nem tartozó észtek csatlakoztak.

Ezek után lássuk, milyen helyzetben került sor a South Bend-i magyar interjúkra! Adatközlőim tudták, hogy jól tudok angolul. Az interjúk során tudatosan törekedtem arra, hogy sztenderd magyart beszéljek, ugyanakkor állandóan SM füllel hallgattam adatközlőimet, vagyis ha úgy véltem, hogy valamit az egynyelvű itthoni magyarok nem értenének meg, akkor a megértést elősegíteni hivatott kérdést tettem föl. Más szóval: megpróbáltam utánozni az egynyelvű SM beszélőket. A kétnyelvű adatközlők tehát egy kétnyelvű, de az ő nyelvközösségükhöz nem tartozó, magyarul a retorikai norma szerint beszélő nyelvésszel társalogtak.

A Grosjeantól és Oksaartól fentebb idézettek értelmében azt lehet mondani, hogy adatközlőim az interjúk során normatívan viselkedtek, a retorikai kódot igyekeztek használni, tőlük telhetően alkalmazkodtak az én SM beszédemhez. (Persze néha én is alkalmazkodtam hozzájuk, pl. ha valaki nem értette a *kocsi* szót, a kommunikatív normának megfelelő *káré*

'autó' használatával lendítettem tovább a beszélgetést.) Racionális nyelvi viselkedésüket, kommunikatív kódjuk használatát, tehát azt, hogy maguk között milyen nyelvet használnak, nemigen tudtam megfigyelni, mivel az a kilenc hét, amíg köztük éltem, nagyon kevés volt ahhoz, hogy magukhoz tartozónak tekintsenek. Én voltam a *professzor*, akit szerettek, s aki őket tanulmányozta, hogy könyvet írjon róluk. Tehát az antropológiában (szociológiában) Malinowski óta kötelező résztvevő megfigyelésre (participant observation) alig volt módom, s ha véletlenül volt is, akkor se tudtam beindítani a magnetofont egy-két kivételesen szerencsés esettől eltekintve. A nyelvészetileg legértékesebb adatokat az otthoni, fesztelen beszélgetések rögzítésével lehet nyerni (Labov 1981), ehhez viszont minimum az kell, hogy a nyelvész — miként Gál Zsuzsa tette Felsőőrben 1974-ben — legalább egy éven át éljen a tanulmányozott közösségben, s abba a lehető legnagyobb mértékben integrálódjon.

4.3. A szöveglejegyzés

A hangszalagok leírása 1982 májusában kezdődött és 1984 decemberében fejeződött be. A lejegyzési szabályzatot — néhány kollégával folytatott konzultáció során — magam alakítottam ki (ld. 4. melléklet). A South Bend-i korpusz lejegyzésekor nagyobb, összefüggő magyar szöveg leírásának nem volt számottevő hagyománya (a Nyelvtudományi Intézet élőnyelvi kutatócsoportja 1985. március 29-én országos értekezletet tartott, ahol élőnyelvi szövegek lejegyzéséhez egy kétoldalas (sic) útmutatót bocsátott közre, amit szigorú kritika ért számos oldalról). A szalagok leírása és ellenőrzése a következő módon történt:

1. A felvételeket többszöri meghallgatás után, a szabályzatnak megfelelően egy amerikai angolul kiválóan tudó, nyelvészetileg megbízható ismeretekkel rendelkező tanárnő kézzel leírta,

2. a kéziratot összevetettem a szalagokkal, s a szükséges javításokat beírtam,

3. a javított kéziratot legépelték,

4. a gépiratot összevetettem a kézirattal, s a szükséges javításokat ceruzával beírtam,

5. a gépírónő kijavította a gépiratot.

4.4. A számítógépes rögzítés és rendezés

A gépiratos korpusz egy részét — 40 interjút — 1985-ben rögzítettem a SZTAKI IBM 3031-es számítógépén. A rögzítés három fázisban történt: 1. beírtam az interjúkat, 2. a kinyomtatott változatot összevetettem az eredeti hangfelvétellel és a szükséges javításokat (rögzítési hibák javítását és eredeti kódolási hibák javítását) rávezettem a nyomtatott változatra, 3. a javításokat elvégeztem a számítógépes korpuszon.

1986 első felében a számítógépes korpuszon (vö. 5. és 6. melléklet) különféle rendezéseket hajtottam végre, vagyis a korpuszba bekódolt eltéréseket[7] (pl. a SM-tól eltérő szórend eseteit) teljes számban, hatsoros kontextussal és locusjelöléssel kikerestettem a géppel.

4.5. Az elemzés

A számítógép által rendezett adatokat ezután a SM-ral összevetettem. A SM-t a következőképpen határoztam meg: része minden olyan lexikai és grammatikai elem, ami a sztenderd szótárakban és nyelvtanokban (ÉKsz., ISzKSz., SzinSz., MMNyR.)[8] le van írva. Azokban az esetekben, amikor a sztenderd források nem igazítottak el, saját anyanyelvi kompetenciám alapján döntöttem.

Ebben a könyvben az AM példáknak gyakran megadom SM megfelelőit is. Ezek a SM megfelelők az én nyelvérzékem és elemző készségem alapján kikövetkeztetett mondatok. Az AM példák intonációját és azt a kontextust, amelyben előfordulnak, nem közlöm, mivel az ilyen aprólékosan gondos adatközlés a munka terjedelmét fölöslegesen felduzzasztaná. Az AM mondatok SM megfeleltetéseinek helyessége vagy helytelensége azonban ellenőrizhető: a kétkedő olvasó bármikor meghallgathatja az eredeti

---

[7] Tehát csak az eltéréseket vizsgáltam, vagyis a negatív eseteket. A szórendnél maradva, az AM *Akkor én voltam traktorszerelő* (=SM *Akkor én traktorszerelő voltam*) példát elemeztem, de a kérdéses szórend SM-nak megfelelő megvalósulásait nem. Az eltérések abszolút gyakoriságát vizsgáltam csupán, nem a relatívat, amit úgy kapunk, ha a vizsgált jelenség megvalósult eseteinek számát elosztjuk az összes elvileg lehetséges megvalósulás számával (vö. Schachter és Celce-Murcia 1977).

[8] Annak magyarázatát, hogy miért a Magyar értelmező kéziszótárt használtam a sztenderd meghatározásához a Magyar nyelv értelmező szótára helyett, l. az V. fejezet 2.1. pontjában.

felvételeket a South Bend-i magyar hangarchívumnak az MTA Nyelvtudományi Intézetében elhelyezett példányában.

Noha ebben az elemzésben a viszonyítási pont a mai sztenderd magyar nyelv, egyes esetekben az AM adatok minősítésekor felhasználtam néhány magyar nyelvjárási munkát, elsősorban Kiss Jenőnek a rábaközi Mihályi nyelvjárásáról írt munkáit (1979, 1982a, 1982b), mivel a South Bend-i magyarok számottevő része — mint korábban említettem — a mai Győr-Sopron megyéből vándorolt Amerikába. Így lehetővé vált egyes, a SM-tól eltérő, de az adatközlők vagy szüleik óhazai nyelvjárásában esetleg meglévő jelenségek azonosítása is.

4.6. Az adatközlők

Azonosító jele	Születési helye,	éve	Bevándorlásának éve	Neme	Foglalkozása
1EX11	Őrszentmiklós (ma Őrbottyán)	1905	1926	ffi	nyugdíjas, gyári munkás
1EX157	Gödreszentmárton	1910	1924	nő	?
1EX158	Békés	1899	1914	nő	nyugdíjas, kereskedő
1E9	Zapszony, Bereg m.	1910	1921	ffi	nyugdíjas, gyári munkás
1SX101	Fertőszentmiklós	1894	1911	ffi	nyugdíjas, gyári munkás
1SX103	Tiszalök	1901	1922	nő	háztartásbeli
1SX127	Pestszentlőrinc	1911	1928	ffi	borbély
1SX133	Mohol	1886	1903	nő	háztartásbeli
1SX144	Esztergom	1897	1922	ffi	nyugdíjas, gyári munkás
1SX150	Temesvár	1913	1925	nő	nyugdíjas, könyvkötő
1S1B1	Nyúl	?	1912	nő	nyugdíjas, szakácsnő

Az adatközlők

Azonosító jele	Születési helye,	Bevándorlásának éve		Neme	Foglalkozása
1S13	Fertőszéplak	1902	1921	nő	nyugdíjas, gyári munkás
1S131	Nagykereskény, báti járás, Hont m.	1891	1910	ffi	nyugdíjas, orvos
1S141	Páli	1889	1907	ffi	nyugdíjas, gyári mukás
2SX140	Rákospalota	1921	1956–57	ffi	gyári munkás
2SX33	Dasztifalu	1920	1956–57	ffi	gyári munkás
2S12	Pestszentlőrinc	kb. 1936	1956–57	nő	háztartásbeli
2S130	Hernádcéce	1927	1956–57	ffi	gyári munkás
2S134	Budapest	1922	1956–57	ffi	gyári munkás
2S21	Budapest	1938	1956–57	ffi	autószerelő
2S29	Nagygyimót	1911	kb. 1960	nő	szakácsnő
2S42	Budapest	1912	kb. 1948	ffi	lelkész
2S49	Pórládony	1922	1956–57	nő	háztartásbeli
2S7	Szombathely	1910	kb. 1960	ffi	lelkész

Az adatközlők

Azonosító jele	Születési helye,	éve	Bevándorlásának éve	Neme	Foglalkozása
3E5	East Chicago	1939	-	nő	gyári munkás, rokkant nyugdíjas
3SX122	South Bend	1909	-	ffi	kereskedő
3SX145	South Bend	1918	-	ffi	nyugdíjas, művezető
3SX148	South Bend	1912	-	nő	nyugdíjas, hirdetési ügynök
3SX160	Fertőszentmiklós	1921	1923	nő	apáca
3SX53	South Bend	1925	-	nő	autóparkoló őr
3S112	South Bend	1925	-	ffi	műszaki rajzoló
3S126	South Bend	1914	-	nő	háztartásbeli
3S23	South Bend	1929	-	nő	háztartásbeli
3S24	Big Run, PA	1919	-	nő	utazási ügynök
3S26	South Bend	1915	-	ffi	ügyvéd
3S3	Németország	1947	kb. 1950	ffi	tanár, nyelvész
3S32	South Bend	1909	-	ffi	biztosítási iroda vezetője
3S36	South Bend	1925	-	ffi	farmer
3S38	South Bend	1962	-	nő	egyetemi hallgató
3S6	Carteret, N.J.	1905	-	ffi	lelkész

4.7. A számítógépes korpusz adatai

Az adatközlő	Az interjú típusa[9]	Az interjú hossza „n"-ben
1EX11	nyh. + szm.	40080
1EX157	szabad beszélgetés	16000
1EX158	nyh.	64640
1E9	nyh. + szm.	31360
1SX101	szabad beszélgetés	34720
1SX103	nyh. + szm.	64560
1SX127	nyh. + m.	71680
1SX133	nyh.	35360
1SX144	nyh. + szm.	40320
1SX150	nyh. + m.	87040
1S1B1	szabad beszélgetés	37680
1S13	nyh. + m.	184560
1S131	nyh.	54000
1S141	nyh. + teljes ŐHA.	171440
2SX140	szabad beszélgetés	75600
2SX33	nyh. + m.	115520
2S12	nyh.	24560
2S130	nyh. + m.	69280
2S134	nyh. + m.	76320
2S21	m.	46880
2S29	nyh. + m.	52960
2S42	nyh.	61440
2S49	nyh. + m.	45040
2S7	nyh. + m.	77280
3E5	nyh. + m.	78800
3SX122	nyh.	29440
3SX145	nyh. + m.	84560

[9] nyh. = nyelvhasználati kérdőív
m. = magyar nyelvi kérdőív
szm. = szelektív magyar nyelvi kérdőív

3SX148	nyh. + szm.	76160
3SX160	nyh. + szm.	46080
3SX53	nyh. + m.	44400
3S112	nyh. + m.	51520
3S126	m.	21840
3S23	m.	50320
3S24	m.	47520
3S26	nyh. + m.	105920
3S3	nyh. + teljes ŐHA.	97680
3S32	nyh.	51040
3S36	m.	53920
3S38	m.	23600
3S6	nyh. + m.	97280

Összesítve

Adatközlők típusa	Száma	Szövegek terjedelme „n"-ben
öregamerikások	14	933440
ötvenhatosok	10	644880
amerikai születésűek	16	960080
	40	2538400

4.8. Az anyagközlésről (jelölési konvenciók)

A példaanyagot folyó szövegben *dőlt betűvel* emelem ki, más esetben álló betűvel, beljebb kezdve közlöm. A példákat általában eredeti formájukban veszem át a számítógépes korpuszból, de egyes esetekben — a könnyebb olvashatóság kedvéért — az éppen irreleváns részeket elhagyom. Például a fölösleges névmáshasználat bemutatásakor a korpuszbeli példamondatot (1) egyszerűsítve közlöm (2), a hangsúlyjelölő számok nélkül:

(1) De én ne3m lá4tok szá3z <L> bi4zonyost

(2) De én nem látok száz <L> bizonyost.

Szükség esetén a példamondatot megelőző és/vagy követő (gyakran más beszélő, legtöbbször általam mondott) mondatot is megadom, hogy látsszék a kontextus.

Időnként az AM példamondat után megadom annak SM megfelelőjét és az AM mondatot indukáló, rekonstruált angol mondatot, aminek a jele: A. A nyelvtanilag helytelen mondatok jele hagyományosan: *.

A zárójelbe tett három pont (...) a példából elhagyott irreleváns részeket jelöli.

Szögletes zárójelben közlöm a korpuszban nem megtalálható kontextuális megjegyzéseket.

A locusjelölések két részből állnak: megadják az adatközlő azonosító jelét (vö. e fejezet 4.6. pontját) valamint azt, hogy adott szövegrész a hangarchívumban hol található. A locusjelölésnek ez a második fele megmutatja az archívum megfelelő kazettájának jelét, pl. SB036, azt, hogy a kérdéses szövegrész a kazetta A vagy B oldalán van-e, és azt, hogy Sanyo M2502U típusú kazettás magnetofon mely számlálóállásánál (pl. 148), vagy mely számlálóállásai között (pl. 130-145) található. Tehát a 3S36 SB036A148 locusjelölés így olvasandó: a kérdéses rész a 3S36 jelű adatközlő beszédében, az SB036 jelű kazetta A oldalán, az említett magnetofon 148-as számlálóállásánál található. Ily módon lehetőség van arra, hogy a példákat ne csak a gépiratos és a számítógépre vitt korpuszban, hanem az eredeti felvételeken is pillanatok alatt visszakeressük. A locusjelölés első számjegye megmutatja, hogy az adatközlő a három vizsgált csoport melyikébe tartozik: az 1-gyel kezdődők öregamerikások, a 2-vel kezdődők ötvenhatosok, a 3-mal kezdődők Amerikában születettek.

A korpuszban az adatközlők szövege a SM helyesíráshoz közeli, attól elvszerűen eltérő módon van írva, az interjúkészítő szövege viszont SM helyesírású. A szövegben felhasznált jelek, pl. P, Z, (:xxx:) és a csúcsos zárójelben található kódok, pl. <U>, <F> magyarázatát a 4. számú melléklet tartalmazza. Amint az említett mellékletből kitűnik, ha a korpuszból kiemeljük a csúcsos zárójelek közötti részeket (illetve, ha a példákat a csúcsos zárójelek közötti részek kihagyásával olvassuk), akkor a korpusznak a lejegyzési szabályzat szerint írt „tiszta" változatát kapjuk meg, kódok, értelmezések stb. nélkül.

5. A magyar nyelv használatának színterei South Bendben

Az ÉKsz. szerint a *nyelvhasználat* szó jelentése 'az a mód, ahogyan vki v. valamely közösség a nyelvi kifejező eszközöket használja.' E könyv címében a *nyelvhasználat* szó az ÉKsz.-nak megfelelő jelentésű: a South Bend-i magyarok nyelvének a SM-tól eltérő vonásait tekintem át. Nem lehet megkerülni azonban a vizsgált nyelvközösség nyelvhasználatának — és itt nyelvhasználaton a kivel, mikor, miért, milyen nyelvet használ valaki kérdéseit értem — legalább nagy vonalakban történő felvázolását.

Az asszimilációról

Az Amerikába bevándorlók nyelveinek kihalását „valószínűleg nagyrészt az okozta, hogy a bevándorlók maguk akartak hasonulni az amerikai életformához, és az, hogy az egyre növekvő gazdasági lehetőségek felbomlasztották az etnikai negyedeket" (McDavid 1975/1980:122). A pennsylvániai németeknek (angolul: Pennsylvania Dutch vagy Old Order Amish) azért sikerült a mai napig megőrizniük anyanyelvüket, mert ellenálltak az amerikai kulturális és technológiai kísértéseknek, s a mai napig, szó szerint, múlt századi életmódot folytatnak (Magner 1980:280).

Schumann-nak (1978:261) a második nyelv elsajátításának és a szociális viszonyoknak a kapcsolatáról megfogalmazott hipotézise szerint „mennél nagyobb a szociális távolság két csoport között, annál nehezebben sajátítják el a második nyelvet tanuló nyelvközösség tagjai a célnyelvet".

Az öregamerikások zöme meggazdagodni ment Amerikába, és nem meghalni. Céljuk az volt, hogy az ott keresett pénzt hazahozva itthon földet vegyenek s emberibb életet éljenek. Közülük sokan azért haltak meg, mert a veszélyes munkahelyeken nem értették munkatársaik angol utasításait (vö. Komjáthy 1984:10). Az ő integrációs helyzetüket — Schumann (i.m.) kifejezésével — a kultúramegőrzés (=preservation) szándéka jellemezte.

Az ötvenhatosok Magyarországról egy életre mentek el, az amerikai társadalomba a lehető legjobban be akartak illeszkedni. Zömükre a kulturális beilleszkedés, kultúraátvétel (akkulturáció, vö. Schumann i.m.) jellemző: alkalmazkodtak az amerikai életmódhoz és társadalmi értékrendszerhez, eredeti kulturális szokásaikat csak egymás között ápolják.

Az öregamerikások kihalásával (1986-ban hírmondó is alig van már belőlük) az amerikai magyarok kultúra- és nyelvmegőrző rétege szállt sírba. Az ötvenhatosok gyerekei annyira se tanultak meg magyarul, mint az öregamerikások gyerekei — itt nem a nyelvtudás szintjére, hanem egy adott csoport magyarul megtanuló hányadára kell gondolni. Summa summarum: egy olyan közösségben, mint a South Bend-i magyaroké, az 1980-as években a nyelvcsere vagy nyelvi asszimiláció folyamata zajlik, méghozzá igen gyors és egyre gyorsuló ütemben. Ez röviden azt jelenti, hogy a magyar nyelv használatának színterei s a nyelv használói egyre fogynak.

A nyelvhasználati kérdőívre kapott válaszok kimerítő elemzésére az anyag igen nagy tömege miatt itt nincs mód, ezért a következőkben főleg a terepmunka során tett megfigyeléseimre alapozva mutatom be a magyar nyelv South Bend-i kommunikatív funkcióit.

Egyházi élet

Az amerikai magyarok társadalmi életének három fő színtere az egyház, a politikai és társadalmi klubok (Szamek 1947:20). E háromból ma South Bendben gyakorlatilag már csak az egyház funkcionál.

1979-ben két magyar katolikus és egy református gyülekezet működött South Bendben. A Szent István plébánián a magyar nyelvű misék több mint egy évtizede megszűntek már, s a magyar plébános 1980. évi nyugalomba vonulása után a püspök a templomot átadta a környékre nagy számban betelepült mexikóiaknak. A Magyarok Nagyasszonya egyházközség éléről a magyar pap szintén 1980 nyarán vonult nyugdíjba — ötven évi szolgálat után. Ebben az egyházközségben azonban a mai napig szolgál egy magyar lelkész. A református templomnak amerikai papja van, aki az idős magyar egyháztagokkal csak tolmács útján tud érintkezni. Magyar istentisztelet évente egy-kettő van, amikor vendégpap prédikál.

A Magyarok Nagyasszonya templom tehát az egyetlen, ahol még ma is van magyar nyelvű istentisztelet. Ezt vasárnap reggel 1/2 8-kor tartják, korábban 9-kor volt. A „hajnali" időpont miatt többen nehezteltek 1980-ban a papokra. Július 13-án a magyar misén kb. 120 ember vett részt, köztük néhány gyerek is. Az istentisztelet közben a pap megkérdezte a híveket, hogy ki nem tud magyarul. Körülbelül húsz kéz emelkedett a magasba. A kérdést az tette szükségessé, hogy többen panaszkodtak az ötperces angol nyelvű szentírásmagyarázat miatt.

1980-ban — Mindszenty bíborosnak az 1970-es évek elején tett látogatása következtében — még folyt sporadikus magyartanítás a Magyarok Nagyasszonya templomban.

Az egyetlen olyan társaság, amelynek hivatalos ügyviteli nyelve még a magyar volt, az agg férfiak Szentnév Társulata, havonta egyszer gyűlésezett.

Más közösségi alkalmak

A William Penn (korábban Verhovay) betegsegélyző és biztosító székházában évente rendeznek disznótoros vacsorát s néhány bankettet. Ezek egyre kevesebb magyart vonzanak. Előfordul időnként magyar filmvetítés.

A Magyarok Nagyasszonya iskolájában időnként jótékony célú társasjátékokat szerveznek (bingo). 1980. július 22-én délután kb. 150-en bingóztak, zömük idős magyar asszony volt. A játékvezetés angolul folyt, de az asztaloknál angolt és magyart vegyesen lehetett hallani.

Magyar beszédet lehet még esetleg hallani a Szent Anna bálon, a Demokrata Pikniken, a július 4. körül a belvárosban rendezett Ethnic Festival-en, s az egyetlen még működő magyar kocsmában, a Charley's Tavernben.

Rádió és újságok

South Bendben 1981-ben két magyar rádió működött: a WSBT és a WNDU. Mindkettő vasárnap, egy-egy órás műsort adott (zene, hirdetés, esetleg a South Bend-ieket érdeklő magyar vonatkozású hírek). A két adó — véleményem szerint üzleti okok miatt — komolyan rivalizált. A magyarok jelentős része hallgatja a magyar adásokat. 1981-ben a WSBT magyar adása déli 12-kor volt, 1986-ban azonban délelőtt 10-kor. A korábbi műsoridő a magyar nyelv csökkenő üzleti értékét jelzi: egyre kevesebben hallgatják a magyar adást, tehát egyre kevésbé érdemes hirdetni benne, következésképp a támogatók nem a viszonylag hallgatottabb déli műsoridőt, hanem a kevesebbek által hallgatott délelőtt 10-től 11-ig tartó műsoridőt bocsátják csak a műsor készítőinek rendelkezésére (a 2S42 jelű adatközlő szóbeli közlése South Bendben, 1986. augusztus 28-án).

A South Bend-i magyar újságnak, a Városi Életnek 1953. január 30-án jelent meg az utolsó száma. A magyar újságot (is) olvasók zöme a kanadai-amerikai Magyar Élet és a Katolikus Magyarok Vasárnapja című

hetilapokat olvassa. Néhányan kapnak magyarországi lapokat is, köztük a *Hazacsalogató* néven aposztrofált Magyar Híreket.

Könyvtár

A South Bend Public Library 1981-ben kb. 110 magyar kötettel rendelkezett (Ady, Berkesi, Fejes, Füst, Hunyady Sándor, Krúdy, Petőfi stb.). A kölcsönzőcédulák tanúsága szerint Istvánffy Miklós A magyarok történetéből (Magyar Helikon, 1962) c. könyvét 1966 és 1976 között tizenöten kölcsönözték ki, Claire Kenneth Május Manhattanben (Toronto, Pannonia Publishing, 1968) c. könyvét 1971 és 1976 között húszan.

Az otthon

A magyar beszéd fő színtere a családi élet, esetleg a szomszédolás is. A gyerekek azonban ritkán válaszolnak magyarul szüleiknek; egy családon belül három gyerek közül a legnagyobb még érthet magyarul, de a legkisebb már gyakran nem ért.

Írásbeli kommunikáció

Amerikában magyar nyelvű levelezés alig-alig fordul elő, mivel levélírás helyett az emberek fölhívják egymást telefonon. Aki magyarul ír levelet, külföldre — legtöbbször Magyarországra — írja. Az egyik lelkésznek igen sok munkát ad a magyarul írni (s beszélni?) nem tudó amerikai magyarok és óhazai rokonaik levelezésének lefordítása. Házastársak között előfordul, hogy magyarul írnak üzeneteket egymásnak az otthoni üzenőtáblára.

6. Néhány kontaktológiai alapfogalom

Széles értelemben véve a nyelvi kontaktológia a kétnyelvűségben élő emberek nyelvhasználatát és az idegen nyelvet tanulók nyelvelsajátításának folyamatát is vizsgálja. A kontaktus egy anyanyelv (L_1) és egy második nyelv, illetőleg egy idegen nyelv (L_2) között jön létre. Második nyelvet beszél az, aki mindennapi nyelvhasználatában anyanyelvén kívül más nyelvet is használ, idegen nyelvet az, aki anyanyelvét mindennap, de az idegen nyelvet csak alkalmanként használja. Az „anyanyelv", „második nyelv" és

„idegen nyelv" ilyen használata megfelel a nemzetközi nyelvészeti terminológiának (vö. Longman Dictionary of Applied Linguistics). A kétnyelvűségnek számos tipológiája létezik; ugyanazt néha több névvel is illetik, pl. a szociológus Nagy Károly (1984:14) az idegen nyelv tanulását „iskolás kétnyelvűségnek" hívja, a vajdasági magyar nyelvészek (pl. Mikes–Junger 1981) pedig „környezetnyelvnek" nevezik a második nyelvet.

Ha két nyelv kapcsolatba kerül, akkor köztes nyelvek (interlanguage, Selinker 1972) keletkeznek. A köztes nyelvek eltérnek az L_1 és L_2 normájától: a felnőtt korában Amerikába vándorolt magyar magyar nyelvhasználata a nyelvvesztés következtében tér el az itthoni magyartól, angolja pedig a nem tökéletes nyelvelsajátítás következtében az amerikaiak angoljától. Selinker szerint a nyelvelsajátítás folyamatának vizsgálatakor háromféle adatot kell figyelembe venni: az anyanyelvi és a célnyelvi normát, valamint a tanuló célnyelvi megnyilatkozásait. A köztes nyelvek (viszonylag) önálló rendszerek. A tanulók második vagy idegen nyelve Selinker szavával fosszilizálódik, vagyis megreked, stabilizálódik egy bizonyos szinten. A kétnyelvűek L_1 és L_2 tudása olyan szintre fejlődik, amilyen szint a mindennapi kommunikációjukhoz szükséges. Egyeseknél ez a szint mindkét nyelvben közel van az anyanyelvihez, másoknál nem szükséges az egyik vagy másik nyelv perfekt tudása (Grosjean 1982:307). „A puszta **kommunikáció**hoz elég lehet egy viszonylag szerény nyelvtudás, a domináns népcsoporttal való **társadalmi azonosulás**hoz az anyanyelvit megközelítő nyelvtudásra lehet szükség" (Haugen 1956:96-97).

Egy második nyelv anyanyelvi szintű elsajátítása csak akkor lehetséges, ha az elsajátítás az ún. kritikus periódus előtt kezdődik meg a célnyelvet anyanyelvként beszélő közösségben. A pubertás után tanult nyelvben a kiejtés általában nem éri el az anyanyelvi szintet (vö. pl. Brown 1980:46-49).

A köztes nyelvi megnyilatkozások egy része L_x nyelvi elemek L_y-ba történő átvitelével magyarázható. A *Gratulálok az intézeti állásodra* mondat szublatívuszi ragja az ekvivalens angol mondat (*Congratulations on your job*) prepozíciójával magyarázható: a beszélő interlingválisan azonosította az *on*-t a *ra*-val. Vannak azonban az L_x normától eltérő, de L_y interferenciájával nem magyarázható jelenségek is, pl. *Gratulálok az állásodnak.* Itt a datívuszi rag használatát valószínűleg az okozta, hogy a beszélő tudatában összekeveredett a *gratulálni valakinek* és a *gratulálni valamihez* szerkezet. A köztes nyelvekben tehát nemcsak interlingvális, hanem (az anyanyelvhez

hasonlóan) intralingvális interferencia okozta megnyilatkozások is előfordulnak (vö. Selinker 1972). A kétnyelvűek ilyen nyelven belüli zavarai azonban nem feltétlenül azonosak az egynyelvűek nyelven belüli zavaraival.

A kétnyelvűek nem-homogén nyelvközösségben élnek (Haugen 1970:3), s távolról sem azonosíthatók a generatív nyelvészetben feltételezett ideális beszélőkkel/hallgatókkal. A heterogenitás nemcsak a kétnyelvűek között figyelhető meg, hanem egyetlen kétnyelvű nyelvhasználatában (idiolektusában) is. Ennek bemutatása előtt azonban különbséget kell tennünk hiba (=error) és nyelvbotlás (=mistake) között. Az előbbi a kétnyelvű célnyelvi beszédének az anyanyelvi normától eltérő, rendszerszerű vonása. Az utóbbi nem rendszerszerű — az L_2-t beszélők nyelvbotlásai gyakran azonosak az L_2-t L_1-ként beszélők nyelvbotlásaival. Fölmerül a kérdés, hogy miként különböztethetők meg a hibák a nyelvbotlásoktól, illetve a pillanatnyi interferencia okozta eltérésektől? Vágó Róbert egy előadásában (Nyelvtudományi Intézet, 1984. július 10.) a következőt javasolta: ha egy köztes nyelvi X formát használója elfogad helyesnek, vagyis ha igennel válaszol arra a kérdésre, hogy „Helyes-e azt mondani, hogy X?" — az eltérés kompetencia-jelenség és nem a performancia része. A nyelvi kölcsönzést (=language borrowing) a beszédbeli kölcsönzéstől (=speech borrowing) Grosjean (1982) is elkülöníti, de az elkülönítés szerfelett problematikus (vö. alább az V. fejezet 1. pontját).

Variáció idiolektusok között

A South Bend-i magyarok nyelvközösségének heterogenitását egy apró lexikai példával is érzékeltetni lehet: van adatközlő, aki a *Milyen irányban van X?* kérdésre *északra*, *délre*, *keletre* vagy *nyugatra* szóval válaszol; van, aki az angol *east* szóval válaszol, de rákérdezésre kiderül róla, hogy ismeri a *kelet* szót; van, aki az *észak* és a *dél* szavakat ismeri, de a *kelet*-et nem; s van olyan adatközlő, aki az égtájakat a terepmunka idején nem tudta magyarul megnevezni.

Variáció idiolektuson belül: a SM norma megközelítése

A nyelvésznek az a dolga, hogy megfigyelje, miként beszélnek az emberek, amikor nem figyelik őket. Labov (1969) ezt nevezi megfigyelői paradoxonnak, s a következő axiómákat állítja fel:

1. Nincsenek egystílusú beszélők. A beszédhelyzet és a téma megváltozásakor mindenki megváltoztatja beszédének egyes grammatikai és fonetikai jegyeit.
2. Egy beszélő különböző stílusai olyan kontinuumot alkotnak, amelynek egyes pontjai a beszélőnek saját beszédét követő kisebb vagy nagyobb figyelmével jellemezhetők.
3. A legkisebb figyelemmel kísért beszédstílusban (=vernacular style) találhatók a legszabályosabb és legrendszerszerűbb fonológiai és grammatikai formák. A többi stílusban nagyobb a változatosság (variabilitás).

Tarone (1984) Labov axiómáit a köztes nyelvekre alkalmazza: szerinte adott beszélő köztes nyelvei is kontinuumot alkotnak a legkisebb odafigyelést kívánó stílustól (=vernacular style) a legnagyobbat igénylőig. A kontinuum egyes stílusait „variábilis" és „kategorikus" szabályokkal lehet leírni. Ha szókártyák felolvasásakor egy beszélő majdnem minden esetben egy bizonyos módon ejt egy hangot, akkor ebben az igen formális beszédstílusban produkciója kategorikus. Ha az oldottabb stílust megtestesítő szabad beszélgetésben ugyanazt a hangot kb. 50%-ban ejti csak úgy, ahogy szóolvasás közben ejtette, akkor azt mondhatjuk, hogy ebben a stílusban a vonatkozó szabály sokkal variábilisabb.

A felsőőri magyarok a meglehetősen formális stílust képviselő nyelvi interjúk során nem a helyi, lenézett magyar nyelvjárást beszélték, hanem a SM-t igyekeztek használni. Például az interjúk során (formális stílus) a SM-nak megfelelő intervokális *v*-ket (pl. *lovam*) mindig ejtették, a szabad beszélgetésekben (informális stílus) azonban soha (Gal 1979:88). Gal leírja azt is, hogy adatközlői gyakran kijavították magukat oly módon, hogy a nyelvjárási formákat SM formákra cserélték. Ezt a szerző „a sztenderd megközelítésének" nevezi (i.m. 93) és fonológiai, valamint lexikai változókkal példázza.

A South Bend-i korpusz vizsgálata az ilyen megközelítésnek a felsőőrinél változatosabb formáit mutatja. South Bendben nem őslakó magyarok

élnek, akik saját anyanyelvjárásuk és a SM között ingadoznak, hanem az Atlanti Óceánon átkelt bevándorlók, akik az angol–magyar kontaktusváltozat és a SM között igyekeznek stílust váltani. A formális, normatív, SM-t megkívánó interjúhelyzetben (vö. e fejezet 4.2. pontját) a nyelv minden szintjén megfigyelhető az angol interferencia leküzdésére és/vagy a SM-t beszélő nyelvész beszédéhez való alkalmazkodásra való törekvés. Példák a fonológiai közelítésre:

— Hol született az édesapja?
— Egy kis falu, Zemplén P Zemplén megyébe

3S6 SB041A012

Ebben a mondatban az első *Zemplén l*-je angolos, „sötét" (=dark) *l*, a másodiké már magyar *l*. (Vö. 1. ábra.)

— Tizennégy, itt. Ezt ide berakják.
— Ahol a kulcs megy?
— Milyen kulcs ez?
— (:Ignition:).
— Magyarul mi lehet az?
— Nem tudom.
— Tizenöt?
— Az a (:cigarette lighter:)?

1SX150 SB151A081

Ez a párbeszéd egy képleírásból való. Az *Ahol a kulcs megy*? 'Ahová a kulcsot teszik?' eldöntendő kérdést az adatközlő angol interferencia hatására végig emelkedő dallammal mondta. Néhány pillanattal később azonban a következő eldöntendő kérdést már a SM emelkedő-eső kérdő intonációval mondta: a kódváltásos mondat utolsó előtti szótagján, az angol *light*-on van a dallammenet csúcsa.

Példa a SM morfológiai megközelítésére:

— Nézd csak ezt! Mi ez?
— Ujj.
— Fájnak az én...
— Ujjamak. Ujjamak. Ujjaim.

3S3 SB004B490-508

(Itt az amerikai születésű adatközlő harmadszori próbálkozásra találta el a SM *ujjaim* szóalakot.)

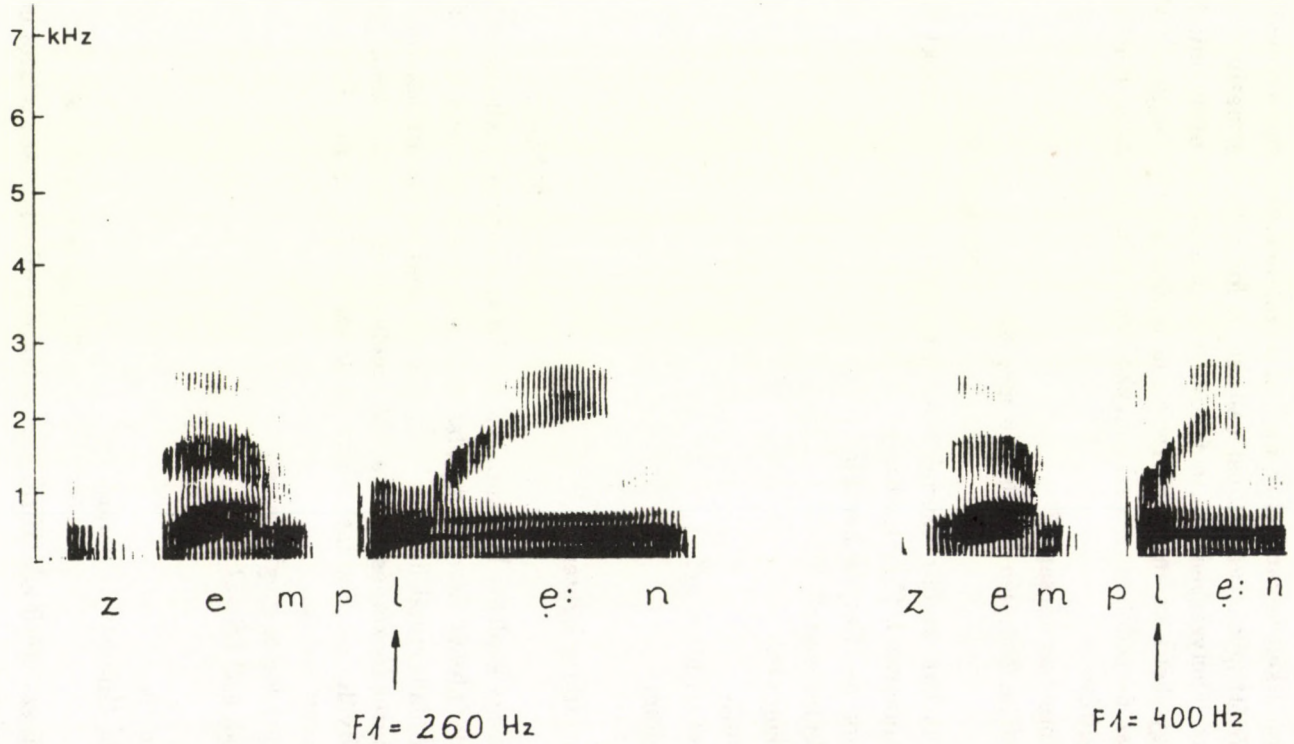

1. ábra. A *Zemplén* szó két realizációjának spektrogramja.
A baloldali realizációban „sötét" (amerikai) *l* van, a jobboldaliban magyar *l*.

Szintaktikai (szórendi) és lexikai közelítés:

Szóval az csak volt, aa rétes, az csak a dizört volt. Vagy kompót, magyarul.

1S1B1 SB102A186

A példában a *dizört* az angol *dessert* átvétele, ezt javítja ki a beszélő a magyar *kompót* szóra. A *Szóval az csak volt a rétes* az angol szórend szerint van megszerkesztve (*That was only the dessert*), itt a beszélő úgy javítja ki saját magát, hogy a SM szórendnek megfelelően a *rétes*-t (pontosabban a *dizört*-öt) az ige előtti fókuszpozícióba teszi.

A SM megközelítése azonban — miként az *ujjamak* példa is mutatta — nemcsak az angol interferenciától mentes magyar beszédre való törekvést jelenti, hanem a nem tökéletes magyar tudásból eredő hibákkal (=errors) való „küzdelmet" is, pl.:

Hát fölugrottam a motorkerék... kerékre... kerékpárra, osztán lementünk egy dombon.

3S36 SB036A154-173.

II. FONETIKAI ÉS FONOLÓGIAI KÉRDÉSEK

„Idegen kiejtéssel beszélek magyarul. Én is észreveszem. De hogyha Magyarországon vagyok és csak magyarul beszélek, akkor visszajön elég szépen. Má én magam is érzem, hogy minden nap jobban beszélek magyarul."

2S9 SB009A054[1]

Ebben a fejezetben az AM-nak a SM-tól elütő főbb jellegzetességeit tekintem át. Fonetikai realizációkat vizsgálok (pl. a zárhangok aspirációját), egy fonológiai kérdést elemzek (van-e az AM-ban zárt *ë* fonéma), áttekintem a korpuszt a magánhangzó-illeszkedés szempontjából, a szupraszegmentális szinten pedig az AM szóhangsúlyozási, mondathangsúlyozási és intonációs eltéréseit mutatom be.

1. Szegmentális szint

1.1. A beszédstílusok vizsgálatának módszertani kérdéséről

Eszményi körülmények között a beszédet kutató nyelvésznek azt a beszédstílust kell elemeznie, amelyben az emberek mindennapi, fesztelen beszélgetéseiket folytatják. „A tényleges használat közben készült beszédfelvétel gyakran gyenge minőségű" — írja Labov (1979:372) — s megjegyzi, hogy „ha az adatközlővel ideális körülmények közt próbálunk felvételt készíteni, épp azt a formális, kiváltott beszédet fogja produkálni, amit megpróbáltunk elkerülni."

Labov (vö. i.m. 386) a magánhangzó utáni [r] tanulmányozására öt stilisztikai szintet vett föl: a/ pongyola beszéd, b/ gondos beszéd, c/ szövegolvasás, d/ szólisták felolvasása és e/ minimális párok felolvasása. A stilisztikai skála formális végén (szólisták, minimális párok) irányul a beszédre a legnagyobb figyelem, itt a leggondosabb a beszéd.

A South Bend-i terepmunka során megkíséreltem Labov öt stilisztikai szintje közül négyet felvenni (minimális párokat nem olvastattam föl).

[1] Ennek az adatközlőnek az adatait lásd a 40. oldalon.

A legfesztelenebb, pongyola beszédstílust nemigen tudtam rögzíteni (vö. I.4.2.). Az interjúhelyzet többé-kevésbé gondos, a SM-hoz közelítő beszédet eredményezett, a szólisták felolvasásakor pedig a leggondosabb beszédstílust kaptam.

Ebben a fejezetben több kérdést a szólisták felolvastatásából (=olvasásteszt) nyert adatok alapján elemzek. Nyilvánvaló, hogy ezek az adatok a klasszikus nyelvatlaszgyűjtéskor nyert izolált szavakhoz (vö. Imre 1971:277) képest is formális stílust képviselnek. Mivel hangfelvételeim zöme — Labov szavaival — „gyakran gyenge minőségű", laboratóriumban a háttérzajok miatt nem elemezhető, a stilisztikai skála informális oldalán levő gondos beszéd vizsgálatától el kell tekintenem. Azonban az olvasásteszt igen formális adatai is alkalmasak arra, hogy — noha nem tükrözhetik a fesztelen AM beszédet — révükön egyes AM jelenségeket összevessek a SM-ral. A formális adatok ugyanis a SM-hoz viszonylag közeli stílust képviselnek, vagyis: ha például szóolvasáskor hehezetes zárhangokat ejt egy adatközlő, föltételezhető, hogy az AM normához közeli, a SM normától távoli, fesztelen beszélgetésben a hehezés még gyakoribb jelenség.

Célom az AM és a SM eltéréseinek megragadása. Ehhez sok adatközlőtől származó, összehasonlítható adatokra van szükség, amelyeket az olvasásteszt révén nyertem. A kötetlenebb, folyó beszéd vizsgálatát nem hagyom figyelmen kívül, de rendszeres elemzésére az említett okok miatt nincs mód.

1.2. Kálmán Béla megfigyelései

A széles értelemben vett amerikai magyarság nyelvileg az egynyelvű magyaroktól számos átmeneten át az egynyelvű amerikaiakig terjed. Kálmán Béla (1973:201) ennek a kontinuumnak a közepére összpontosított, a végpontokat, illetve azok környékét nem vizsgálta. Lássuk hangtani vonatkozású megfigyeléseit adatközlői beszédéről (i.m. 201 kk.)!

1/ „Az első nemzedék hangképzése teljesen magyaros."

2/ „Az angol *r*-et magyar *r*-rel ejtik."

3/ „A zöngétlen zárhangokat hehezet nélkül mondják."

4/ „Minden angol *l* hangot a magyar hangképzésnek megfelelően ejtenek."

5/ „A második-harmadik nemzedék magyar nyelvében megmaradnak az angolban teljesen idegen hangok, mint az *ö*, *ü*, a mássalhangzók közül a *gy*."

6/ „[A második-harmadik nemzedék tagjai közül] a szókezdő magánhangzó előtti *p*, *t*, *k*-t sokan ejtik hehezetesen."

7/ „[Ugyanezen beszélőknél] különösen gyakori az ún. »sötét« (dark) *l* használata főként szó végén vagy mássalhangzó előtt."

8/ „Ritkábban ugyan, de előfordul az *r* angolos ejtése magyar beszédben is."

9/ „Egyes amerikai magyarok beszédében a magyar *v* helyén is hallani *w* hangot."

1.3. A vizsgálati eszközök, használatuk és az adatközlők

A magyar nyelvi kérdőív részeként adatközlőimnek a következő, cédulákra gépelt szavakat kellett fölolvasniuk (olvasásteszt):

a/ húr, zűr, tülök, Lupa, gyepü

b/ olló, szőlő, ökör, söprő,[2] lófő

c/ gyár, agy, gyékény, gyógyszer, hagyjál

d/ róka, reggel, mogyoró, szár, harap

e/ pör, kóla, talp, kántor, páva

f/ teve, ember megyek, verem, kelepel.

E szavakkal az AM-ban problematikusnak tartott hangokat (*ü*, *ű*, *ö*, *ő*, *o*, *ó*, *gy*, *r*, hosszú mássalhangzók, pl. *gg* és *ll*), valamint az aspiráció esetleges meglétét kívántam vizsgálni. Az f/ alatt megadott szavakkal az *e*~*ë* különbség produktív meglétét vagy hiányát vizsgáltam.

Az adatközlők hangmegkülönböztető képességét az „azonos vagy különböző?" hallásteszttel vizsgáltam (vö. 2. melléklet). Az adatközlőknek lejátszottam egy magnetofonfelvételt, amelyen egy pécsi születésű, a két *e*-t jól megkülönböztető magyarországi tanárnő olvassa a szópárokat. Íme a teszt: „Szópárokat fog hallani. Állapítsa meg, hogy egy-egy párban a két szó azonos-e vagy nem. Ha azonos, például: asztal - asztal, akkor karikázza

---

[2] A kérdőív összeállításakor fontosnak tűnt számomra az *o:ó ö:ő* oppozíció meglétének vizsgálata, a b/ cédula szavai — köztük a *söpör* melléknévi igeneve, a *söprő* — ezért kerültek be a kérdőívbe. Ma már nem tartok különösebben fontosnak egy ilyen vizsgálatot, ezért itt el is tekintek tőle.

be az A betűt![3] Ha különböznek a szavak, például: alma - körte, akkor a K betűt legyen szíves bekarikázni!

1. *gyúr - gyűr*,
2. *sokk - sokk*,
3. *keleti - keleti*,
4. *hite - hitte*,
5. *Camus*[kamü] - *kamu*,
6. *kértëk - kértëk*,
7. *bulla - bula*,
8. *hő - hő*,
9. *tora - tóra*,
10. *sör - sor*,
11. *mënt - ment*,
12. *vëszëk - vëszëk*,
13. *török - törők*,
14. *szül - szül*,
15. *por - por*,
16. *túr - túr*,
17. *mëntek - mëntek*,
18. *ló - lő*,
19. *hozzam - hozzam*,
20. *kőre - köre*"

A hallásteszt objektíven értékelhető. Az olvasásteszt elvileg kétféleképpen értékelhető: műszeresen, vagy úgy, hogy SM beszélőkkel meghallgattatjuk a felvételeket s különböző „ítéleteket" mondatunk velük. Az utóbbi értékelési módot választottam. Három magyar beszélőnek játszottam le a felvételeket: egyikük budapesti tanárnő, másikuk szintén fővárosi könyvtáros, a harmadik *ë*-ző vidéken felnőtt dialektológus. Véleménykülönbség esetén a „többség" döntött: ha egy-egy hangot ketten egyformán ítéltek meg, a harmadik személy pedig másképp, akkor a két azonos véleményt vettem figyelembe.

Ebben a fejezetben 40 adatközlő hallásteszt eredményeit és 27 olvasásteszt eredményeit mutatom be. 13 adatközlő olvasási teljesítménye különféle okokból hiányzik: némelyek nem tudnak magyarul olvasni, más esetben pedig — az interjúkészítés viszontagságai folytán — nem került sor a szavak felolvastatására.

Fontos megjegyezni, hogy a dolgozat más részeitől eltérően itt nem a bevezetőben (I.4.6.) fölsorolt 40 adatközlőről van szó, hanem csak 24-ről közülük. A bevezetőben fölsorolt 40 adatközlő közül 16-tól nem állnak rendelkezésre olvasásteszt és hallásteszt eredmények. Ezért ebben a fejezetben a hangarchívum részét képező, de a számítógépes korpuszhoz nem tartozó 16 más adatközlőtől nyert olvasás- és hallásteszt eredményeket is elemzem. Ezeknek az adatközlőknek az adatai a következő két lapon olvashatók.

[3] Az adatközlők a szópárok tagjainak azonosságára vonatkozó ítéleteiket egy válaszlap megfelelő részének bekarikázásával jelölték.

A csak ebben a fejezetben elemzett 16 adatközlő

Azonosító jele	Születési helye,	éve	Bevándorlásának éve	Neme	Foglalkozása
2T1[4]	Budapest	1912	kb. 1950	ffi	üzletember
3EC7	East Chicago	1915	-	nő	kereskedő
2S57	Chicago	1961	-	ffi	egyetemi hallgató
3SX106	South Bend	1916	-	nő	nyugdíjas, tisztviselő
3SX108	South bend	1922	-	nő	orvosi laboráns
3SX110	Benwood, W.V.	1907	-	nő	nyugdíjas, balett-tanárnő
3S116	South Bend	1930	-	nő	tanár
3S119	Pinnye	1956	1956–57	nő	ápolónő

(A táblázat folytatódik a következő lapon.)

[4] Noha a 2T1 jelű adatközlő *dípí* 'hontalan' (vö. I.3.), a 2-vel kezdődő adatközlők, vagyis az ötvenhatosok közé sorolom, mivel születési helye, éve és bevándorlásának ideje alapján ehhez a csoporthoz áll legközelebb. Ugyanilyen alapon soroltam a 2S42 jelű hontalan adatközlőt is az ötvenhatosok közé (vö. I.4.6.).

Azonosító jele	Születési helye,	éve	Bevándorlásának éve	Neme	Foglalkozása
3S210	South Bend	1966	-	nő	diák
3E12	East Chicago	1911	-	nő	?
3SX55	South Bend	1913	-	nő	nyugdíjas, adminisztrátor
3S47	South Bend	1919	-	ffi	orvos
3P8	Pittsburgh	1916	-	ffi	nyugdíjas, gépész
1P6[5]	McKeesport, PA	1910	1927	ffi	nyugdíjas, kereskedő
2S9	Csapod	1936	1956–57	ffi	üzletember
2S11	Pestszentlőrinc	1936	1956–57	nő	háztartásbeli

[5] Ez az adatközlő élete első négy évét Amerikában, a következő tizenhármat Magyarországon töltötte. Mivel négytől tizenhét éves koráig Magyarországon élt, az öregamerikások közé sorolom.

1.4. Az aspirációról

Az angolban hangsúlyos szótag elején, magánhangzó előtt a zöngétlen zárhangok (*p*, *t*, *k*) hehezetesek, ezért várható, hogy az amerikai magyarok a szókezdő *p*, *t*, *k*-t hehezetesen ejtsék.

„Bíráim" azt a feladatot kapták, hogy adatközlőnként és szavanként egyesével döntsék el, hogy az e/ jelű cédula szavainak első hangjai hehezetesek-e vagy sem. Az 1. táblázat azt mutatja meg, hogy a 27 adatközlő az egyes tesztszavakban aspiráltan ejtette-e a szókezdő zárhangokat (jele:+) vagy nem (jele:–). A táblázatból kitűnik, hogy a *põr* szót 12-en, a *kólá*-t 10-en, a *talp*-at 12-en, a *kántor*-t 10-en és a *pává*-t 9-en ejtették hehezetes szóeleji zárhanggal. Tehát az egyes szavak között nemigen van különbség a hehezetes ejtés tekintetében.

A 2. táblázat azt mutatja be, hogy egy-egy adatközlő a szókártya felolvasásakor az öt szó közül hányat ejtett hehezetes szókezdő zárhanggal. Amint a táblázatból látható, a 27 adatközlő közül 17 szóolvasása közben észleltek a „bírák" hehezetet. Mind az öt szót aspirálta hét adatközlő, négyet aspirált egy, hármat kettő, kettőt egy, és egyet hat. Következtetések:

1/ Nemcsak az Amerikában születettek ejtik hehezettel a *p*, *t*, *k*-t szó elején, hanem néhány bevándorló is, pl. 1SX103 és 2S130.

2/ Nem aspirál minden Amerikában született magyar; anyagomban hehezet nélkül olvasta a szavakat a 3S6, 3S126 és 3SX145 jelű adatközlő.

3/ Az aspiráció az amerikai magyarok beszédében távolról sem a „minden vagy semmi" elvén alapszik. Az olvasásteszt tanúsága szerint vannak adatközlők, akik sohasem aspirálnak, s vannak, akik ötből öt szót ejtenek hehezettel. 27-ből 10 adatközlőnél figyelhető meg az idiolektuson belüli ingadozás: van, aki ötből egy szót hehezettel, négyet anélkül ejt; a skála másik végén pedig van, aki ötből négy szót ejt hehezettel, de egyet nem aspirál. Ez a rétegződés az Amerikában született adatközlők esetében egyértelmű, a bevándorlóknál azonban — az adatközlők kis száma miatt — meggyőzően nem mutatható ki.

4/ A 2. táblázat alapján kimondható az a megszorítás, hogy az amerikai magyarok itt vizsgált három csoportjának egyikéről sem lehet az aspiráció tekintetében kategorikus megállapításokat tenni.

Hehezetes zárhang természetesen nemcsak szóolvasás közben, hanem az irányított beszélgetésekben is előfordul, pl. *tudni*, s ha ritkán is, de hallható

1. táblázat. 27 adatközlő olvasási teszteredménye

SM, vagyis hehezet nélküli ejtés (jele:–) és hehezetes ejtés (jele:+)

		Hehezetesen ejtette
pör	– + – – –; – + – + +; – – + + +; + + – + +; – – – + –; – –	12 adatközlő
kóla	– – – – –; + – – + +; – – + + +; + + – + +; – – – – –; – –	10 adatközlő
talp	– – – – +; – – – + +; – – + + +; + + – + +; + – – – –; + –	12 adatközlő
kántor	– – – – –; – – – + +; – – + + +; + – + + +; – – – – –; + –	10 adatközlő
páva	– – – – +; – – – + +; – – – + +; + – – + +; – – – – –; + –	9 adatközlő

2. táblázat. Hehezetes ejtés az adatközlők típusai és az aspiráció előfordulásának száma szerint

	Hány szót ejtett hehezetesen						
Adatközlők típusa	0	1	2	3	4	5	
öregamerikások	3	–	–	–	–	1	n = 4
ötvenhatosok	4	1	–	–	–	–	n = 5
Amerikában születettek	3	5	1	2	1	6	n = 18
összesen	10	6	1	2	1	7	27

aspirált zárhang szó belsejében is, pl. *mentem* 1SX103 SB103A019 és *ajtó* 3S38 SB038A123.

1.5. Hosszú mássalhangzók

Mivel az angolban — a magyarral ellentétben — hosszú mássalhangzó csak morfémahatáron fordul elő, várható, hogy a bevándorlók hosszú mássalhangzói esetleg megrövidülnek az AM-ban, illetve várható, hogy a második/harmadik generáció magyar nyelvében a gemináták esetleg nem alakulnak ki. Kálmán Béla (1970a és 1973) nem tesz említést arról, hogy adatközlői beszédében előfordultak-e rövid mássalhangzók a SM hosszúak helyén.

A geminációra vonatkozó perceptív adatokat a hallásteszt 4. és 7. szópárja révén próbáltam nyerni. A 7. szópár (*bulla* és *bula* 'csaj') tagjait azonban — bár kétségtelenül létező minimális párt alkotnak a SM-ban — rosszul választottam meg a kérdőív Amerikában történt összeállításakor, ezért az e szópárra vonatkozó perceptív adatokat nem elemzem. A *hite - hitte* szópár tagjait azonosnak vélte 11 adatközlő. Egyetlen kivételtől eltekintve[6] mindegyikük második/harmadik generációs beszélő. A vizsgálatban szereplő 24 amerikai születésű adatközlőnek tehát több mint egyharmada nem hallotta a *hite* és *hitte* különbségét. A 16 bevándorló közül csak egyetlenegynél[7] fordul ez elő.

Az olvasástesztet bíráló három segítőtársam azt a feladatot kapta, hogy döntse el: hosszú vagy rövid mássalhangzót ejt-e egy-egy beszélő az *olló* és *reggel* szavakban. Négy adatközlő ejtette az előbbi szót rövid *l*-lel és hét az utóbbit rövid *g*-vel. Az *olló* és/vagy *reggel* szavakat rövid mássalhangzóval ejtő, összesen nyolc adatközlő mindegyike amerikai születésű. A szóolvasáskor tehát az amerikai születésűek egyharmada egy vagy két szóban rövid mássalhangzót ejtett a SM hosszú helyén, ez azonban egyetlen bevándorló szóolvasásakor sem fordult elő.

A *hite - hitte* különbségét nem halló, illetőleg az *olló*-t és/vagy *reggel*-t rövid mássalhangzóval ejtő adatközlők nem mindig azonos személyek. A 3EC7 jelű adatközlő például nem hallotta a *t - tt* különbséget, de hosszan

[6] Az 1P6 jelű adatközlőről van szó, aki McKeesportban (Pennsylvania) született 1910-ben, hazakerült Magyarországra 1914-ben, majd visszakerült Amerikába 1927-ben (vö. 40. lap).

[7] Lásd az előző jegyzetet.

ejtette az *ll*-et és a *gg*-t. A 3S57 jelű adatközlő hallotta a *t - tt* különbséget, hosszú *ll*-lel ejtette az *olló*-t, de rövid *g*-val a *reggel*-t. Összesen öt olyan adatközlő van, aki nem hallotta a *t - tt* különbséget, s ugyanakkor az *olló* és *reggel* szavak közül legalább egyet rövid mássalhangzóval ejtett.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a hallástesztnek és az olvasástesztnek a geminációra vonatkozó adatai alapján a második/harmadik generáció számottevő része (az én adataim szerint kb. egyharmada) eltér a bevándorló amerikai magyaroktól. Az utóbbiak perceptíve és produktíve is megőrzik a magyar hosszú mássalhangzókat, az előbbiek egy része viszont perceptíve és/vagy produktíve nem sajátítja el őket.

Az irányított beszélgetésekben is előfordul, habár ritkán, a SM-beli hosszú mássalhangzó helyén a rövid, pl. *ásványal* 1E9 EC009B516, *iletŏ* EC009B641 és 652, *kelet* 'kellett' EC009B826, 828 és 838, *ével* 'évvel' 1SX103 SB104A030-045, *tizenégy* 3S112 SB112A187-216.

A 2S21 jelű adatközlő interjújában tíz perc alatt egyetlen rövidülés figyelhető meg (ha a felvételen nem tisztán hallható eseteket figyelmen kívül hagyjuk). A 3S3 jelű adatközlő az ŐHA.-kérdésekre adott válaszaiban ingadozik például a *toll* szóvégi mássalhangzójának hosszúságát illetően: *Tolak* 'tollak' *vagy toll* SB004A095.

1.6. A *gy* hangról

Három segítőtársam azt a feladatot kapta, hogy állapítsa meg: az adatközlők felolvasta *gyár*, *agy*, *gyékény*, *gyógyszer* és *hagyjál* szavakban SM *gy*-t hall-e vagy *dzs*-t vagy valamilyen más hangot. Véleményük szerint a *gyár* szót három adatközlő ejtette *dzs*-vel, a *gyógyszer* első hangját kettő, az *agy* helyett pedig egy adatközlő *adzs*-ot mondott. A *gyékény* és a *hagyjál* szóban a nyelvész három adatközlőnél *dzs*-t hallott, de a másik két „bíró" *gy*-t. A nyelvész szerint 3S38 jelű adatközlőm, egy 19 éves egyetemi hallgatónő, *gy* helyett *ty*-szerű hangot ejtett.

Mindhárom *dzs*-ző adatközlő Amerikában született, hasonlóan a *ty*-szerű hangot ejtőhöz. Mivel South Bendbe nem Felsőőrből, hanem a mai Győr-Sopron megyéből és Bácskából vándoroltak zömmel a magyarok, kizárom azt a lehetőséget, hogy a *dzs*-zés óhazai örökség. A *dzs*-zés óhazai örökség volta ellen szól az is, hogy a *gy* kiejtésére képtelen adatközlőim „vadmagyarok", vagyis magyarul törve beszélő, amerikai születésű magyarok.

A *dzs*-zés az amerikai születésűek folyó beszédében is előfordul, pl. *dzsütt* 'jött' 3SX53 SB053A307, *dzsengék* 'gyengék' 3S23 SB023B571, *nedzsvennyolc* 3S3 SB004B773-790. Az AM-beli *dzs*-zés angol hatás.

1.7. Az *r* hangról

Az amerikai angol [ɹ] retroflex aproximáns,[8] a magyar *r* viszont dentális pergőhang. Három segítőtársam szerint minden adatközlőm minden esetben magyar *r*-et ejtett a d/ jelű cédula öt szavában. Irányított beszélgetésben azonban előfordul angolos *r*:

— Azt tetszett-e hallani, hogy ablakráma?

— Ráma? (:Yeah:). De én errű vót. Errű gondútam. Ó, hát az, az az ablakráma.

3S26 SB027A179

A példában a *ráma r*-je angolos, de az *ablakráma*-beli *r* magyar.

1.8. A nyílt és zárt *ë*-ről

A nyílt és zárt *ë*-re vonatkozó vizsgálataim elsősorban a hallásteszt 11. szópárja (*mënt* és *ment*) révén nyert adatokon valamint az olvasásteszt f/ alatt megadott szavainak (*teve, ember, megyek, verem, kelepel*) felolvasásán alapulnak. Az *e* és *ë* folyamatos beszédbeli megvalósulásait csak kisebb mértékben vizsgálom.

1.8.1. Elöljáróban fel kell vetnem néhány módszertani kérdést.

1/ A hallástesztben használt *mënt - ment* minimális párral kapcsolatban fölmerülhet az a módszertani aggály, hogy a *ment* mesterkélt szóalak, az igének ez az alakja nemigen fordul elő természetes beszédben, ezért az adatközlőkről e szópár alapján nem célszerű messzemenő következtetéseket levonni.

Ellenérvek: Az *Egy pohár sör néha életet ment* mondat például természetes magyar mondat, s nincs okunk föltételezni, hogy a magyarul beszélő

[8] Az aproximánsok olyan hangok, amelyek képzésekor a hangképző szervek közel vannak egymáshoz, de nem annyira, hogy a réshangokra jellemző zajt keltsenek (vö. Ladefoged 1982:157). A műszót említi Vértes O. András is (Bolla K., szerk., *Fejezetek a magyar leíró hangtanból.* Akadémiai, 1982. 158. lap).

emberek ilyenfajta mondatokat nem mondanak és/vagy hallanak. Másrészt, nincsenek megbízható ismereteink arra nézve, hogy a magyar beszédben viszonylag ritkábban előforduló szóalakok (pl. *ment*) a magyarok tudatában mennyivel lazábban kötődnek a megfelelő lexémákhoz a viszonylag gyakoribb szóalakoknál. Harmadrészt, 1981-ben megkérdeztem azokat az adatközlőimet, akik a hallásteszt során különbözőnek jelölték a *mënt* és *ment* szavakat, hogy mi a különbség. A szavak jelentésbeli különbségét tízből hét adatközlő helyesen magyarázta el. Ha tízen különbözőnek minősítenek két szót s közülük heten helyesen el tudják magyarázni a jelentésbeli különbséget, akkor ez a szópár — ha nem is a legalkalmasabb, de — alkalmas arra, hogy az adatközlők *ë* - *e* hangmegkülönböztető képességét vizsgáljuk vele.

2/ Az olvasásteszt *kelepel* szavát helytelenül választottam meg kérdőívem összeállításakor, mivel a mai Győr-Sopron megyében — ahonnan adatközlőim vagy szüleik nem elhanyagolható része kivándorolt — a *kelepül* formát használják a nyelvjárásban beszélők. Ezért az olvasásteszt eredményei közül a *kelepel* szó fölolvasásából nyert adatokat nem veszem figyelembe.

3/ Fölmerülhet az a kétely, hogy minimális számú és kísérleti helyzetben nyert adatokból (*mënt* és *ment* perceptív és *ember* és *verem* produktív adataiból) lehet-e következtetni az adatközlők fonológiai rendszerére.

Kétségtelen, hogy nagy mennyiségű összefüggő szöveg elemzése a beszéd**produkcióra** nézve megnyugtatóbb és árnyaltabb következtetésekhez vezet. Ugyanakkor könnyű belátni, hogy hosszú szövegek IPA szerinti átírása rendkívül munkaigényes feladat (Sylvia Moosmüller tapasztalata szerint egy órányi beszéd IPA szerinti átírása kb. 30 munkaórát vesz igénybe),[9] s ugyanakkor nem tudjuk, mekkora szövegek elemzése alapján lehet igazán megbízhatóan következtetni egy adatközlő nyelvi rendszerére. Vagyis nem tudjuk, hogy például folyamatos szöveg elemzésekor 50, 500, 5000 vagy még több lehetséges *ë* megvalósulásainak vizsgálata szükséges-e ahhoz, hogy az adatközlő *ë*-zéséről biztos következtetéseket vonhassunk le.

Valószínűleg az ilyen megfontolások (is) indíthatták Labovot s az ő nyomán másokat is olyan vizsgálati eszközök kialakítására, amelyek sok adatközlőtől nyert kis számú, összehasonlítható adat alapján teszik lehetővé az adatközlők nyelvhasználati különbségek alapján történő csoportosítását. Az e tekintetben úttörő vizsgálatban, Labov „gyors, névtelen interjúiban"

---

[9] A bécsi egyetem kutatójának személyes közlése 1986. január 15-én.

mindössze négy adat alapján sikeresen lehetett igazolni azt a hipotézist, miszerint New Yorkban a beszélők társadalmi helyzete és a posztvokális *r* használata összefügg (vö. Labov 1966:42-50 és 1979:385).

Azt a kérdést, hogy hány adatból lehet a rendszer egészére hitelesen általánosítani, nem tudom megítélni. Nyilvánvalónak látszik azonban, hogy kis számú adat alapján is lehetséges az adatközlőket csoportosítani, illetőleg akkor is, ha az adatokat teszthelyzetben kaptuk, nem pedig spontán beszélgetésben.[10]

1.8.2. A hallásteszt 11. szópárját (*mënt* és *ment*) 22 adatközlő ítélte „azonos"-nak és 18 „különböző"-nek. Mint említettem, 1981-ben tíz, a szavakat különbözőnek ítélő adatközlő közül hét el is tudta magyarázni a *mënt* és *ment* különbségét. Két amerikai születésű adatközlő (3E5 és 3SX148) különbözőnek jelölte a szavakat, de nem tudta, mi a különbség köztük. Az utóbbi adatközlő ezt mondta: „nekem egyforma [a két szó] de nem így írtam". Az angol *man* és *men* különbségére érzékeny fülű amerikai születésű magyarok egy része tehát hallja a két magyar *e* közti különbséget, akkor is, ha nem érti. Az ő magyar fonémarendszerüknek tehát az *ë* nem része.

Szintén különbözőként jelölte a szavakat a 15 éves 3S210 jelű adatközlő, de róla rákérdezésre kiderült, hogy a szavak jelentését „fordítva tudja": a *mënt* szerinte azt jelenti, hogy „valakit megmentenek", a *ment* azt, hogy „valaki megy valahova" SB119B609.

Az **olvasásteszt**et értékelő „bírák" azt az utasítást kapták, hogy állapítsák meg, egy-egy tesztszóban (*teve*, *ember*, *megyek*, *verem*, *kelepel*) azonos minőségű *e*-ket ejt-e az adatközlő vagy nem. Ezúttal csupán az *ë*-ző dialektológus értékelését veszem figyelembe, mivel a másik két „bíró" budapesti volt. Az előző (1.8.1.) pontban említett ok miatt a *kelepel*-re adott adatokat nem elemzem.

Mindkét szót (*embër* és *verëm*) kétféle *e*-vel ejtette 9 adatközlő. Kétkét adatközlő a két szó közül az egyiket kétféle *e*-vel ejtette, de a másikat nem. 12 adatközlő *ember*-t és *verem*-et ejtett. Két adatközlő (3S23 és 3SX106) *embër*-t ejtett, de gyengébb olvasási ismeretei miatt a *verem* szót *vérem*-nek olvasta. A 15 *ë*-ző adatközlő közül három bevándorló, a többi Amerikában született.

---

[10] A klasszikus dialektológia is „teszthelyzetben" nyert adatokkal dolgozott: a kérdező mondatokra kapott válaszok hangtanilag nyilván eltérnek a fesztelen beszédtől.

Ha a **perceptív és produktív** adatokat összevetjük, az adatközlők négy csoportba rendeződnek:

1/ azok, akik a teszthelyzetben hallották és ejtették a két *e*-t (1S13, 2S29, 2S7, 3S36, 3SX110, 3S116, 3S126 és 3S112) — az első hét mindkét szót kétféle *e*-vel ejtette, az utolsó csak az *embër*-t;

2/ azok, akik hallották, de nem ejtették a két *e*-t (1SX150, 3SX148, 3S57 és 3S210): közülük egy helyesen adta meg a tesztszavak jelentését, egy „fordítva", kettő pedig nem tudta, mi a különbség;

3/ azok, akik nem hallották, de ejtették a két *e*-t (3S26, 3SX145, 3S119, 3S24 és 3SX108) — az első kettő két szóban ejtett különböző *e*-ket, a többi csak egyben;

4/ azok, akik sem nem hallották, sem nem ejtették a két *e*-t (2T1, 3EC7, 2S21, 3S38, 3S6, 1SX103, 1SX127 és 2S130).

Megjegyzendő, hogy a 3/ csoportbeli adatközlők — ti. akik ejtették, de nem hallották a tesztekben a két *e* különbségét — cáfolni látszanak azt a közkeletű felfogást, amely szerint mind az anyanyelv, mind az idegen nyelv elsajátításában a fonológiai kontrasztok perceptív elsajátítása megelőzi a produktív elsajátításukat (vö. pl. Jakobson és Waugh 1979:61, 246 és Sheldon és Strange 1982:243-244).

Önmagában a perceptív és produktív teszt adatai alapján még nem állapítható meg, hogy a zárt *ë* egy beszélő fonémarendszerébe beletartozik-e, ugyanis elvileg elképzelhető, hogy valaki **teszthelyzetben** hallja a *mënt* és *ment* különbségét, **spontán beszédben** ejti is, de **teszthelyzetben** nem tudja megmondani, melyik mit jelent;[11] vagy hallja és tudja a különbséget, de nem ejti; s további variációk is lehetségesek. Adott beszélő perceptív fonológiai rendszerébe beletartozhat egy olyan fonéma, ami produktív rendszerének nem része — gondoljunk csak a nyelvjárásias *ë*-zést éppen levetkőző magyarokra, akik, mikor hazalátogatnak a fővárosból, már egyetlen *e*-vel, „pestiesen" beszélnek, de tökéletesen értik szüleik *ë*-ző beszédét. Kétnyelvűek esetében a perceptív és produktív fonológiai rendszerek különbsége talán nagyobb és/vagy gyakoribb is, mint egynyelvűeknél.

---

[11] Labov, Yaeger és Steiner 1972-ben leírtak olyan eseteket, amikor „a beszélő kétféleképpen ejt [ti. teszthelyzetben, K.M.] két szót, de azt állítja róluk, hogy azonos jelentésűek", továbbá „sok nyelvjárásban következetesen megvalósulnak beszédbeli marginális oppozíciók, de a nyelvjárást beszélők teszthelyzetben nem tudják elkülöníteni a szavakat" (Labov 1984:43).

A produktív és percepciós különbségtétel, valamint a jelentéskülönbség ismerete alapján az *ë*-ző beszélőktől a nem *ë*-zőkig logikusan a következő átmenetek tehetők fel:

	A beszélő az *ë* - *e* különbséget			Az *ë* része a		A beszélő típusa
	hallja	ejti	tudja	perceptív fonológiai	produktív rendszernek	
1.	+	+	+	+	+	*ë*-ző
2.	+	+	−	−	−	látszólagos *ë*-ző
3.	+	−	+	+	−	perceptív *ë*-ző
4.	+	−	−	−	−	jó fülű nem *ë*-ző
5.	−	+	+	−	+	produktív *ë*-ző
6.	−	+	−	−	−	látszólagos produktív *ë*-ző
7.	−	−	−	−	−	nem *ë*-ző

Ha azt a tíz adatközlőt vesszük szemügyre, akiktől — miután „különböző"-ként jelölték a 11. szópár tagjait — megkérdeztem, hogy mi a különbség a két szó között, akkor ilyen csoportokat kapunk (az iménti táblázat szerint):

1. *ë*-zők: 1S13, 3S126, 3SX110 és 3SX106[12]
3. perceptív *ë*-ző: 1SX150
4. jó fülű nem *ë*-zők: 3SX148 és 3S210
7. nem *ë*-ző: 2T1.

Két adatközlő „nem fér bele" a táblázatba, ugyanis éppen átmenetben vannak egyik típusból a másikba. A 3S116-os adatközlő hallotta és ejtette a két *e*-t, a *mënt* jelentését helyesen adta meg angolul ('went'), a *ment*-ére nem emlékezett, de a *Megmenti az életét* mondatot helyesen fordította *save*-vel. Az ő esetében tehát a *mënt* - *ment* különbség aktív tudásából passzívba való átmenetét láthatjuk, más szóval azt, hogy ez az adatközlő az *ë*-zőből a látszólagos *ë*-ző típusba tart. A 3S112 jelű adatközlő az *ë*-zőből a perceptív *ë*-ző kategóriába tart teszteredményei alapján: hallotta és tudta a különbséget *mënt* és *ment* között, de az *embër* és *verëm* szavak közül csak az elsőt ejtette nyílt és zárt *ë*-vel.

[12] A többitől eltérően ez az adatközlő egyetlen perceptív és egyetlen produktív adat alapján került ebbe a csoportba, mivel a *verem* szót *vérem*-ként olvasta.

A teszteredményeket ellenőrizendő, dialektológus kollégám értékelte négy adatközlő *ë* és *e* hangjait folyamatos beszédet tartalmazó felvételeken is. Minden értékelt felvételrészlet 50 lehetséges zárt *ë* hangot tartalmazott. Az 1S13 jelű adatközlő 50 lehetséges *ë* közül csak egyet ejtett nyíltan. Ugyanilyen a 3S112 adatközlő lehetséges és megvalósult *ë* hangjainak aránya. Ez a két adatközlő a teszteken hallotta a kérdéses különbséget és kétszer, illetőleg egyszer ejtette is.

Eltérő eredményeket kaptunk két olyan adatközlő esetében, akik hallották ugyan az *ë* - *e* különbséget, de mind az *ember*, mind a *verem* szót azonos *e*-kkel ejtették. A 3SX148-as adatközlő 50 lehetséges *ë* hangból 45-öt ejtett zárt *ë*-vel, az 1SX150-es adatközlő pedig 47-et.
Vessük össze a 3S112 és a 3SX148 jelű adatközlőket!

	A beszélő az *ë* - *e* különbséget a teszteken			Folyamatos szövegben az *ë* hangok aránya
	hallotta	ejtette	elmagyarázta	
3S112	+	+, -	+	49/50 = 98%
3SX148	+	-, -	-	45/50 = 90%

A produktív és perceptív teszt ezt a két adatközlőt elkülönítette: a 3S112-es beszélő az *ë*-zőből a perceptív *ë*-zőbe megy át éppen, a 3SX148-as beszélő viszont a jó fülű nem *ë*-ző csoportba került. Az ő esetükben tehát a teszteredmények különbségét alátámasztja a folyamatos beszédbeli lehetséges és realizált *ë* hangok 8%-os különbsége.

A fentiekből látható, hogy a South Bend-i (s föltehetőleg sok más kontaktusváltozatot beszélő) magyarokról nem lehet olyan megállapításokat tenni, amilyeneket a hazai dialektológiában találunk, pl. Kiss Jenő (1982a:37) monográfiájában: „A mihályi fonémarendszernek a köznyelvinél eggyel több tagja van. Ez a zárt *ë*." Egy kétnyelvű nyelvközösség tagjainak magyar nyelvhasználata sokkal heterogénebb egy egynyelvű közösség nyelvhasználatánál, ezért a nyelvközösség egészéről sokkal nehezebb (ha nem lehetetlen) általános szabályokat megfogalmazni. Másrészt — amint a South Bend-i zárt *ë* bizonyítja — esetenként elkerülhetetlen a perceptív és produktív fonológiai rendszer vizsgálatának szétválasztása.

1.9. Részleges összegzés

A fenti vizsgálatok alapján nem tartom célszerűnek megkísérelni az adatközlők csoportosítását, s az egyes csoportok jellemzését. Az nyilvánvaló, hogy a negyven adatközlő kiejtése és beszédészlelése alapján nagyfokú változatosságot mutat. A South Bend-i adatközlőkre nem mindig áll az, ami Kálmán Béla adatközlőire igaz, tehát a bevándorlók nem beszélnek teljesen magyarosan, némelyek közülük (néha) hehezetes zárhangokat ejtenek, és vannak második generációs magyarok, akik a *gy* ejtését nem sajátították el.

Tudjuk, hogy a beszélők több stílusban beszélnek, a szavakat például izoláltan másképp ejtik, mint összefüggő beszédben (vö. I.6.). A magyart második nyelvként, Amerikában megtanult emberek esetében is van ilyen variabilitás: egy adatközlő például a hosszú mássalhangzókat hosszan ejtette az olvasástesztben, de folyamatos beszédben ilyet is mondott: *aztán akkor halottam, hogy valaki azt mondja: „Meghalt? Hallott?"* 3S26 SB027A128. Két mondattal később adatközlőm ugyanígy ejtette a szavakat, a *hallottam*-ot egy, a *halott*-at két *l*-lel. A példában a *hallott* 'halott' könnyen lehet nyugat-dunántúli nyelvjárási örökség, mivel az adatközlő szülei Nyugat-Dunántúlról vándoroltak Amerikába, a *halottam* (=SM *hallottam*) rövid *l*-je azonban nem magyar nyelvjárási vonás. A SM-tól való ilyen eltérések rendszerszerűségének mértékét csak kiváló minőségű és hosszabb szövegrészek elemzésével lehet megállapítani.

1.10. További eltérések a SM-tól

Az irányított beszélgetésekben még a következő föltűnő AM jelenségek figyelhetők meg:

Intervokális helyzetben, szó beljesében vagy szóhatáron, amerikai hatásra a *t* zöngésülhet és *d*-szerű hanggá válhat, pl. *stríden* 'utcán' 1SX133 SB133A298, *Hád osztán* 1SX127 SB128B511, *fölmelegídette* 2S130 SB130A258, *számídottam* 3S26 SB026A419.

A *z* + *j* hangkapcsolat, megint csak amerikai hatásra, *zs*-vé asszimilálódhat, pl. *az jó* ⟶ *azsó* 3SX148 SB148B809 és *kihúzza* ⟶ *kihúzsa* 3S3 SB004A208. Ez utóbbi szó létrejöttéhez két dolog szükségeltetett: a *-ja* személyrag *j*-jét hasonító szabály hiánya és a *z* + *j* ⟶ *ʒ* angol asszimilációs szabály alkalmazása a magyar szón.

Az amerikai magyarra jellemző az aferézis, vagyis a szó eleji szótag vagy hang(ok) elhagyása[13] azokban az AM kölcsönszavakban, amelyek modelljei hangsúlytalan szótaggal kezdődnek az angolban. Aferézissel keletkezett az AM *grádzs* (< garage), *pesöl* (< especially), *pojntment* (<appointment), és a *leresztűjenek* 'letartóztassanak' (<m. *le* + ang. *arrest*) 2SX140 SB140A063-081. Hasonló jelenségeket írt le Sahlman-Karlsson (1986:30) a floridai finnek beszédében: *garage* > *kraatsi*. A szerző szerint a finnek „úgy tűnik, nem hallják az idegen nyelvek hangsúlytalan szóeleji szótagjait" (i.m. 29).

Az azonos tőre visszavezethető vagy rokonszavak[14] (angolul cognate-ek) esetében a SM kiejtés mellett gyakran előforul a szavak többé-kevésbé angolos kiejtése, pl. *szport*, *Csehoszlovákia* és *Csekoszlovákia*, *garádzs*, *galfoznyi* 'golfozni', *pszikológia*, *proszent* 'procent', *szpesiális*, *szpanyol*, *lemonádé*, *aszpiráció* stb.

1.11. Megjegyzések a kettőshangzókról

A magyar nyelvjárásokban a Dunántúl nyugati felén nyitódó jellegű kettőshangzók (*u̯o*, *ü̯ö*, *i̯e* típusúak), a keleti területeken záródó kettőshangzók (*o̯u*, *ö̯ü*, *e̯i* típusúak) találhatók (vö. pl. Imre 1971:272 kk.). Az amerikai angolnak abban a változatában, amely a South Bend-i magyarok magyarjára a döntő hatást gyakorolja, vagyis a középnyugati angolban két olyan diftongus van, amely a magyar nyelvjárási diftongusokhoz hasonlít: az *oʊ* (ez egy *o̯u* típusú hang) és az *eɪ* (vö. pl. Ladefoged 1982:75-77).

Kálmán Béla (1970a és 1973) nem tárgyalja az AM-beli kettőshangzókat. A kérdés vizsgálatát két körülmény is nehezíti. Az egyik az, hogy „a kettőshangzók hű feljegyzése még a jól képzett és gyakorlott nyelvjárási gyűjtő számára is egyik legnehezebb feladat" (Imre i.m. 278). (Ezt a problémát műszeres vizsgálatokkal lehetne megkerülni, azokhoz viszont az én

---

[13] Az aferézist általában mint a „szó eleji szótag vagy hangzó(k) eltűnését" szokták meghatározni (vö. Bakos F.: ISzKSz. és Webster's Third New International Dictionary). Szigorúan véve a meghatározást, a *garage*-ból kieső sva nem lenne aferézis. Sahlman-Karlsson (1986) tanulmányát követve azonban az AM *grádzs* szót is aferézissel keletkezettnek tekintem.

[14] Az angol nyelvészetben *cognate*-nek azokat a különböző nyelvekben megtalálható szavakat nevezik, amelyek történetileg közös ősre vezethetők vissza. Magyar megfelelője, a *rokonszó* (vö. Országh: Angol-Magyar Nagyszótár I. 354) szakkifejezés magában foglalja a jövevényszavakat, idegen szavakat, nemzetközi szavakat és vándorszavakat.

hangfelvételeim általában nem elég jók — túl sok bennük a zaj.) A másik nehézség a korábban (vö. I. 6.) említett idiolektuson belüli ingadozás, illetve a SM megközelítésének az anyagomban lépten-nyomon megfigyelhető volta: az adatközlők hol nyelvjárásiasan diftongálnak, hol a SM-hoz közelítve monoftongust ejtenek, pl. *Bro^{u}di* és *Bródi* 1SX103 SB104A025 és 026.

Az említett módszertani nehézségek és a terület feltáratlansága miatt csupán három kérdést veszek szemügyre: (1) megőrződhetnek-e az óhazai kettőshangzók a bevándorlók beszédében, (2) megtanulhatók-e a bevándorló szülőktől az óhazai kettőshangzók s megőrződhetnek-e Amerikában, és (3) milyen kettőshangzók lehetnek azoknak az amerikai magyaroknak a beszédében, akiknek anyanyelvjárásából hiányoztak a diftongusok.

(1) Nyitódó kettőshangzók előfordulnak az 1S13 jelű, fertőszéplaki születésű öregamerikás adatközlőnél: *l^{i}égy*, *dr^{u}ótok* és *kett^{ü}ő* SB013A-001-106. A záródó jellegűek előfordulnak az 1SX103 jelű, tiszalöki születésű adatközlőnél: *voụt*, *é^{i}pen* 'éppen' és *sző^{ü}lő^{ü}* SB104A010-082.

(2) A 3S26 jelű, South Bendben született adatközlő beszédében, akinek szülei a nyugat-dunántúli Magyarkimléről és Páliból valók, jól hallható a nyitódó kettőshangzó, pl. a *v^{u}ótak* és a *tizenk^{i}ét* szóban SB027A052 és 077.

(3) Az amerikai születésű, 3S38 jelű adatközlő, aki szüleinek a magyar beszédében záródó kettőshangzókat nem hallhatott, jól hallhatóan *ei* típusú diftongussal ejti pl. a *ké^{i}tsé^{i}g* és *szé^{i}k* szavakat (SB038A066 és 227), és *oụ* típusú hanggal az *ajtó* szót SB038A123. Diftongizál a budapesti születésű 2S42 jelű adatközlő is, pl. *ré^{i}sz*, *ré^{i}szé^{i}n* SB042A182 és 185. A magyart eredetileg kettőshangzó nélkül beszélő bevándorlók, illetőleg gyermekeik tehát — angol hatás következtében — *éi* és *óú* típusú kettőshangzókat ejthetnek a SM *é* és *ó* helyén.

1.12. A magánhangzó-illeszkedésről

Vago (1980) szerint a magyar palato-veláris magánhangzó-illeszkedést két szabállyal lehet leírni:

(1) Jelölt magánhangzó-illeszkedés

$$[+\text{mgh}] \longrightarrow [+\text{hátsó}] \;/\; \begin{bmatrix} +\text{mgh} \\ +\text{hátsó} \end{bmatrix} \text{Co} \left(\begin{bmatrix} +\text{mgh} \\ -\text{hátsó} \\ -\text{kerek} \end{bmatrix} \text{Co} \right)_1 \; \_\_\_\_\_$$

Ez a szabály a nem szomszédos magánhangzók illeszkedését írja le, a *radír*-féle vegyes hangrendű szavakban. Néhány tő, pl. *József*, kötelező kivétel e szabály alól.

(2) Jelöletlen magánhangzó-illeszkedés

$$[+\text{mgh}] \longrightarrow [\alpha\,\text{hátsó}] \;/\; \begin{bmatrix} +\text{mgh} \\ \alpha\,\text{hátsó} \end{bmatrix} \text{Co} \; \_\_\_\_\_$$

Ez a szabály a szomszédos magánhangzók illeszkedését írja le a magas és mély hangrendű tövek, az absztrakt magánhanzós tövek (pl. *híd*, *cél*), a *bika*-féle vegyes hangrendű tövek és az (1) alóli kivételek esetében. (A (2) szabály azért jelöletlen, mert az (1)-nél természetesebb, általánosabb asszimilációs szabály.)

A korpusz a sztenderdbeli magánhangzó-illeszkedéstől a következő eltéréseket mutatja:

1.12.1. A Vago által absztrakt magánhangzós tövűnek nevezett szavak (pl. *híd*, *cél*) a sztenderdbeli mély toldalék helyett magas toldalékot kaphatnak, pl. *hidek* (3S36), *meginném*, *ők meginnék*, *meginnénk* (3S3), *meghívnek*, *meghívtem*, *inne*, *célezek* (3S3), *ittünk* (3S38), *vígen* (3S112). Ez az eltérés kizárólag Amerikában született beszélőknél fordul elő.

1.12.2. Vegyes hangrendű szavak esetében néha előfordulnak a SM-beli (1) szabály helyett a (2) szabály alkalmazásával létrehozott szavak, pl. *kávéztünk* (3E5), *szomszédbe* (3S3), *KovácsékPnél* (3S3). Az (1) alóli kivételt jelentő *József* esetében ingadozik egy adatközlő: *Józsefnek* és *JózsefPnak* két egymást követő mondatban (3S26 SB026A062-080). A korpuszban ez a ritka jelenség kizárólag amerikai születésűeknél fordul elő.

1.12.3. Vago (1980:11) szerint a csupán *e*, *é*, *i* vagy *í* magánhangzót tartalmazó újabb kölcsönszavak palatális toldalékot kapnak (*benzinek*, *kekszek*), de néhány szó (pl. *síbol*, *gönnol*) kivételt képez, s ez a diszharmónia talán e szavak „idegen jellegét" (i.m. 27-28) jelöli. A South Bend-i korpusz a következő diszharmonikus szavakat tartalmazza: *(:lady friend:)-om* és *(:lady friend:)-ommal* (1SX150), *sziszterja* (1S141), *csencsolták* (3E5), *síolni*, *síolok* (3S24), *síjózok* 'síelek' (3S36), *Ferihoz* (3S3) és *disszal* 'dísszel'

(3S6). Amerikai magyar kolléganőmtől kapott levélben előfordul a *tesztol* ige is. Az előbbi példák zömét magyarázhatja Vago óvatos-határozatlan megfogalmazása, de a *Ferihoz*[15] és *disszal* példák a diszharmónia idegen jelleget jelölő esetleges szerepével nem magyarázhatók. Az óhazai magyar nyelvközösségből legfrissebben (1956–57-ben) kivándoroltak beszédében ilyen diszharmóniát nem találtam.

1.12.4. Az adatközlők mindhárom csoportjánál előfordul a *South Bend* [sauθ 'bend] városnév *-ba* vagy *-ban* raggal: két öregamerikásnál összesen 11-szer, két 30 éve bevándoroltnál összesen 3-szor, és hat Amerikában születettnél összesen 14-szer. Több adatközlő (pl. 1SX101, 1SX144, 3SX160) a veláris inesszívuszi és illatívuszi ragot váltogatja a palatális allomorffal.

2. A szupraszegmentális szint

2.1. A szóhangsúlyról

A SM szavak hangsúlya általában a szavak első szótagjára esik, az angol szavak hangsúlya viszont kötetlen, bármelyik szótagra eshet.

A South Bend-i korpusz a szóhangsúlyozás terén a következő eltéréseket mutatja a SM-tól:

A SM szóhangsúly beszédbeli megközelítését (vö. I.6.) láthatjuk a következő esetekben:

Ők a, a P ame2nnyi templom, ame2nnyi egyesület, amennyi P testvér segittő intézmény 3S32 SB032A403;

ame2rikai 3SX53 SB053B636 és amerikai SB053B640;

— Tizenkilenc. Ez úgy van magyarul is, mint angolul.

— Ante2na... ante2n... anta2na?

— Mondjad még egyszer!

— Ante2na? Antena. 3S38 SB038A148-162

Igen gyakori a rokonszavak (vö. II.1.10.) SM-tól eltérő hangsúlyozása. A hangsúly szinte kivétel nélkül arra a szótagra esik, amelyik az angolban hangsúlyos. Varga (1980:235 és 237) predikciói anyagom tanúsága szerint helyesek: *Ame2rika* 1E9 EC009B500-512, *Ame2rikába* 3SX145 SB145A428-456, *ame2rikai* 3SX53 SB053B630-653, *ante2na* 3S38 SB038A-148-162 és 3S26 SB027A236-266, *difté2ria* 1S131 SB131A051-068, *Gize2la*

[15] Nyugat-Dunántúlon a *-hoz* rag egyalakú (vö. Imre 1971: 314), így a *Ferihoz* óhazai örökség volta nem zárható ki egyértelműen.

1S13 SB014B562-580, *korre2ktul* 1SX103 SB104A045-062, *Mari2ka* 1S13 SB014B500-516, *prosze2nt* 2SX140 SB140B579-610, *rokendro2llra* 2S42 SB042B593-613 és *sztati2sztikus* 3S36 SB036A065-079. Ugyanilyen hangsúlyeltolódást ír le Lyra (1962:176) az amerikai lengyelben: *term'ometer*, angol hatásra, a sztenderd lengyel *termom'eter*-rel szemben.

A korpuszban a magyar szavaknak egy meglehetősen vegyes csoportja a második szótagon hangsúlyos: *átsza2ladni* 2S21 SB021A140-174, *elbe2szélgettünk* 1S13 SB018A262-290, *leí2rni* 3S23 SB023B620-641, *megha2llom* 1E9 EC009B568-579, *meglá2tta*, 3S26 SB026B458-480, *megma2gyaráztam* 2S130 SB130A168-184, *azó2ta* 1E9 EC009B474-487, *bucsé2rija* 'az ő hentesboltja' (vö. butcher's) 3SX148 SB149A086-107 és *fami2lia* 3S36 SB036A-359-384. Néhány szó esetében, pl. *átsza2ladni* (vö. 'run a"cross) és *leí2rni* (vö. 'write "down), Varga (1975:68-9) predikciójával ellentétben a hangsúlyeltérést az angol interferenciájával magyarázhatjuk. A példák zömét azonban — alapos vizsgálódás hiányában — egyelőre csak az angol háromvagy többszótagú szavaknak gyakorta a második szótagra eső hangsúlyával magyarázhatjuk. (Támpontot adhat a további vizsgálatokhoz az, hogy az iménti példák zöme igekötős ige.)

A SM-tól eltérő hangsúlyúak a következő összetett és képzett szavak: *hé3t vé4giskola* 'hétvégi iskola' 3S6 SB041B782-800, *huszone2gy* 3SX145 SB145A157-187, *kisle2án* 1S141 SB141A219-233, *legé2rdekesebb* 1SX103 SB104A045-062, *leggya2koribb* 1S131 SB131A068-090, *legna2gyobb* 2S130 SB129B822-843, *mindene2setre* 2S130 SB130A133-152, *mindenfa2jta* 1SX-144 SB144A307-325, *mu3nkás sze4rvezetek* 3S32 SB032A163-181, *ötvenö2tbe* 3S32 SB032A423-454, *tizene2gyen* 3SX160 SB160A076-093, *tizenö2t*-től *tizenki2lenc*-ig 3S112 SB112A187-216, *vadma2gyarok* 2S134 SB134A347-366, és *villanyfé2nyt* 3S6 SB041A100-119. E szavak hangsúlyát magyarázhatja angol megfelelőik hangsúlya: egy-két esetben azonban ilyen magyarázat nem képzelhető el: *kávészü2net* 2S130 SB130A234-252, vö. 'coffee break, és *iskolapa2dok* 2S130 SB130B689-707, vö. 'school-desks.

„Az éles ellentétbe állítás kiemelésére (...) az értelmi hangsúly – szokásos helyét, az első szótagbelit is megtartva — a szónak bármely tagjára kerülhet" — írja Deme (1962:463). A magyar szóhangsúly ilyen kontrasztív, kiemelő használata minden magyarországi magyar nyelvi kompetenciájának része. A korpuszban az adatközlők mindhárom csoportjánál találhatók példák, amelyek a kiemelő hangsúly használati szabályának ismeretét mutatják. Ugyanakkor néhány amerikai születésű adatközlő hol a

SM-nak megfelelő, hol attól eltérő módon használ kiemelő értelmi hangsúlyt:

(...) azok mind P magyarú jobban beszének mind én. Jobban be2szétek.
3S26 SB026B458

(Itt a *Jobban beszélte2k* a SM kiemelő hangsúly.)

Mikor itten felállították a Szent <U> Meri templomot, akkor sokan, akik aara laktak, odamentek. És odame2nnek.
3S6 SB041B613-631

(A SM-ban itt *odamenne2k* lenne, illetve *odajárna2k*.)

Íme egy példa arra, hogy az utóbbi adatközlő a SM-nak megfelelően is használja a kiemelő hangsúlyt:

— És ha az egész család elmegy, akkor mondják: Bezárjuk az ajtót, mert mindnyájan...
— Eltávoztunk. Vagy eltávozu2nk.
3S6 SB006A068-089.

2.2. A mondathangsúlyról

„A hallgató szempontjából nehéz meghatározni a hangsúlyt. A hangsúlyos szótag gyakran, de nem mindig, hangosabb a hangsúlytalan szótagnál. Általában, de nem mindig, magasabb is" (Ladefoged 1982:104; vö. még Gósy 1979:131). A magyar mondatok fókusza (= a mondaton belüli legerősebb hangsúly és legnagyobb dallamváltozás) és szórendje meghatározott szabályok szerint összefügg (É.Kiss 1983). Ebből az következik, hogy a mondatok dallamát, az őket alkotó szavak hangsúlyát és a szórendet együtt célszerű vizsgálni. Amikor mégis külön-külön elemzem őket, azért teszem, hogy ezt a három összefüggő rendszert viszonylag önállóan is bemutassam. Az intonációról szóló alfejezet a dallamra összpontosít és figyelmen kívül hagyja a mondathangsúlyt, holott a kettő együtt realizálódik a beszédprodukcióban és -percepcióban. A szórendi alfejezet a szórendet emeli ki, de implicit módon a mondathangsúlyról és a mondatdallamról is szól, hiszen a szórendi eltérések megállapításakor hozott ítéleteimben a dallamot és a nyomatékot is figyelembe kellett vennem.

A SM-ban a melléknév/számnév + főnév szókapcsolatok mindkét tagja azonos erősségű hangsúlyt kap, az angolban viszont a főnéven elsődleges, az azt megelőző szón másodlagos hangsúly van (Varga 1975:32). A SM-tól eltérnek a következő példák:

Az a Hoffer az nagyon jól, na3gy gyá4r volt 1SX127 SB127B599-614; lehet úgy is mondani, e3lső e4melet 2S21 SB021B624-641; én ne3m lá4tok szá3z <L> bi4zonyost 3S26 SB026A145-164.

A SM-ban a *nem* + segédige + főnévi igenév típusú szerkezetek első és harmadik szava azonos erősségű hangsúlyt kap, a *nem* + ige szerekezetek első szava elsődleges hangsúlyú, második szava hangsúlytalan. Az angol negatív segédige + ige szerkezet első szava másodlagos, második szava elsődleges hangúlyú (Varga 1975:49). A SM-tól eltérést mutatnak az ilyen példák:

Nem, mer vannak ojan szavak, hogy ne3m é4rtem.

1S13 SB013B864-SB014A017

ne3m tu4dom magyaru

3S23 SB023A187-216

akkor ne3m szabad voln(a) nekik jö4nni.

3S24 SB024A364-382.

A SM *nem ügyvéd, nem ez, nem gyakran* stb. szerkezeteinek első szava elsődleges hangsúlyú, második szava hangsúlytalan, de a megfelelő angol szerkezetekben a *not* másodlagos, az azt követő szó viszont elsődleges hangsúlyú (Varga 1975:38). A SM-tól eltérő hangsúlyozásúak a következő AM példák:

Hol vót? Ne3m Ma4gyarországon...

1S1B1 SB102A148

— Minden karácsonykor énekelnek?

— (:Yeah:). Ö ne3m a kó4rusba.

3SX145 SB146B607-627

— Szoktak disznót vágni?

— Ne3m i4tten. (:Pennsylvani:)-ába minden évben vágtunk.

3S24 SB024B486-503.

A fentieknél kisebb gyakorisággal (a korpuszban 5-nél kevesebbszer) még több mint egy tucat Varga (1975) által megjósolt, más típusú eltérés figyelhető meg adatközlőim beszédében, például:

amit má ké3t é4v mulva megtudtam

1EX11 EC011A081

— Mennyibe kerül egy jegy?

— Csak e3gy do4llár.

1S13 SB013B640

A pénz ne3m pro3blema, csak az éveim
1S1B1 SB001B455
De sok van, aki nagyon ne4hezen be3szél angolú
3S6 SB041A044-059.

2.3. Intonáció

Az Amerikába bevándoroltak kétnyelvűségéről szóló szakirodalomban csupán sporadikus megjegyzések olvashatók az angol intonációnak a bevándorlók anyanyelvi intonációjára gyakorolt hatásáról. Lehtinen (1966) és Haugen (1969:419) nem tárgyalják az intonációt, Seaman (1972:173) pedig épphogy csak megemlíti. Lyra (1962:178) az amerikai lengyel intonációról megjegyzi, hogy a szókapcsolatot vagy mondatot záró eső (=falling) dallam helyett gyakorta emelkedő-lebegő (rising-suspended) dallam hallható, ami helyes az amerikai angolban, de eltér a sztenderd lengyeltől. McRobbienak (1979:199) azt a megjegyzését, miszerint a békevári (Kipling, Saskatchewan, Canada) magyarok intonációja alig tér el a sztenderd magyar intonációtól, kétkedve olvasom, mivel a South Bend-i korpuszban legalább 400 esetben eltér az intonáció az óhazaitól.[16]

A korpuszban 36 adatközlőnél találhatók a SM-tól eltérő intonációjú mondatok; két öregamerikás és két ötvenhatos interjúiban nem találtam eltérést. Az elemzést szubjektíven, vagyis füllel végeztem, de a körülbelül 400 <I> kóddal ellátott szövegrész egynegyedét megvizsgáltuk F-J Electronics gyártmányú FFM 650-es típusú alapfrekvencia- és intenzitásmérővel is (Kontra–Gósy 1987 a.) A műszeres vizsgálat igazolta az AM intonáció füllel megállapított három fő jellegzetességének objektív létezését.Az AM intonációnak három „fülbeszökő" jellegzetessége van: bizonyos kérdések végig emelkedő dallama, a kijelentésekben az eső karakternek (vö. Varga 1981) a SM-tól gyakran eltérő pozíciója, és a tagmondat végén gyakori hullámzó (emelkedő-eső-emelkedő) dallam.

---

[16] Ez a legalább 400 eltérő intonációjú mondat persze önmagában nem túl sok. Ha a körülbelül 2,5 millió n hosszú számítógépes korpuszról (vö. I.4.7.) föltesszük, hogy benne a szövegeknek körülbelül egyharmada tőlem származik, akkor az adatközlők beszéde nagyjából 1,7 millió n hosszú, ami hozzávetőlegesen 1130 lapnyi gépiratnak felel meg. Ez azt jelenti, hogy az adatközlők beszédének átiratában átlagosan körülbelül minden harmadik lapon találunk egy, a SM-tól eltérő dallamú mondatot. Véleményem szerint ez van olyan gyakoriságú eltérés, ami vizsgálatra érdemes.

2.3.1. A SM-ban az eldöntendő kérdéseknek emelkedő-eső karakterdallama van. Az AM-ban igen gyakori (az összes devianciaként kódolt esetnek majdnem a fele) a Kodály (1937/1964:296) által is megfigyelt végig emelkedő dallam. Például (1. ábra) (a = intenzitásgörbe, b = alapfrekvenciagörbe):

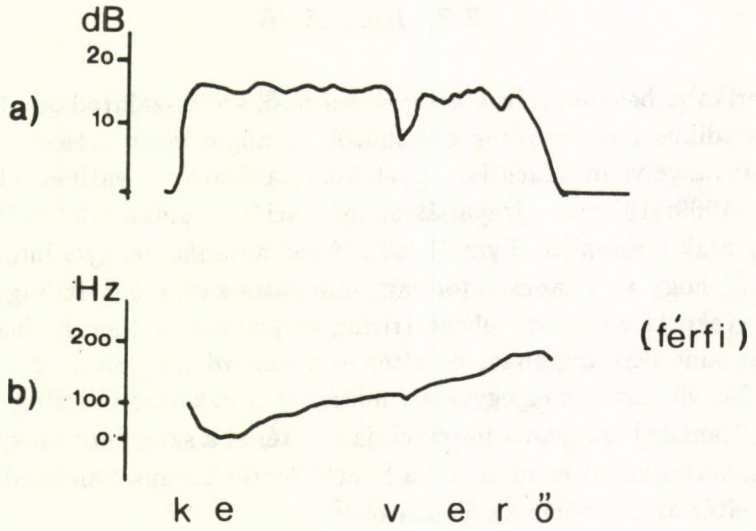

1. ábra 3S6 SB006B579

Ugyanennek a kérdésnek a SM-beli dallamgörbéje a 2. ábrán látható.

(A SM-ként megadott alapfrekvencia-görbét itt és a továbbiakban úgy kaptuk, hogy egy budapesti személlyel felolvastattuk az amerikai interjú vonatkozó részét, és a magnetofonszalagra vett szövegrészből a kérdéses mondatot elemeztük, vö. Kontra–Gósy 1987a).

További példák (a kérdéses dallam a nagybetűs szón jelenik meg):

SZÁMOLNI?	1S131 SB131B531
CSAK TUDJA MI NINCS?	2SX33 SB034A123
NEM NEHÉZ?	3S6 SB006B705

Az AM-beli végig emelkedő dallam az amerikai angol hatása. Hasonló interferenciás jelenséget figyelt meg Leed külföldön élő oroszok kérdő intonációjában (idézi Bolinger 1978:502).

2.3.2. Az angol kijelentések általában középső-magas-mély (=mid-high-low) dallamúak, s a legmagasabb szótag a mondat utolsó hangsúlyos

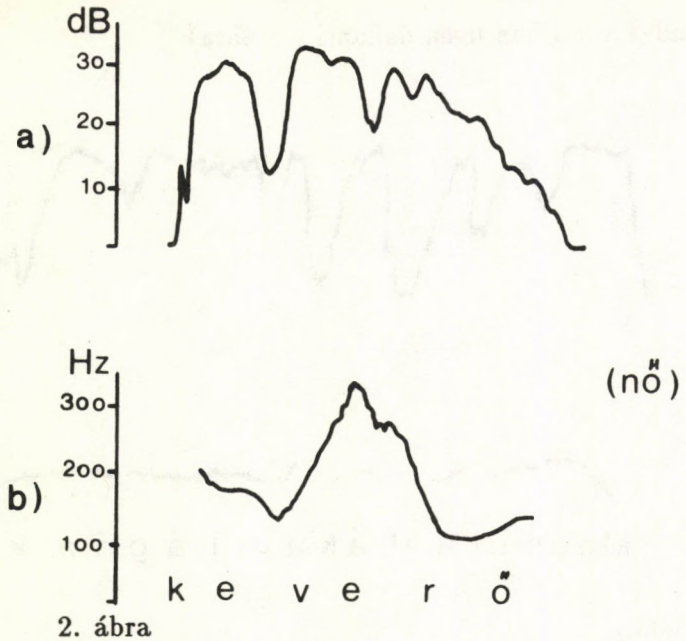

2. ábra

szótagja (Lado 1978:44). A SM kijelentések („sima közlések," vö. Varga 1981:335) ereszkedő dallamúak. Az AM-ban igen gyakori a kijelentésekben a SM-tól eltérő pozíciójú főhangsúlyos szótag, emelkedő-eső hanglejtéssel, például (3. ábra):

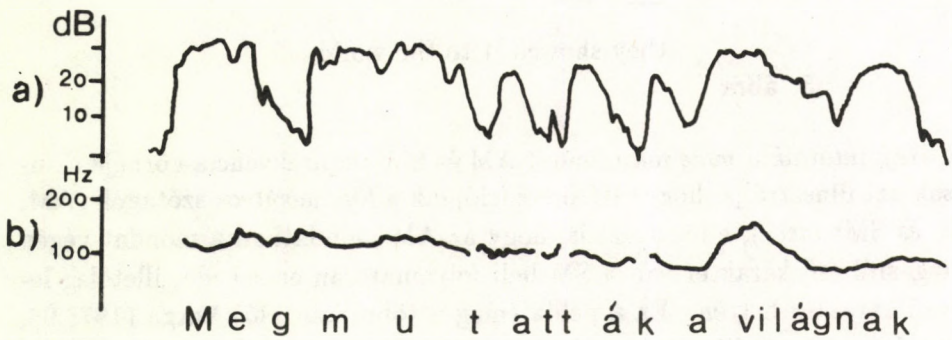

3. ábra

3SX160 SB160A362

Az előbbi mondat a SM-ban ilyen dallamú (4. ábra):

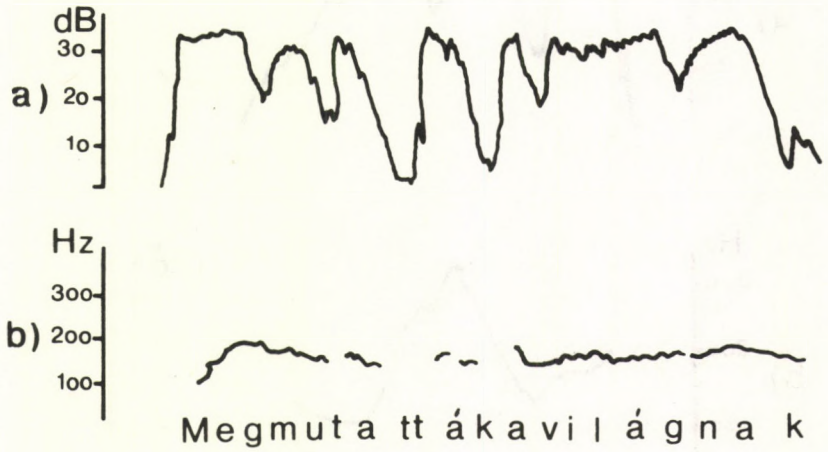

4. ábra

Az AM mondat intonációját indukáló amerikai angol mondat intonációja sematikusan ilyen (5. ábra):

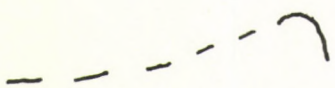

they showed it to the world

5. ábra

A *Megmutatták a világnak* mondat AM és SM alapfrekvencia-görbéje nemcsak azt illusztrálja, hogy eltérő pozíciójúak a főhangsúlyos szótagok (AM: *vi-* és SM: *meg-*), hanem azt is, hogy az AM mondatban a mondat végén magasról eső karakter van a SM-beli folyamatosan ereszkedő, illetőleg lebegő karakter helyén. Ez a példa (meg a többi hasonló) Varga (1975:98, 121, 122-123) predikcióit igazolja: a magyarok a magyarul beszélő amerikaiak (és mutatis mutandis az amerikai magyarok) beszédében a mondatvégi eső dallamot valószínűleg „túl magasról esőnek" érzik (i.m. 126). További példák:

A pénz nem PROBLEMA

1S1B1 SB001B455

Én nem tudok ANGOLÚ, engem ne röhögjenek KI

2SX33 SB034A077

Mert őneki is épp annyi alkalma volt arra mint NEKEM

3SX160 SB160A381.

2.3.3. A hullámzó dallam. Az angolban az emelkedő intonáció bizonytalanságot fejez ki, az eső-emelkedő jelentése pedig 'állítás + befejezetlenség,' 'még van valami mondanivaló' (Leech és Svartvik 1975:39). (Ezeket a SM-ban emelkedő vagy lebegő dallammenet valósítja meg.) Bolinger (1978:510) szerint sok amerikai angol anyanyelvű beszélő a folyamatos elbeszélésekben (=running accounts) gyakorlatilag minden mondat végén emelkedő intonációt használ. Pike (1945:52-55) a 3-2 emelkedő dallamot mint események sorát leíró tagmondatok végén tipikus dallamot írja le, a 2-4-3 eső-emelkedő dallamról pedig megállapítja, hogy a mondaton belüli szünetek előtt gyakori és a magyarázás (=exposition) sajátsága.

A South Bend-i korpuszban az <I>-vel jelölt devianciáknak körülbelül 10%-a a következő, hullámzó alapfrekvencia-görbével ábrázolható (6. ábra):

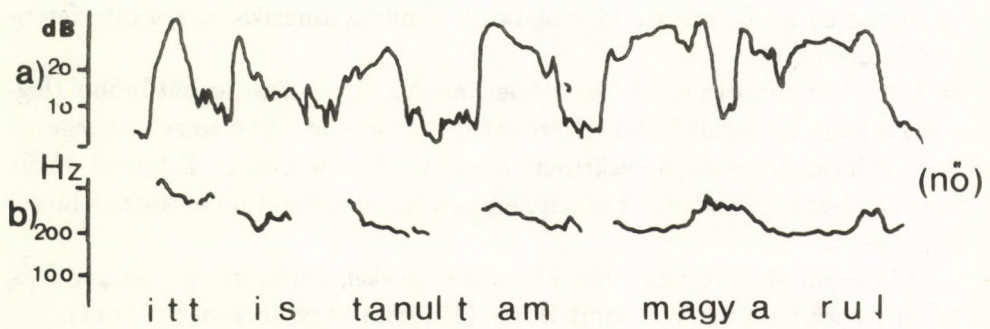

6. ábra 3SX160 SB160A056

Az AM mondat SM-beli megfelelőjének alapfrekvencia-görbéje nem hullámzást, hanem lebegést mutat (7. ábra):

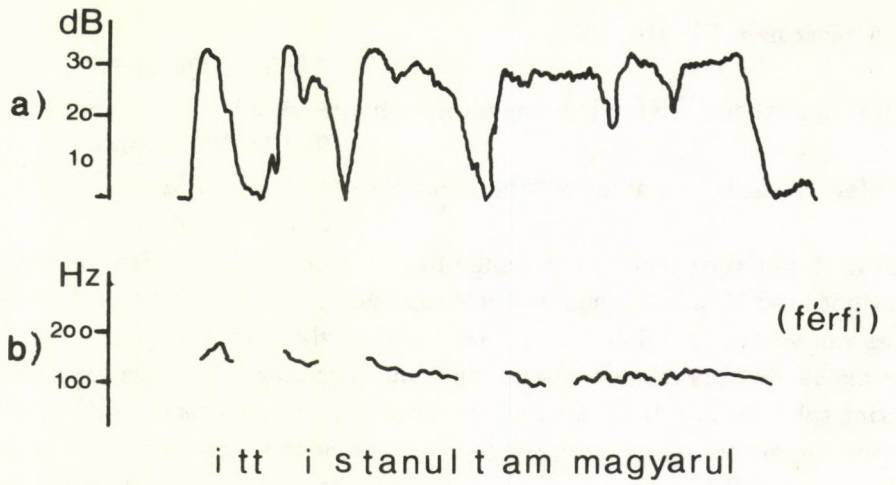

7. ábra

További példák:

Azért mondom én nem tudok ANGOLUL 1SX144 SB144A188
Megértem azért mit MONDANAK 2SX33 SB034A101
Azért mert akárki valakivel még BESZÉLTEM 3S160 SB160A113.

A hullámzó intonációjú AM mondatok mind az amerikai angol interferenciáját mutatják.

2.3.4. Két hipotézis. A fentiekben az AM intonáció legfeltűnőbb (leggyakrabban megnyilvánuló) eltéréseit mutattam be. Az elemzés lényegesen finomítható, a kimerítő deskripció azonban itt nem célom. E fejezet végén megfogalmazok viszont két szociolingvisztikai szempontból fontosnak látszó hipotézist.

A magyar szakirodalomban különféle neveken emlegetik azt az „éneklő, idegenszerű hanglejtést", amit Boros (1971:460) így ábrázol (8. ábra):

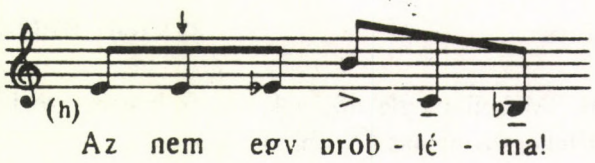

8. ábra

„Az utolsó 2–4 szótagnyi mondatrész (éneklő) fölcsapása — írja Boros — a pesties modorra jellemző". Imre (1963:283) „a leginkább tősgyökeres budapestiek egy részének nyelvében jelentkező, erősen kirívó, éneklő pesti hanglejtés"-en valószínűleg ugyanazt az intonációt érti, amit Boros, s amit Wacha (1985:177) „budapesti vagy Szép Ernő szavával lipótvárosi hanglejtésnek" nevez.

A Boros lekottázta intonáció egy másik példája ez (9. ábra):

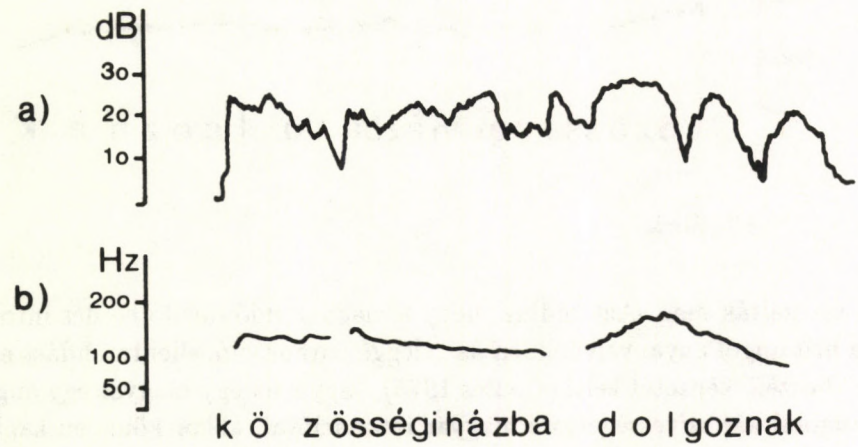

9. ábra

(Ez a példa egy budapesti kábeltévéműsorból való, Varga 1988:11). Az előbbi mondat SM (vagy legalábbis nem „éneklő, pesti") hanglejtésű megfelelőjének görbéjét a 10. ábra mutatja.

A jiddis emelkedő-eső dallamról szóló tanulmányában Weinreich (1956) megállapítja, hogy az Ó- és az Újvilág minden országában „éneklő" (=sing-song) stigmát kapott.

A 2.3.2. pontban bemutatott intonáció gyakorlatilag azonos az „éneklő", „pesti" avagy „lipótvárosi" hanglejtéssel. Ezt a dallamot a magyar normatív nyelvészetben a hanglejtési hibák közé sorolják és idegenszerűnek tartják (vö. Nyelvművelő kézikönyv I:777). Az *éneklő*, *lipótvárosi*, *idegenszerű* és a többi minősítés mind pejoratív címke, s azt az érzelmi attitűdöt fejezi ki, amelyet az említett intonációval beszélő magyarok a nem így beszélő magyarokból valószínűleg kiváltanak. Azért valószínűleg, mert ismereteim szerint az ilyen intonáció kiváltotta attitűdöket a magyar nyelvészek még

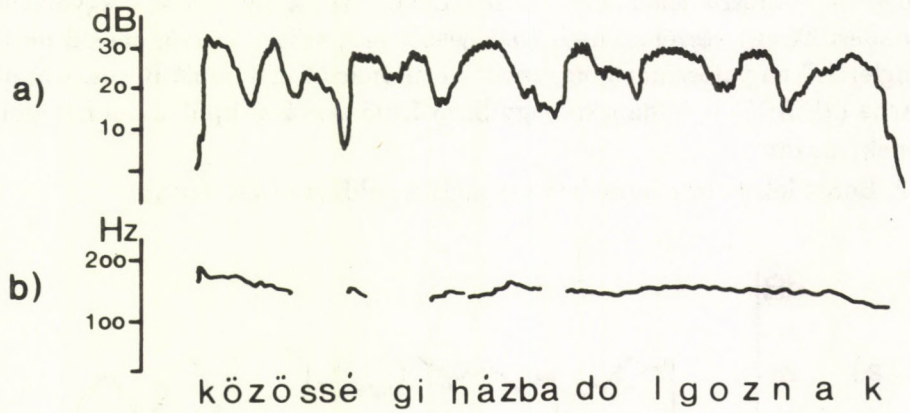

10. ábra

nem vizsgálták meg. Azt tudjuk, hogy a magyar eldöntendő kérdés intonációja brit angol anyanyelvűekben az „eléggé parancsoló, ellentmondást nem tűrő" beszélő képzetét kelti (Coates 1975), vagyis ha egy magyar egy angoltól angolul kér szívességet, de magyar intonációval, akkor könnyen kaphat hűvös választ kér(d)ésére.

Wallace Lambert "matched guise technique" néven ismeretes kísérletei óta számos vizsgálat (pl. Linn és Piché 1986:588) azt bizonyítja, hogy a beszélők kizárólag a beszéd alapján is lényeges ítéleteket formálnak más beszélők személyiségéről. Ezek az ítéletek általában bizonyos téves sztereotípiákat alkotnak. Mivel a 2.3.2.-ben leírt AM intonáció gyakorlatilag azonos az „éneklő, pesti" hanglejtéssel, megfogalmazhatjuk azt a triviálisnak tűnő hipotézist, hogy azonos nyelvi forma azonos attitűdöket vált ki, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy az amerikai magyarok, amint megszólalnak magyarul, negatív attitűdöket váltanak vagy válthatnak ki minden óhazai magyarból, akinek sérti a fülét a „pesti" hanglejtés.

Más kutatások azonban arra engednek következtetni, hogy a beszéd nem az egyetlen forrása a sztereotípiák kialakulásának. Elképzelhető — írja Hudson (1980:207) —, hogy valamely megfigyelhető nem-nyelvi vonás vezet egy sztereotípia kialakulásához, majd a sztereotípia asszociálódik egyfajta beszéddel. Hudson szerint ezt látszik igazolni Williams (1973) kísérlete, amelyben egy fehér, egy néger és egy mexikói gyereket hátulról mutató

videofilmet játszottak le a kísérleti alanyoknak. Mivel a film hátulról mutatta a különböző bőrszínű gyerekeket, lehetséges volt mindhárom esetben ugyanazt a beszédmintát (hangsávot) hozzákeverni a filmhez, anélkül, hogy a kísérleti személyek erre rájöttek volna. A néger és a mexikói gyerekének vélt beszédet kevésbé sztenderdnek minősítették a fehér gyerekének vélt beszédnél, ami azt mutatja, hogy a kísérletben résztvevők vizuális jegyek alapján azonosítottak egy sztereotípiát, majd föltételezték, hogy a hallott beszéd olyan, amilyennek a sztereotípia értelmében „lennie kell". Azonos nyelvi forma tehát — bizonyos szociálpszichológiai tényezők hatására — különböző attitűdöket is kiválthat. Esetünkben elvileg föltételezhető az is, hogy az amerikai magyarok „pesti" hanglejtése nem vált ki negatív attitűdöket az óhazában.

III. A MORFOLÓGIÁRÓL

1. A morfológiai ingadozás

Grosjean (1982:292) a kétnyelvűek nyelvhasználatát vizsgálva megkülönbözteti a beszédbeli kölcsönzést (=speech borrowing) és a nyelvi kölcsönzést (=language borrowing). Az előbbi az egyes beszélők szintjén érvényesül, az utóbbi egy nyelvközösség vagy egy nemzet szintjén. A beszéd közben történő pillanatnyi kölcsönzéstől az adott szónak a nyelvközösség szókincsébe való integrálódásáig hosszú az út, s Mackey (1970) szerint nem lehet megállapítani, hogy egy adott szó mikor kerül át a beszédbeli kölcsönzés szférájából a nyelvi kölcsönzés szférájába. „Nem lehet igennel vagy nemmel megválaszolni azt, hogy egy adott nyelvi elem egy vagy két nyelv része-e. Fokozatokról van szó" (Mackey 1970:201). Grosjean (i.m. 316) hangsúlyozza, hogy „amíg egy kölcsönszó a kétnyelvű beszéd része és amíg egy egynyelvű nyelvközösség át nem veszi, be nem fogadja, addig fonológiai és morfológiai ingadozásnak (=fluctuation) van kitéve".

A South Bend-i korpuszban található morfológiai ingadozások közül három jelenséget emelek ki:

1/ Egyazon kölcsönigetőhöz mind az *-(o)l*, mind a *-(o)z* honosító képző hozzájárulhat: *bepusozák* ~*pussolnak* (<push), *fölmúvozták* ~*fölmuffoltak* (<move), *ritájeroz* ~*ritájerút* (<retire) és *szpelezik* ~*szpellolni* (<spell).

2/ Egyazon kölcsönige az egyik beszélőnél veláris, a másiknál palatális illeszkedésű: *misszolok* ~*misszülöm* (<miss), *szpellolni* ~ *szpelölök* (<spell).

3/ Egyazon angol szónak az AM-ban több replicája (vö. I.3.) is lehet: *hálé* ~*hall* (<hall), *gradjuált* ~*gredzsorédolt* (<graduate), *dípík* ~*dípísek* (<D.P.). Az első esetben az angol szó AM replicája egy tővégi „extra magánhangzót" kapott, esetleg a *káré*, *bakszi* stb. mintájára (vö. alább). A második példa azt mutatja, hogy egy kétévesen Amerikába került beszélő (3SX160) egy huszonegy évesen kikerülthöz képest (1SX103) eltérően szegmentálja az angol *graduate* igét: az előbbi az angol *-ate* igeképzőt magyar képzővel helyettesíti, az utóbbi az angol képzett igét tőszóként használja. A harmadik példából kitűnik, hogy egyes beszélők az angol *D.P.* főnevet változatlanul veszik át, mások hozzátoldják a magyar *-s* melléknévképzőt.

2. A morfológiai adaptációról

Az igék valamilyen honosító képzővel (főleg *-l*), esetleg denominális *-z*-vel adaptálódnak az AM-ba: *bedráput* (<drop), *bepresszülni* (<press), *bingózni* (<play bingo), *dónétolni* (<donate), *edvetájzúták* (<advertise), *fikszolni* (<fix), *báderoz* (<bother), *megkvittol* (<quit), ritkán: *pedléroznyi* (<peddle).

Nincs jelentésbeli különbség a *babysitter* főnév átvételével és a *-ködik* képzővel létrehozott *bébiszitörködni* ige valamint a *-z* képzővel honosított *bébiszitözni* (<*babysit*) ige között.

Az alaktani beilleszkedés másik említésre méltó jelensége a re-latinizálás (vö. Kontra 1981b: 43-45), vagyis a szuffixum-helyettesítés: ha egy angol szónak latin eredetű vagy annak vélt képzője van, az AM-ba a szó az angol képző magyar analóg képzőjével kerül be, pl. *fraternális egyesület* (<fraternal association), *inszoláció* (<insulation), *batéria* (<battery). A nyelvtörténetileg végső soron azonos elődre visszavezethető angol és magyar szavak vagy szóelemek rokonságát azonban nem mindenki érzékeli. Az angol *battery*-nek 'akkumulátor' van *batri* megfelelője is az AM-ban.[1] Ez utóbbit egy átlagos nyelvi műveltségű embertől hallottam — ő nyilván nem asszociálta az angol szót semmilyen magyar szóval. Aki *batéria*-t mond (egy nyelvileg szuperművelt professzor), az valószínűleg így asszociál: a. *gallery* ~m. *galéria*, a. *drapery* ~ m. *drapéria*, a. *battery* ~ m. *batéria*. (Egy felnőtt bevándorló esetében nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy a *battéria* szót Magyarországon már ismerte, esetleg használta is — az ISzKSz. szótározza ezt a szót. A *bat(t)éria* tehát éppúgy lehet az óhazából hozott, Amerikában megőrzött szó, mint Amerikában — morfémaátvétellel és -helyettesítéssel alkotott — AM kölcsönszó. Ez utóbbi esetben a beszélő szegmentál egy olyan angol szót, amelyet más AM beszélő (az, aki *batri*-t mond) nem szegmentál. Vö. még az előző pontban idézett *gradjuált* ~*gredzsorédolt* példát).

Az AM-ról írt egyetlen amerikai disszertáció szerzője, Szamek (1947:83) a *káré* 'autó' (<car), *farma* 'farm' (<farm) és *bokszi* 'doboz' (<box) típusú szavak szóvégi extra magánhangzójával kapcsolatban „tőnövekedés"-

[1] A magyar nyelv szerbhorvát kontaktusváltozatában a *batri* 'zseblámpa' jelentésű (vö. szh. batrija = elem), l. Penavin 1982:62. Ugyancsak 'zseblámpa' a jelentése a *batri* ~*patri* szónak Felsőőrben (vö. Imre 1973).

ről (=stem accretion) ír. Szerinte e szavak nem alanyeseti formái úgy képződnek, hogy az alanyeseti forma és az esetvégződés közé egy magánhangzó kerül, s ez a hang azután a főnév tövéhez „ragad". Szamek elemzése nem meggyőző. Először is: Kálmán (1973:202) szerint a magyar nyelvjárási *káré* 'kétkerekű taliga' népetimológiás átalakulással nyerhette AM 'autó' jelentését. Másodszor — s ez lehet a valószínűbb magyarázat —: számításba kell vennünk más nemzetiségű, Amerikába bevándorolt kisebbségek nyelvét is. Ha szemügyre vesszük őket, kiderül, hogy az amerikai görögben van *báksi* és *fárma* (Seaman 1972:196-197), az am. lengyelben van *kara* és *baksa* (Lyra 1962:229 és 231), az am. finnben van *farmi*, *kaara* és *paksi* 'box; doboz' (Lehtinen 1966:246-247), és az am. litvánban is megvan a *farma* szó (Pažūsis 1982:323). Pažūsis szerint az am. litván *farma* az am. lengyel hatását mutatja. További kölcsönszavak is azt mutatják, hogy a bevándorlók valamiféle koinéja is alakíthatta egyes kölcsönszavak hangalakját, pl. az am. litván [laisnis] (<licence) 'gépkocsivezetői jogosítvány' megvan az AM-ban is (vö. Pažūsis 1982:325 és Kontra 1982b:539).

3. Morfológiai részrendszerek elvesztése és elsajátítása

Nyelvtipológiai szempontból fontos lenne tudnunk, hogy a bevándorlók nyelvvesztése (=language attrition) és az Amerikában születettek nyelvelsajátítása milyen folyamatokban nyilvánul meg. Ilyen kérdéseket kizárólag longitudinális vizsgálatokkal lehet adekvátan megválaszolni, ezért ebben a dolgozatban csak marginális megjegyzéseket áll módomban tenni. A magyar nyelvi kérdőív már csak terjedelmi okokból sem ölelhette fel a teljes magyar alaktani rendszert, s a spontán felvételek elemzése sem ad elég *bokorok*, *névet* stb. típusú adatot akár egyetlen beszélő morfológiai tudásának jellemzéséhez. Az Őrségi és Hetési Nyelvatlaszból a South Bend-i kérdőívbe átvett néhány kérdésre kapott válaszok alapján azonban egy-két tapogatózó megfigyelést meg lehet kísérelni.

1/ Felszólító mód. Az ŐHA. 44. és 45. kérdéseire (*tanítja* és *tanítsa*) kapott válaszok alapján megállapítható, hogy a bevándorlók és az amerikai születésűek között lényeges különbség van. 8 bevándorlóból (3 öregamerikás és 5 ötvenhatos) 7-nél megvan a *tanítsa* alak, egy suksükölő ötvenhatos adatközlő a hiperkorrekt *tanítja* formát használta. Kilenc amerikai születésű adatközlőm így válaszolt:

44. kérdés (tanítja)		45. kérdés (tanítsa):	
tanítja:	6	tanítsa	2
taníti:	1	tanítja:	3
tanulja:	1	tanulja:	2
tanítnak:	1	tanítson:	1
		tanítod:	1

Konklúzió: a bevándorlók a felszólító módot nem vesztik el, gyerekeik viszont csak részben tanulják meg.

2/ Feltételes mód. Az ŐHA. 120-122. kérdéseire (*meginná*, *meginnánk*, *meginnátok*) a 8 bevándorló a SM-nak megfelelően felelt. A 9 amerikai születésű adatközlő közül egy sem adott a SM-nak megfelelő választ mindhárom kérdésre. A 3E5-ös adatközlő például ilyen válaszokat adott: *meginna*, *megisznám* és *megiszják*, *meginnyák*. Konklúzió: a feltételes mód paradigmáját a bevándorlók nem felejtik el, gyekereik viszont csak részben sajátítják el.

3/ Birtokos személyragozás. Az ŐHA. 138., 141. és 142. kérdéseit (*tehened*, Kovácséknak az egyik *tehene/tehenük*, *teheneim*) a 8 bevándorló a SM-nak megfelelően válaszolta meg. A 9 amerikai születésű — egy pap (3S36) kivételével, aki mondhárom kérdésre a SM-nak megfelelően válaszolt — a sztenderdtől eltérő válaszokat adott. A 3E5-ös adatközlő egyformán a *tehen* szóval válaszolt mindhárom kérdésre, a 3S26-os pedig így válaszolt (elöl áll a SM forma): *tehened* : *tehén*; *tehenük* : *tehenük*; *teheneim* : *tehenyem*, *tehények*, *tehényenek*, *tehényemek*. Konklúzió: a bevándorlók megőrzik a birtokos személyragozást, gyermekeik azonban csak részben sajátítják el.

4/ A datívusz posszesszívuszos szerkezetek birtokszaváról egyes magyar nyelvjárásokban hiányzik a birtokos személyrag (részletesebben l. a mondattani fejezetben). Az ŐHA. 18. kérdésére (Nekünk is van egy kis veteményes *kertünk*) kilenc bevándorlóból csupán egy választ birtokos személyrag nélküli *kert*-tel, hét amerikai születésű közül viszont négy. Ezek az adatok is támogatják a mondattani fejezetben is (vö. IV.6.) megfogalmazott következtetést: a *nekünk van víz* típusú szerkezetek elsősorban az Amerikában születettekre jellemzőek.

4. A nem hasonuló *-val/-vel* rag: óhazai nyelvjárási örökség?

A magyar nyelvterület jelentős részén az eszköz- és társhatározói *-val/-vel* rag *v*-je hasonul a tővégi mássalhangzóhoz. A Magyar Nyelvjárások Atlasza 258. és 1117. térképe szerint a *v* nem hasonul a palóc nyelvjárásban, Tolna és Baranya határának egy részén (a bukovinai székelyek nyelvében), valamint Romániában, Csíkrákos környékén.

A South Bend-i korpuszban 18 esetben fordul elő nem hasonuló *-val/-vel* rag: *öregebbPekvel, mézvel, cigányval, kórusval, fülemvel, errvel* 'r-rel' stb. Van adatközlő, akit a nem hasonításból a hasonító nyelvész sem tudott kizökkenteni:

— Akkor kezdjük a házzal!

— Ja, kezdjük a házval.

3SX53 SB053A089

Elvileg föltehető, hogy ezek az esetek óhazai nyelvjárási örökségek, ennek azonban ellentmond az a tény, hogy nem hasonuló rag kizárólag amerikai születésűek beszédében fordul elő: 3E5, 3SX145, 3SX53, 3S23 és 3S24. Az öt adatközlő közül kettő (3SX53 és 3S23) expressis verbis *vadmagyarnak* 'magyarul törve beszélő, magyar szülőktől Amerikában született magyarnak' nevezte magát. Egy adatközlő (3S24) szülei a Nógrád megyei Etesről származtak, ő tehát palóc nyevjárást beszélő szüleitől tanulhatta a nem-hasonítást. Adatközlőim nyelvi fejlődését befolyásoló minden lényeges tényezőt nem állt módomban földeríteni, ezért az óhazai nyelvjárásokat a nem-hasonulás forrásai közül nem tudom kizárni. Mindenesetre föltűnő, hogy 24 bevándorló közül 24 hasonít, és kizárólag amerikai születésűek nem hasonítanak. (E jelenség tüzetesebb vizsgálatakor figyelembe veendő az is, hogy a hároméves magyar gyerekek egy része a *-val v*-jét nem hasonítja még a szóvégi mássalhangzóhoz, vö. Gósy 1984:14.)

5. „Számukra Amerika belföld": szuperesszívusz és inesszívusz

Figyelemreméltó magygol jelenség a szuperesszívusz használata például ilyen mondatokban: *Nubranszvikon lakik.* Kálmán (1970b:44) adatközlői „az amerikai városneveket úgy ragozták, mintha belföldiek volnának", s

ebben „még logika is van, hiszen számukra Amerika belföld". A South Bend-i korpusz tanúsága szerint a kérdés ennél bonyolultabb. Lássuk a példákat:

Indiana Harboron született 1EX158 EC157A385
a lányom hatvannégybe <U graduate> gredzsorédolt (:Oxford:)-on [ti. az Ohio állambeli Oxfordban]
1SX103 SB103A113-128
Kezdtem itt <U Mishawaka> Misvakán dógozni
2SX33 SB033B490-515
Vukovics is kezdett, először Elkhárton
2S42 SB042B573-593.

A szuperesszívusz használata a SM-beli illatívusz helyén csak a bevándorlók beszédében figyelhető meg — egyetlen amerikai születésű adatközlő interjújában sem fordul elő.

Kálmán Béla szerint az amerikai magyarok számára Amerika belföld, amiből következnie kell — s egyes adatközlőknél következik is —, hogy Magyarország külföld. Példák: *jön Magyarországból, a legjobb író Magyarországban, Magyarországba irok* (mind az 1S13-as öregamerikás adatközlőtől); *Magyarországbú kűdenek* 3SX145 SB145A138-157, *mikor Magyarországba mentem* 3SX145 SB145A180, *Magyarországba született* 3SX148 SB148A009.

Az „Amerika belföld" jelenség azonban korántsem általános. Láttuk, hogy az amerikai születésűek nem használják a szuperesszívuszt helynevekkel. Másrészt, bizonyos városnevek sohasem kapnak szuperesszívuszt — elsősorban a nagyvárosok: *New York, Cleveland, Pittsburgh*, de nem mondja senki azt sem, hogy *Szótbenden lakok*, noha a South Benddel egybeépült *Mishawaka* vagy az onnan húsz mérföldre levő *Elkhart* kaphat szuperesszívuszi, szublatívuszi vagy delatívuszi ragot. A szomszéd országok magyarságának nyelvhasználatáról Soltész (1967:304) megállapítja, hogy „újabban erősen terjed az idegen helyneveknek külviszonyragokkal való ellátása, elsősorban azokban az esetekben, amikor a szóban forgó helység magyar neve külviszonyragokkal használatos, de olyankor is, amikor az illető helységnek nincs is magyar neve" (*Žilinán, Novi Sadon, Ploieşti*-en stb.). Ennek a kérdésnek a tisztázása további széles körű adatgyűjtést és komplex (szociálpszichológiai és fonológiai) elemzést igényel.

IV. NÉHÁNY MONDATTANI KÉRDÉSRŐL

Az AM-nak a SM-tól eltérő szintaktikai jelenségei vagy a kétnyelvűség következményei, vagy óhazai nyelvjárási örökségek. A SM-tól eltér például a *Másik éven meg egy évig nem dógoztunk* 1SX101 SB101A207 mondat. Ez a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei hejcei nyelvjárásban helyes (Lengyel Gabriella hejcei születésű magyarszakos tanárnő közlése), a SM-tól eltér, és angol interferenciával nem magyarázható. Más a helyzet ebben a mondatban: *Maga köll öregamerikásokat főkeresnyi* 1S1B1 SB102A359-388. A nominatívuszi alany + ragozatlan *köll* + főnévi igenév szerkezet megvan a mihályi nyelvjárásban is (Kiss Jenő 1982b:42), tehát ez a szerkezet elvileg lehet óhazai nyelvjárási örökség amerikai továbbélése. Ugyanakkor a mondat angol ekvivalense (*You have to visit oldtimers*) mintául szolgálhat a nominatívuszi alany használatához, tehát az interferenciát sem zárhatjuk ki.

Ebben a fejezetben főleg az interferenciával magyarázható eltéréseket veszem számba, de esetenként az óhazai nyelvjárási hatásokra is tekintettel leszek.

1. A szórendről

1.1. É. Kiss (1983) szerint a magyar mondatok egy V, Subj, Obj, Adv kiinduló szerkezetből vezethetők le egy kötelező fókuszképző szabály és egy választható topikalizáló szabály segítségével. A magyar mondat kötelező eleme a comment élén álló vagy azt egyedül realizáló fókusz, melyet a mondaton belüli legerősebb hangsúly és legnagyobb dallamváltozás jelöl. A fókusz lehet ige vagy nem-ige (bővítmény).

Az angolban a fókusz normális esetben (nem kontrasztív hangsúlyú mondatokban) a predikatív szerkezet (clause) jobb szélső tartalmas szavára (open-class item) esik. A „szabad szórendű" magyartól eltérően az angol mondatok szórendje szigorúan kötött: Subj + V + Obj + Adv. Az angol mondatvégi fókusznak, pl.

Greg studies at Indiana.

tehát a magyarban a mondat belsejében álló fókusz felel meg:

$_{T}$[Greg] $_{F}$[Indiánában] tanul.

Az angol alapszórend szerint konstruált magyar mondat mondatvégi fókusz esetén helytelen a sztenderdben (mivel az ige nem a fókusz után áll):

* Greg tanul Indiánában.

Elfogadható mondatot csak az alany fókuszhangsúlyával kapunk:

$_{F}$*[Greg] tanul Indiánában* (ennek jelentése azonban különbözik az angol mondat magyar ekvivalenséétől).

Az amerikai magyar nyelv sztenderdtől eltérő szórendjét Kálmán Béla (1970a:384) néhány példájától eltekintve nem vizsgálták még. Orosz (1969) és Dezső (1980) a magyarul tanuló angolajkúak szemszögéből vizsgálta a két nyelv eltérő szórendjét — az ún. erős kontrasztív hipotézis (Lado 1978) keretében —, vagyis nem megfigyelt, létező, hanem elvileg lehetséges devianciákat írtak le. Ebben a fejezetben az amerikai magyar nyelv szórendi eltéréseit a 40 adatközlőm interjúiban található szórendi devianciák alapján mutatom be.

1.2. A teljes korpuszban 111 esetben szerepel az <R> kód, 2-3 eset kivételével (melyek az eltérő szórend mellett előforduló sztenderd szórend meglétét is mutaják, noha távolról sem következetesen) ezek a sztenderdtől való egyértelmű eltéréseket jelölnek. Négy öregamerikás, öt ötvenhatos és egy amerikai születésű adatközlő beszédében nem találtam szórendi eltérést a sztenderdtől. Az eltérések kb. 60%-a az amerikai születésűek, 20-20%-a pedig az öregamerikások és az ötvenhatosok interjúiban fordul elő.

A sztenderdtől való eltérések egy része nem magyarázható az angol interferenciájával, pl.:

AM De most ő már háromszor odahaza vót
SM Ő már háromszor volt odahaza
A He has been home three times

1S13 SB013A169-187

AM (...) és még beszél magyarul. Ahogyan úgy. Ahogyan úgy.
SM és még beszél magyarul. Úgy-ahogy.
A And he still speaks Hungarian. One way or another.

2SX33 SB033B547-560

AM Eladtam Ö mást vettem. Az se új vót.
SM Eladtam. Másikat vettem. Az se volt új.
A I sold it. Bought another one. That wasn't new either.
3SX145 SB147A045-064

Az első két példa a nyelvvesztés, a harmadik a hiányos nyelveljsajátítás következménye.

A sztenderd szórend megközelítése (vö. I.6.), vagyis az interferencia sikeres leküzdése figyelhető meg az ilyen példákban:

AM Szóval az csak volt, aa rétes, az csak a dizört volt. Vagy kompót, magyarul.
SM Az csak a kompót volt.
A That was only the dessert.
1S1B1 SB102A180-198

AM Miko én vótam (:uh... let's see:) P miko tizenegy éves vótam
SM Mikor tizenegy éves voltam
A when I was eleven years old
3S112 SB112A110-138

Az egyértelműen angol interferenciával magyarázható devianciáktól elkülönítendők azok az esetek, amelyekben a szórendi eltérés kódváltással párosul:

AM Nem akarta, hogy híjuk (:dad:), vagy (:father:)
SM Nem akarta, hogy (:dad:)-nek hívjuk
A He didn't want us to call him dad or father
3SX148 SB149A143-161

AM Én fizetek most (:eighty-five dollars:) P egy hónapban
SM Én 85 dollárt fizetek most egy hónapban
A I pay $ 85 a month
2SX140 SB140B579-610

1.3.1. A szórendi devianciáknak valamivel több, mint egyharmada a jelen fejezet elején bemutatott angol–magyar szórendi különbségekből, vagyis az angol szórendnek a magyarral való interferenciájából adódik. A korpuszban az Amerikában születettek szórendi eltérései körülbelül kétszer gyakoribbak az öregamerikások vagy az ötvenhatosok SM-tól eltérő szórendi megoldásainál.

Az AM-ban a névszói-igei állítmány névszói része gyakran az ige után áll, noha a SM-ban az ige előtti fókusz pozícióban állna:

AM A rendes órabérünk vót negyven cent
SM A rendes órabérünk negyven cent volt
A Our hourly wage was 40 cents

1S13 SB013A273-291

AM Én voltam akkor traktor... gépipari technikus
SM Akkor gépipari technikus voltam
A I was a technician then

2S21 SB021A053-071

AM Az ő édesanyjának a leánykori neve vót Hegedüs Rozália
SM A leánykori neve Hegedüs Rozália volt
A His mother's maiden name was R. H.

3S26 SB026A003-021

A SM-beli fókusz pozíció helyett az ige mögé kerülhet a tárgy is:

AM Én úgy látom, hogy a magyarok általába használják a magyar szót
SM A magyarok általában a magyar szót használják
A Hungarians usually use Hungarian

2S130 SB130A197-215

— Pénteken mentek?
AM — Mondtam pénteke...? Hétfőn.
SM Pénteket mondtam?
A Did I say Friday?

3S26 SB027B485-501

Ugyanígy viselkedhetnek a határozók is:

AM A Magyar Ház épült ezerkilencszáztízben
SM A Magyar Ház 1910-ben épült
A The Hungarian Hall was built in 1910

1S13 SB013B544-556

AM A kislány hajtott P túl bátran
SM A kislány túl bátran hajtott
A She drove too bravely

3S6 SB006A212-228

AM Mert legtöbbsz... én, én í3rok né4metül az anyámnak
SM Mert legtöbbször németül írok az anyámnak
A I write in German to my mother

3S3 SB003B146-168

1.3.2. Igen gyakori a dátumok angol szórendje, főleg az amerikai születésűek beszédében:

— Mikor tetszett születni?

AM — (:Uh... Ju...:) junius negyedikén, ezerkilencszáztizbe
1E9 EC009B437-445

— És mikor született?

AM — Október tizenkettedik, tizenkilenc... tizenkilenc nulla kilenc.
3SX122 SB122A009-023

AM és kijöttem (:uh:) március P tizennyócadikán, ötvenkettőben
3S112 SB112B496-513

1.3.3. A magyar vezetéknév + keresztnév sorrend az angol hatására gyakran fölcserélődik, pl.:

akkor P már P a Miklósi Zsigmond, meg aa P Eszter Miklósi, az anyja
2S21 SB021B472-490

Helló! Marika Darmos vagyok
2SX140 SB140A415-452

Gizella Tóth vót a neve
3S112 SB122A214-235

Azt, hogy a személynéven belüli kódváltással nem jár föltétlenül együtt a sorrendváltoztatás, ilyen — ritka — példa mutatja:

ugye Vukovics (:Mike:), az ugye inkább horvát
3S6 SB041B689-710.

Igen gyakran angol szórenddel fordulnak elő a korpuszban a vezetéknév + titulus szerkezetű nevek:

AM Szeretik a professzor Aczélt ottan
1SX103 SB104A132-141

AM Hát a fáder Molnár itt lesz
SM Hát Molnár atya itt lesz
A Well, Father Molnar will be here
3S6 SB041B650-670.

2. Számbeli egyeztetés

2.1. A SM-ban a mennyiségjelző utáni jelzett szó általában egyes számú. A MMNyR. (II:282) szerint a *minden*, *többi* és *összes* szavak után ingadozik az egyes és a többes szám használata, a két utóbbi esetében azonban az egyes szám használata „helyesebb" (uo.).

A SM-tól való eltérések a korpuszban leginkább a *sok* és a *rengeteg* utáni többes számú szavakban jelentkezhetnek, pl.

és azokba volt sok mesék 1SX150 SB150A154
rengeteg magyarok menekülnek 2S21 SB021A105-121
én már nagyon sok betegségeken mentem keresztül 3S24 SB024A046-062.

Az AM példák az angol számbeli egyeztetés szabályának interferenciájával magyarázhatók.

40 adatközlőm közül mindössze 8 interjúiban fordult elő a SM-tól való ilyen eltérés, összesen 22-szer. Ez a megállapítás nem sokat mond erről a problémáról, s akkor sem mondunk lényegesen többet, ha például megállapítjuk, hogy az 1SX150 jelű adatközlőnél a többiekhez képest viszonylag gyakran, összesen 6-szor áll többes számú főnév a *sok* mennyiségjelző után. Az említett 1SX150 jelű adatközlő magyar nyelvhasználatáról azonban többet tudunk meg, ha megnézzük, hogy hányszor használt, és hányszor használhatott volna a SM-tól eltérő egyeztetésű szókapcsolatokat. Íme:

Az SM-tól eltérő egyeztetések:	A SM szerinti egyeztetések:
sok mesék	sok zajt
sok a gyerekek	sok ismerősöm
sok szavakat	sok szót
sok állatokat	sok angol szót
sok gyönyörű tollait	sok bajba
sok magyarok	sok tollat
	sok pénze
	sok magyar

Schachter és Celce-Murcia (1977) alapján a relatív gyakoriság képlete: $\frac{\text{eltérések száma}}{\text{összes lehetséges eltérés száma}}$. Az 1SX150-es adatközlőről, aki tizen-

két éves korában került Temesvárról Észak-Amerikába, azt mondhatjuk tehát, hogy a körülbelül 87000 n hosszú interjúban 6-szor tért el a SM-tól az összesen lehetséges 14 esetből. $\frac{6}{14} = 0{,}42$, vagyis ez az öregamerikás adatközlő az esetek 42%-ában az angol, 58%-ában pedig a SM egyeztetési szabályai szerint egyeztet magyar beszédében.

A fenti két oszlop példái azt is megmutatják, hogy adatközlőnk az angol és a SM egyeztetési szabályt bizonyos esetekben (legalábbis látszólag) ad hoc módon használja: *sok szavakat* mellett előfordul a *sok szót*, *sok magyarok* mellett a *sok magyar*, és a *sok gyönyörű tollait* mellett a *sok tollat*. Ez utóbbi két szerkezet ugyanabban a mondatban található (SB150B615-635).

2.2. A számbeli egyeztetésnek még három, a SM-tól eltérő formáját mutatom be — ezek a korpuszban a lgfeltűnőbb vagyis a leggyakoribb jelenségek.

2.2.1. Az öregamerikások és az ötvenhatosok beszédében néha hiányzik a számbeli egyeztetés az alany és az állítmány között, pl.:

és akkor azokbul lett formák 1S13 SB013A273-291

És a gyerekei ért magyarul, de nem beszél magyarul
2S134 SB134A329-347.

2.2.2. Az Amerikában születettek beszédében viszonylag gyakori a *ki*, *aki* és *ami* névmások számbeli egyeztetésének hiánya — föltehetően angol megfelelőik (*who*, *that*, *which*) interferenciájának hatására:

Ki azok a magyarok
3E5 E004A385-402

A leveleket, ami jönnek Magyarországról
3SX160 SB160A159-180

segítem tanulni azokat, aki nem tudnak jó óvasni
3S23 SB023A014-030

2.2.3. A névszói-igei állítmány névszói részét az amerikai születésűek gyakran nem egyeztetik az igei résszel, pl.:

a szüleik mind magyar voltak
3S112 SB112A051-071

mikor fiatal voltunk
3SX145 SB146B538-561

amikor még fiatal házas voltunk
3SX53 SB053A056-081.

3. Egy gyakorisági kérdés: fölösleges névmások

Abból, hogy két kontaktusban lévő nyelvben ekvivalens sőt kongruens (=azonos számú és azonos sorrendű elemekből álló) szerkezetek vannak, természetesen nem következik szükségszerűen, hogy az adott nyelveket anyanyelvként beszélők a kérdéses szerkezeteket azonos gyakorisággal használják. A nem-anyanyelvi beszélők az anyanyelvi beszélőkhöz képest túl gyakran vagy túl ritkán is használhatják a kérdéses formákat. Krzeszowski (1981:104) szerint például a lengyelül tanuló külföldiek „túl gyakran használnak személyes névmásokat, főleg a *ja* 'én' névmást föltehetően anyanyelvük hatására, amelyben a személyes névmások használata gyakoribb, mint a lengyelbeli személyes névmások használata".

Az agglutináló magyar és az analitikus angol nyelv szerkezeti különbségei alapján föltehető, hogy az amerikai magyarok (és a magyart idegen nyelvként beszélő angolajkúak) időnként több személyes névmást használnak, mint a SM beszélők. Ezt a föltevést ilyen adatok valószínűsítik (a fölöslegesnek ítélt névmások *dőlt betűvel* vannak szedve):

szeretik a professzor Aczélt ottan aa, aa <U Amherst University> Emhörsztön. Ő tanít... *ő* egy író.

1SX103 SB104A132-141

— Milyen messze van ide Indianapolisz?

— (:Well:), *én* tudom, hogy (:mile:)-ba P mijen messze van, de kilométerbe, *én* tudom, hogy a kilométer, az Ö P több, mint a (:mile:).

2S21 SB021B584-603

Minden héten száz külön-külön pört adok be. De *én* nem látok száz <L> bizonyost.

3S26 SB026A145-164.

A korpuszban összesen 3 öregamerikásnál egyszer-egyszer, 3 ötvenhatos adatközlőnél összesen nyolcszor, és 5 amerikai születésűnél összesen kilencszer fordul elő olyan személyes névmás, melyet a SM-hoz képest fölöslegesnek ítéltem.

4. Az alanyi és tárgyas ragozásról

„A szlavóniai nyelvatlasz tanulságai" című tanulmányában Penavin Olga (1988:772, 775) megállapítja, hogy a vizsgált kontaktusváltozatban „az alanyi és a tárgyas ragozás nem következetes". A South Bend-i korpusz ebből a szempontból a következő képet mutatja:

1/ Egyetlen öregamerikásnál fordul csak elő a két ragozás „összekeverése":

én szeretnék, hogyha több alkalom vóna a magyar beszédet használni
1E9 E009B610

(Ez az adatközlő tizenegy évesen, tehát a nyelvelsajátítás szempontjából kritikusnak tartott tizenöt éves kor előtt került Amerikába.)

2/ A nyelvi asszimilációban előbbre járó ötvenhatosoknál ritkán, de előfordul a SM-beli alanyi ragozás helyén a tárgyas:

mind a kettőnek ojan nevet adtam, amit nem szeretem becézni
2S130 SB130B775-794

Ez a, ez az egy, amit a legtisztábbnak látom
2S130 SB130A080-104

De akkor mindenkitől, mondom, elkértek órát, pénzt, amit tudták
2S21 SB021A140-174.

3/ Az Amerikában születetteknél kivételnek számít az olyan adatközlő (16-ból csupán 3 van), akinek beszédében az alanyi/tárgyas ragozás szempontjából nincs eltérés a SM-tól. Példák spontán beszédből:

itt volt nagyon sokáig, és tudott az angolt, értette az angolt, tudott beszélni angol(ul)
3E5 E004A100-122

Akkor ismerem (:Athens, Ohio:)-ba egy Széplakit
3S3 SB003B422-441

hát gondótunk, hogy <T megtréfáljuk, vö.: play a trick on him> játszunk egy viccet rajta
3S26 SB027B501-520.

A SM-tól való eltérések nemcsak spontán beszédben fordulnak elő, hanem az adatközlők beszédtervezésének nagyobb fokával jellemezhető interjúhelyzetben (az ŐHA.-kérdések kikérdezése közben) is, pl.:

— Én ezt róla el sem...
— Hinnék. 3S3 SB004B790-812

— Én olyan jó étvágyú vagyok, hogy én mindent meg...
— Tudnám enni. 3E5 E006B855.

5. Szintaktikai calque-ok

Szintaktikai calque-oknak nevezem az AM olyan szerkezeteit, amelyek a SM-tól eltérnek, s amelyek minden egyes eleme megfelel egy azonos funkciójú angol elemnek; ezek a szerkezetek tehát tulajdonképpen szóról-szóra, vagy morfémáról-morfémára fordítás eredményei. Példák:

énnekem van valami levél <S van egy levelem, amit el kell küldeni; vö.: I have a letter to send to the consul> elkűdenyi a konzulnak
1EX11 E011B509

Maga <S biztos abban, hogy; vö.: Are you sure this is my dad?> biztos, hogy ez az én apám?
1EX157 E157A153

meg azt a <T gitáron játszott; vö.: played that guitar> gitárt játszotta
1S13 SB014A161-177

<S Tetszik magának Amerika?; vö. Do you like it here?> Szereti?
2SX140 SB140B472

Én nem értek <S nem értek egyet azzal, hogy valaki keverje; vö.: I don't agree to mixing> egyet keverni a magyart az angollal
2S12 SB012A208-222

— Jó az, hogyha a magyar származású amerikaiak megtanulnak magyarul?
— (:Oh, sure:). <S, T Mért ne lenne jó?; vö.: Why not?> Miért nem?
3S112 SB112A357-387

— Hány óra körül?
— (:Uh:), ami <egy óra előtt 15 perccel; vö.: 15 minutes before one o'clock> tizenöt perc előbb, mind egy óra
3S23 SB023A014-030.

Az interlingvális azonosítás következtében az angol prepozíciók hatására a SM-tól eltérő viszonyragokat találunk az ilyen példákban:

Nekünk lesz vasárnap (:bingo party:) a <a templomban/a templom pincéjében; vö.: at the church> templomnál
1EX158 E158B496

mer ugye hirdetés nincs <G benne, vö.: on the radio> rajta [ti. az egyik rádióadó műsorában]

1SX127 SB127A141

a Lajosnak az édesanyja nem beszét ahhó <N, S azzal a fiával, vö.: speak to somebody> az P fiáho...

3S26 SB026B458

Az angol és a SM szintaktikai szerkezetek „küzdelme" látható ebben a példában:

Aszondja: Ha kivágod [ti. az erdőt]

1EX11 EC011A384

Megegyeztünk, <S kivágtam; vö.: cut down> levágtam az erdőt

1EX11 EC011A393

6. A datívusz posszesszívuszos szerkezet birtokos személyragjáról

A mihályi nyelvjárás mondattani jelenségeit vizsgálva Kiss Jenő (1982b:45) megfigyelte, hogy a kérdéses szerkezetek birtokszava időnként nem kap birtokos személyragot. Az AM-ban viszonylag gyakoriak az ilyen szerkezetek, pl.:

Mer van nekik rokonság ott

1SX103 SB104A415

Őneki van még két kiskorú gyerek

2SX140 SB140B592

A magyar *van neki két gyereke* szerkezet az angolhoz képest (*he has two children*) redundánsan jelöli a birtokost, ezért e szerkezetek AM-beli meglétét részben az angol hatására történő, redundanciacsökkentő törekvéssel is lehet magyarázni. Nyilvánvaló azonban, hogy e szerkezet AM-beli megléte — legalábbis a bevándorlók esetében — óhazai nyelvjárási örökség is lehet.

A birtokos személyrag említett hiányának abszolút gyakorisági értékei a korpuszban a következők:

	adatközlők száma	előfordulások száma
öregamerikások	4	10
ötvenhatosok	4	5
Amerikában születettek	9	29

A *nekünk van víz* típusú szerkezetek tehát elsősorban az Amerikában születettekre jellemzők. Az egyazon adatközlő beszédében megfigyelhető ingadozást példázza ez a két mondat:

Énnekem egy testvérem van, a Jóska. Egy nővér vót, az meghalt.

3S26 SB026B480-500

A kérdéses szerkezet megkövülését (=fossilization, vö. Selinker 1972), vagyis azt, hogy az adatközlő nem sajátította el a SM szerkezetet, mutatja a következő interjúrészlet:

— Hetes?
— Háznak a h... P ajtó.
— Háznak a mije?
— Az ajtó.
— Tessék még egyszer mondani. Háznak a mije?
— Ajtó.

3S23 SB023A145-167.

7. Igeidő-használat

Az irányított beszélgetésekben időnként előfordulnak az angol igeidő-egyeztetési szabályoknak nagyjából megfelelő, de a SM szabályoktól eltérő módon használt igék, pl.

AM a kislán akkó mondta, hogy a dereka fájt nekije
SM A kislány akkor mondta, hogy a dereka fáj
A She said she had a pain in the waist

3S112 SB112B567

AM Meg mióta én itt vótam, nem is emlékeztem

SM Mióta itt vagyok, nem is emlékszem [hogy valakit megkeresztelt volna]

A I don't remember him baptizing anybody since I have been here

2S130 SB130B848-863

(Itt az *emlékeztem* múlt idejét nem magyarázhatja angol interferencia.)

AM láttam, hogy nem jött kocsi és mentem keresztül

SM láttam, hogy nem jön kocsi

A I saw that no cars came

3S24 SB024A232

AM a tanittónk, az Ö P kimutatta nekem, hogy az aki P a labdát P fogja megütni, hogy P le fogta tenni úgy, hogy — azt angolul (:bunt:)-nak hívják

SM a tanítónk mutatta nekem, hogy az, aki a labdát fogja ütni, le fogja ütni úgy, hogy

A Our teacher signalled to me that the guy who would hit the ball would hit it down

3S26 SB027A098-118

A *fogta* alakot magyarázhatja az angol jövő idő a múltban (*would hit*). Nem tudom magyarázatát adni azonban annak, hogy miért használta a beszélő a SM-nak megfelelő *fogja* alakot ugyanebben a mondatban, hiszen a *fogja* igének megfelelő angol ige ugyanúgy *would hit* mint az, amit a *fogta* igének lehet megfeleltetni.

— Ismeri azt, hogy függöny?

AM — Függöny! (:Sure:) hogy ismerem.

— Ugye? Ugye?

AM — Igen. Elfelejtem.

SM Igen. Elfelejtettem.

A Yes. I forget [the word].

3S23 SB023A167-187.

V. SZÓKINCS

„A beszélgetés témájától, a beszédhelyzettől, a beszédpartnertől és a beszélő szándékától függően a kétnyelvű ember beszélhet az egyik vagy a másik nyelvén, kölcsönözhet elemeket az egyik nyelvből, miközben a másikon beszél, vagy átválthat egyik nyelvről a másikra. Ezen túl a kétnyelvű ember nyelvei eltérhetnek az ugyanezen nyelveket beszélő egynyelvűek nyelveitől a folyékony beszédkészség hiánya miatt, vagy azért, mert az adott két nyelv állandó hatást gyakorolt egymásra" (Grosjean 1982:289). A SM-tól elütő lexikai jelenségek bemutatása előtt röviden át kell tekintenünk a lexikai kölcsönzés leírásának módszertani kérdéseit. Ezt követően normával kapcsolatos kérdéseket vizsgálok, bemutatom a közelítésnek és a körülírásnak nevezett jelenséget, közlöm egy dominanciavizsgálat eredményeit, és szelektív példatárat adok az AM és a SM lexikai különbségeiből.

1. Kölcsönzés és kódváltás: megállapítható-e, hogy mikor válik egy szó kölcsönszóvá?

Haugen (1950:212 és 1969:363) szerint a nyelvi kölcsönzés lényege „egy nyelv elemeinek egy másik nyelvbeli reprodukciójára tett kísérlet". Az átadó nyelvi modell átvevő nyelvi replicája — miként fentebb (I.3.) említettem — háromféleképpen jöhet létre: 1/ az átadó nyelvi elem(ek) átvételével, 2/ az átadó nyelvi elem(ek) átvevő nyelvi elemmel/elemekkel történő helyettesítése útján, és 3/ átvétel és helyettesítés együttes hatására. A haugeni definíció szigorúan történeti meghatározás, amely megköveteli a nyelvésztől, hogy minden egyes kölcsönelemről bebizonyítsa: először A nyelv eleme volt, csak A és B nyelv első kontaktusa után jelent meg B-ben, és nem keletkezhetett B spontán fejleményeként.

Haugen elkülöníti a kódváltást (=switching), vagyis két nyelv váltogatott használatát; az interferenciát, vagyis két nyelv átfedését; és az integrációt, vagyis L_x-ből származó szavak L_y-beli használatát akkor, ha L_y-ba az adott elemek oly mértékig integrálódtak, hogy kódváltásnak vagy interferenciának csak történeti értelemben nevezhetők már.

A szinkróniában azonban nincs támadhatatlan módszer arra, hogy eldöntsük L_x-beli elem L_y-beli használatáról, kölcsönszó-e; akkor sincs, ha

tudjuk, hogy egyetlen beszélő használja-e az adott elemet vagy egy nyelvközösség számos tagja (Poplack és Sankoff 1984:99). Az adott szó lehet kódváltás (=nyelvváltás) vagy annak egy része — ez esetben nem kölcsönszó. Létrehozhatta interferencia, ami gyakran a pillanatnyi figyelemlanyhulás, stress vagy más tényező következménye (Grosjean 1982:300). Grosjean megállapítja, hogy a szakirodalomban sokan összetévesztik az inteferenciát a kódváltással és a kölcsönzéssel. Az interferencia szerinte (i.m. 299) L_x-nek L_y-ra tett olyan hatása, ami a beszélő szándékától függetlenül jön létre, ezzel szemben a kölcsönzés és a kódváltás a kétnyelvűektől többé-kevésbé irányított folyamatok, amelyek során a beszélők tudatában vannak annak, hogy kölcsönszót használnak, illetve kódot váltanak.

Mackey (1970) az interferencia és az integráció elkülönítését megkísérlő tanulmányában megállapítja, hogy nem lehet eldönteni, vajon egy szó mikor kerül át a beszédbeli kölcsönzés szférájából a nyelvi kölcsönzés szférájába. Szokás például a fonológiai és morfológiai adaptáció foka alapján többé vagy kevésbé integrálódott kölcsönszavakról beszélni. Az angol *check* ige például a francia *Il l'a checké hier* mondatban használva bizonyos fokú integrálódást mutat. Azonban igen gyakran lehetetlen az integráció fokára következtetni, például azért, mert egy potenciális kölcsönszó nem mutat egyértelmű integrációs vonásokat: az angol *cute* szó a francia *Elle est bien cute* mondatban éppúgy lehet kölcsönszó, mint interferencia (i.m. 199).

Ha egy kanadai francia-angol kétnyelvű a *sweater* szót használja francia beszédében, nem tudhatjuk, hogy a *sweater* kiszorította-e a *chandail* szót franciájából, vagy a beszélő csupán valamilyen pszichológiai vagy egyéb okból vette-e át egy pillanatra a szót az angolból. Ha kiderítjük, hogy az illető nem ismer olyan francia szót, ami 'szvetter' jelentésű lenne (vagyis számára a *sweater* jelenti azt, amit sok francia számára a *chandail*), akkor bizonyosak lehetünk benne, hogy nem interferenciával van dolgunk. De ha ismeri a *chandail*-t is, akkor az a tény, hogy francia beszédében a *sweater*-t használta, lehet is interferencia, meg nem is. Ha a nyelvközösség minden tagja használja a *sweater*-t francia beszédében, akkor a szó 100%-ig integrálódott az adott kétnyelvű franciák franciájába. Ha csak 50%-uk használja, akkor a szó 50%-ig integrálódott. Az integráció tehát fokozatok kérdése, s e fokozatok mérhetők (Mackey 1970:199-201).

Poplack és Sankoff (1984) a stabil spanyol-angol kétnyelvű harlemi Puerto Rico-iakat vizsgálva megkísérelték a kölcsönzés szinkrónia megragadni. A kölcsönszavak jellemzésére négy kritériumot vettek fel: 1. hasz-

nálati gyakoriság, 2. a kölcsönszó kiszorított-e eredeti nyelvi szinonimát, 3. morfofonemikai és/vagy szintaktikai integráció, és 4. elfogadhatóság. A vizsgálat konklúziója a következő: „az angol szavak spanyolba történő beilleszkedésében a fő szerep a használati gyakoriságé és a fonológiai és morfológiai integrációs indexé, ezek szoros kapcsolatban vannak és általában együtt haladnak" (i.m. 129).

2. Magyar illusztrációk

Az említett módszertani problémákkal a korpusz leírása, kódolása és ellenőrzése során folyamatosan szembe találtam magam. Íme néhány:

2.1. Az AM újságok nyelvét a SM-ral összevető cikkemben (Kontra 1982a:77) a sztenderd magyart úgy határoztam meg, hogy annak része minden olyan szó és kifejezés, ami megtalálható a Magyar értelmező kéziszótárban (1972), a Bakos Ferenc szerkesztette Idegen szavak és kifejezések szótárában (1973) vagy a Magyar szinonimaszótárban (1978). Ez a kényszerű meghatározás a cikkben részletezett buktatókon (i.m. 77-78 és 92) túl azért is problematikus, mert eleve kizár a SM-ból minden olyan szót/kifejezést, ami e három szótárban nem található meg. Így például AM szónak kellett minősítenem a *bármichvó* '13 éves zsidó fiúk vallási beavatási ünnepélye' szót és a *vészkorszak*-ot, holott ezek hazai lapokban is előfordulnak (pl. Új Élet 1982. október 15., 5), és az elbizonytalanodó nyelvérzék produktumának véltem a *bányászkodás*-t (i.m. 88), holott az nemcsak a Bányászati és Kohászati Lapokban, hanem a Magyar Nemzetben is előfordul (pl. 1983. július 14., 4).

A SM meghatározásához azért választottam az ÉKsz.-t, mert az több címszót tartalmaz a tíz évvel korábban megjelent Magyar nyelv értelmező szótáránál (1959-1962). Amit így nyertem a vámon (több SM címszó, amelyhez hasonlítani lehet az AM szavakat), elvesztettem a réven, mivel a hétkötetes értelmező szótárban sok olyan értelmezetlen összetétel szerepel, amely a kéziszótárba nem fért be. Ilyen körülmények között tehát „optimális" megoldásként a SM meghatározásához mind az ÉrtSz.-t, mind az ÉKsz.-t figyelembe kellene venni. A baj csak az, hogy a háló így is igen lukas maradna, mivel átcsúszna rajta minden olyan szó, ami a két említett szótárban nincs benne, s természetszerűleg nem tudnánk mit kezdeni az 1972 (az ÉKsz. megjelenése) illetve 1978 (a SzinSz. megjelenése) után keletkezett SM szavakkal.

2.2. Módszertani problémát nemcsak az okoz, hogy a SM szókincs tetemes része nincs leltározva, hanem az is, hogy egy-egy beszélőről igen nehéz (sokszor lehetetlen) kideríteni, vajon egy-egy szót ismert-e magyarul, mielőtt kontaktusba került az angollal. Föltehető, de egyértelműen nemigen bizonyítható, hogy az az öregamerikás parasztasszony, aki *szport*-ot mond, a *sport* szót nem ismerte Magyarországon, ő tehát a *szport*-ot kölcsönözte az angolból — ellentétben például azzal az ötvenhatos férfival, aki Magyarország elhagyása előtt is gyakran futballozott már.

Azt, hogy egy szó nem volt meg a kivándorlók nyelvében, sokkal nehezebb bizonyítani, mint azt, hogy megvolt az amerikai angolban, tehát onnan kölcsönződhetett a bevándorlók anyanyelvébe (Haugen 1969:385). Föltehető például, hogy a *kombájnos* szót bevándorló adatközlőim Magyarországon nem ismerték, mivel 1956 előtt hazánkban nemigen voltak még kombájnosok (Kontra 1982b:539). De föltehető-e, hogy egy ötvenhatos adatközlő Magyarországon nem ismerte a *balkon* szót? A képleírás során (Kontra i.m. 531) egy adatközlőm a balkon képét *balcony*-ként nevezte meg. Ha eredetileg ismerte a *balkon*-t, akkor 1980-ra elfelejtette, és az angol *balcony*-t használta már helyette. Ha itthon nem ismerte a *balkon*-t, akkor is azt kell mondanunk, hogy a *balcony* lexikai interferencia vagy kölcsönszó a magyarjában.

2.3. Láttuk fentebb, hogy a szinkróniában gyakran lehetetlen elkülöníteni a kódváltást a kölcsönszavaktól. A South Bend-i korpusz kódolásakor el kellett döntenem minden egyes esetben, hogy <U>-ként, azaz amerikai magyar szóként kódoljak-e valamit vagy pedig kódváltásként. Ezek a döntéseim — mivel a szakirodalomban egyértelmű módszertani fogódzókat nem találtam — szükségszerűen intuitív döntések voltak: ha valaki a *farmer* szót jól hallhatóan retroflex *r*-rel mondta, kódváltásként kódoltam, ha jól hallhatóan pergő *r*-rel, akkor magyar szónak tekintettem. Ha *antenna* hallatszott a szalagon, a SM-hoz tartozónak tekintettem a szót. Ha a szó hangsúlya angol hatásra elcsúszott (*ante2nna*), amerikai magyar szónak minősült, és <U> kódot kapott. Ha ugyanez a szó aspirált *t*-vel hangzott és rövid *n*-nel, akkor angol szónak, azaz kódváltásnak minősítettem (:*antenna*:).

2.4. Haugentől Poplack–Sankoffig sokan próbálták a használati gyakoriság alapján (is) megítélni, hogy egy adott szó mennyire integrálódott az átvevő nyelvbe. A South Bend-i korpuszban például a *káré* 56-szor fordul elő különféle alakokban, tehát igen gyakori szó, így gyakorisága alapján

kölcsönszónak minősíthető. Kérdés azonban, milyen gyakorinak kell lennie egy szónak ahhoz, hogy kiérdemelje a kölcsönszó minősítést. Az amerikai szótárírási gyakorlat szerint például egy szóból akkor írnak szócikket, ha legalább három egymástól független forrásból adatolható. Ezen az (önkényes) alapon mondhatnánk, hogy ha X szó legalább három adatközlőnél előfordul és egyéb kritériumok a minősítést nem zárják ki, kölcsönszónak minősíthető. Csakhogy a beszélgetések témája eleve torzítja a felvett mintát: ha egy szó csak egyetlenegyszer fordul elő a korpuszban (pl. a South Bend-iben az *árterájdesz* < *arthritis*) vagy egyszer sem, az könnyen lehet annak a következménye, hogy a beszélőknek nem volt alkalmuk használni a kérdéses szót.

3. Lexikai megjegyzések a normáról

3.1. Milyen szavakat kölcsönöznek az amerikai magyarok?

1984. január 19-én este 1/2 7 és 7 között a Magyar Rádió román adásában egy román nyelvű interjúban a magyarországi román interjúalany a következő magyar szavakat használta: *háztáji*, *nyugdíj*, *kertészet* és *húskombinát*. A riporter néha tapintatosan kijavította az interjúalanyt, pl. a *kertészet* helyett román megfelelőjét „adta a román férfi szájába". Tette ezt nyilván abból a megfontolásból, hogy szerinte fölösleges magyar szót használni olyasmire, amire van jó román szó is. „Az a kérdés, hogy egy szó »szükséges«-e (s ezért jó) vagy »fölösleges« (tehát rossz), sokkal inkább értékítélet, mint tudományos kérdés" — írja Haugen (1969:373). Amikor a kétnyelvűek szavakat kölcsönöznek, azért teszik, mert „egy fontos kommunikatív helyzetben az ember nem nyúlhat szótár vagy más könyv után, mivel nyelvi viselkedését késedelem nélkül a beszédhelyzethez kell igazítsa — itt és most" (Sahlman-Karlsson 1986:27). Vagy ahogy Weinreich (1953:57) írja: „gazdaságosabb kész nyelvi elemeket használni, mint a dolgokat újra megnevezni. Kevés nyelvhasználó költő". Egy amerikai magyar nyelvész, aki Bukarestben és Chicagóban tanulta a nyelvészetet, azért ad elő angolul Budapesten, mert nem ismeri a magyar nyelvészeti terminológiát. Magyar anyanyelvű nyelvészünk a nyelvészeti szakkifejezéseket csak románul és angolul ismeri, tehát így is használja őket. Nagyjából hasonló helyzetben

van minden amerikai magyar, amikor kölcsönszót használ. A megnevezés szükségességét egy 1926-ban kivándorolt adatközlő így illusztrálta:

> Nem tudom, magyarú minek hívják, mert akkorába nem vótak odahaza, még tán máma sincsen a <U Venetian> venesen <U blind> blájnd...
>
> 1EX11 EC011B677-688

A kétnyelvűek azonban — saját maguk vagy más kétnyelvűek purizmusának hatására — néha hiperpurizmusokat is használnak. Mackey (1976; idézi Grosjean 1982:304) leírja, hogy egyes kanadai franciák elkerülik a *weekend* használatát francia beszédükben, mert nem tudják, használata interferencia-e. A politikailag motivált hiperpurizmus eredménye, hogy Montreálban a kétnyelvű közlekedési táblák egyikén ez áll: STOP — ARRÊT. Franciaországban a stoptáblákon STOP olvasható.

Az az amerikai magyar, aki *televízió* helyett *távolbalátó*-t mond és ír, hiperpurista. Látszólag hiperpurizmus, valójában azonban tükörfordítás eredménye a következő eltérés a SM-tól:

> — Véleménye szerint jó, hogyha a magyar származású amerikaiak megtanulnak magyarul?
>
> AM — Z ötven-ötven, én úgy mondom csak.
>
> SM Jó is, nem is/Fifti-fifti.
>
> A Fifty-fifty.
>
> 3SX145 SB145A444

Ennek az amerikai születésű magyarnak a beszédében tükörkifejezés felel meg a SM-beli „többnyire csak angolul is értők bizalmas hangulatú társalgásában hallható" (Országh 1977:133) kölcsönszónak.

3.2. Hány kölcsönszót vesznek át az amerikai magyarok?

Az amerikai magyarok oly sok angol szót kevernek magyar beszédükbe — írta Spissák Ferenc századunk elején —, hogy „a magyarországi magyar nem képes megérteni az amerikai magyar beszédét" (Spissák 1906:262). A szókölcsönzésnek a Nyelvművelő kézikönyv (I:1289) szerint is „jócskán megvannak a veszélyei". A veszélyek illusztrálására a NyKk. cikkírói többek között egy olyan AM mondatot idéznek valahonnan, amelynek 22 szava közül 7 angol kölcsönszó. Az ilyen mondatokban a NyKk. (i.h.) szerint „a kölcsönszavak száma ijesztően nagy".

Vizsgáljuk meg, hogy valóban érthetetlen-e a SM beszélők számára az AM beszéd, s hogy mihez képest ijesztően magas az angol kölcsönszavak száma.

Tény, hogy az egynyelvű magyarok a kontaktusváltozatot beszélő magyarokat időnként nem értik vagy félreértik (vö. VII.), s ez a legtöbb esetben a kölcsönszavak következménye. Egy ötvenhatos magyar diák telefonon beszélt óhazai hozzátartozóival, „és amikor említette, hogy a kórházban kapott egy *job*-ot, szülei megrémülve kérdezték, hogy »az Istenért, csak nincs valami komolyabb bajod«" (Kelemen 1960:7). „Amit az egynyelvűek nem értenek — írja Grosjean (1982:330) — az az, hogy a lexikai kölcsönzés és a kódváltás egyszerűen a kétnyelvűek kommunikációs szükségleteiből fakad." A nyelvek látszólagos konfúziója nem kommunikációs konfúzió: a kétnyelvűek beszéde éppoly hatékony beszéd, mint az egynyelvűeké. Csak a kétnyelvű beszédet kétnyelvű normák irányítják, s ezek eltérnek az egynyelvű normáktól.

Nézzük meg, milyen ez a kétnyelvű norma? Megvizsgáltam két 15 perces magnetofonfelvételt: az egyik egy amerikai születésű magyarral készített nyelvhasználati interjúból való (3S26), a másik pedig egy alkudozás két ötvenhatos adatközlő között. A nyelvhasználati interjú az adatközlő beszédét a SM-hoz közelítette (vö. I.6.), az alkudozás résztvevői viszont saját AM nyelvüket használták. Az alkudozás során ugyan én is jelen voltam, de nem vettem részt az adatközlők vitájában, ők a saját kommunikatív normájuk (vö. I.6.) szerint vitatkoztak, rólam nemigen vettek tudomást.

A 15 perces felvételekből kigyűjtöttem az összes <U>-val kódolt AM szót és az összes (:xxx:)-tal kódolt angol szót (kódváltást). Figyelmen kívül hagytam azonban az intézmény-, hely- és személyneveket, ha azokat angolul mondták az adatközlők. A két részletben az adatközlők beszédsebessége különbözik: a nyelvhasználati interjúban percenként átlagosan 80 szövegszó található, az alkudozásban majdnem a kétszerese: 150. Íme az eredmény:

	AM szövegszók	angol szavak	összesen
nyelvhasználat	2	22	24
alkudozás	37	26	63

A SM-hoz közelítő nyelvhasználati interjúban tehát 15×80 = 1200 szövegszó van, s ebből 24 az angol (kölcsön)szó. Átlagosan tehát minden ötvenedik szó angol (1200 : 24 = 50).

Az AM kommunikatív normát jól megközelítő alkudozásban 15 x 150 = 2250 szövegszó van, s ebből 63 angol (kölcsön)szó. 2250 : 63 = 35,7, tehát az alkudozás során átlagosan minden harmincötödik szó volt angol (kölcsön)szó.

Bemutatom az alkudozásból azt a részletet, ahol az átlagosnál sokkal sűrűbben fordulnak elő angol (kölcsön)szavak, itt körülbelül minden tizedik szó angol. (E C-nek próbálja eladni a házát, s éppen a ház garázsáról folyik a szó.)

E A <U garage> grádzsba semmi baj nincs.
C Dehogynem!
E Mi baj van ottan?
C Azért mert a <U driveway side> drájvészájdon nem tudok kiszáni.
E Mé nem tud kiszállni?
C Akkor ugy köllök <U back> bebekkűni mindig. Azért mert az a (:garage door:) P úgy van csináva, hogyha én behajtok...
E Z Z most be tudnak menni. Maga is igen <U funny> fani!
C Én hátrafelé nem megyek mint a rák.
E Nem kő hátrafele menni... (:Z Z Z Z front way:)...
C Ide figyeljen!
E Miért? Mer igen berug akkor nem lát. Azér.
C Nem tudom kinyitni az ajtót, mert a (:garage door:) az ott van egészen a fal mellett.
E Nincsen ottan.
C Hát ennyire van.
E Hát, ide figyeljen, az a <U garage> grádzs sokkal nagyobb mint az enyim. Maga abba be bir menni? (:See?:)
C Igen, de aszondom a <U driveway side> drájvészájdon nem tudom kinyitni az ajtót.
E (:No, no:). Menjen odább akkor! Van ottan elég jó hej, odább tud menni, mikor már benn van.

2SX140 SB140B510-521.

Haugen (1977) szerint a kétnyelvűek egy-egy megnyilatkozásában a kölcsönszavak ritkán haladják meg a megnyilatkozás szavainak 5-10%-át. A NyKk.-ben (i.h.) idézett „ijesztő" AM mondat (Holnap korán indulunk a *bicsre*, mert tudod, hogy a *hájvén*, különösen ott a *sopping szentereknél* mindig milyen *treffik dzsem* van a *vikendeken.*) szavainak egyharmada angol

(kölcsön)szó. A két 15 perces felvétel elemzése, úgy hiszem, nyilvánvalóvá teszi, hogy a NyKk.-ben idézett AM mondat — ha valóban természetes társalgásból való — nem jellemző az AM beszédre.

Ha elfogadjuk Gombocz (1931:11) véleményét, mely szerint „helyes az a nyelvi kifejezés, amely egy nyelvközösség szokásával megegyezik", akkor nyilvánvaló, hogy az AM-beli kölcsönszavak száma nem „ijesztően nagy", hanem az AM normának megfelelő. Ez a norma azonban eltér a Duna menti normától, s aki ezt ijesztőnek tartja, a saját egynyelvű normáját kéri számon a kétnyelvű magyaroktól — ami nonszensz.

4. Mutatványok

A South Bend-i korpusz kimerítő lexikai feldolgozása ennek az értekezésnek a terjedelmét sokszorosan meghaladná, ezért csak mutatványokat adok a főbb eltérésekből. Az AM lexikai eltéréseit két nagy csoportra lehet bontani: azokra az eltérésekre, amelyek a magyar nyelven belüli különféle folyamatok, pl. egyszerűsítés, túláltalánosítás következményei (intralingvális devianciák), és azokra, amelyek létrejöttében az angol nyelvnek az interferenciája játszott szerepet (interlingvális devianciák). Számos eltérés a SM-tól azonban mind inter-, mind intralingvális okokkal megmagyarázható, ezért az osztályozás néha vitatható.

4.1. Intralingvális devianciák

Az eltéréseknek ebbe a csoportjába olyan szavak tartoznak, amelyeknek a SM-tól eltérő használata a meggyöngült nyelvérzékkel (bevándorlók esetében), illetve a nem tökéletes nyelvelsajátítással (második generáció) magyarázható. Fölsorolom a korpuszbeli példákat (zárójelben a SM megfelelőkkel), majd néhányat kontextussal mutatok be: *elsejit* (elejit), *elsődik* (elsején), *esettel* (esetleg), *felől volt fedezve* (fel volt fedezve), *fojtatólagosan* (folyamatosan), *gondolkozni* (gondolni), *gyenge* (gyengéd), *hátul* (hátra), *harapás* (harapnivaló), *hogyan* (hogy), *hozattatta* (hozatta), *istenesittik* (istenítik), *nem vannak* (nincsenek), *rajtatok függ* (tőletek függ, rajtatok múlik), *problémát merített fel* (~vetett fel), *látra* (létra), *kockás fejű* (kocka-

fejű), *környezet* (környék), *játszás* (játék), *mezőgazdaság* (gazdaság), *kifejezet* (kifejezés), *kőművész* (kőműves), *második* (másik), *kerek* (kerék).[1]
Példák kontextussal:

AM (:See?:) Hogyan megérti? [ti. a kutya az adatközlő beszédét]
SM Látja, hogy megérti?

1S13 SB014A177-194

(Itt a bevándorló meggyöngült nyelvérzékét a *hogyan*-nak a SM-tól eltérő használata mutatja.)

— De azt te tudod. Kával kezdődik.
AM — (:Uh:) ke... (:oh:) kerek?
— Na ugye. Ez milyen kerék?
AM — Hátsó kerék.

3S38 SB038A162-183

AM nem kényszerrel P beszélnők, hanem Ö jó szavakkal és gyenge szavakkal
SM és gyengéd szavakkal

1E9 EC009B598

— Mi az, amin az ember felmászik a padlásra?
AM — Látra.
SM — Létra.

3SX53 SB053A510

— Csikágóból jöttek cigányok?
AM — Mhm. Meg asziszem itt is laktak, de már, ammá régen nem vannak.
SM Már régen nincsenek

3S23 SB023B641-660.

[1] A 'kerék' jelentésű *kerek* előfordul magyar nyelvjárásokban is, tehát anyagomban lehetne nyelvjárási örökség is. A 3S38 jelű adatközlő beszédében azonban nyilvánvalóan a nem tökéletes nyelvelsajátítással magyarázható, vö. a kontextussal idézett második példát.

4.2. Interlingvális devianciák

Az AM-ban angol hatás következtében a SM-ból hiányzó kölcsönszavak és hibrid kölcsönszavak találhatók, magyar szavaknak lehetnek a SM-ban ismeretlen jelentései, s gyakoriak a SM-ban ismeretlen tükörszavak/tükörkifejezések is (a terminus technicusok meghatározása Kontra 1981b-ben olvasható, a felosztás kritikáját l. Nádasdy 1983:230).

4.2.1. Kölcsönszavak

Az alábbi szavak kölcsönszavak abban az értelemben, hogy nincsenek szótározva a SM szótárakban, angol modelljük van, és AM beszédben fordulnak elő: *aker* '0,70 kat. hold' (<acre), *apstéz* 'első emelet' (<upstairs), *badi, bodi* és *budi* 'haver' (<buddy), *bakszi* 'doboz' (<box), *basz* 'busz' (<bus), *bingó* 'egy fajta szerencsejáték' (<bingo), *biznic* 'üzlet' (<business), *blakk* 'háztömb' (<block), *burd* 'albérlet' (<board), *dipressió* 'gazdasági válság' (<depression), *drájvol* 'autót vezet' (<drive), *fáder* és *fádör* 'atya' (<father), *fanesz* 'kazán' (<furnace), *grács* és *grádzs* 'garázs' (<garage), *gulás* 'gulyásleves' (<goulash), *juni* 'szakszervezet' (<[trade] union), *káré* 'autó' (<car), *kekszi* 'sütemény' (<cakes), *lájszni* és *lájsznisz* 'jogosítvány' (<licence), *megkvittol* 'kilép' (<quit), *muffol* 'költözik' (<move), *ofic* 'iroda' (<office), *peda* 'fizetés(i nap)' (<payday), *polák* 'lengyel' (<Polack),[2] *porcs* '(üveg)veranda' (<porch), *refjudzsi* és *refudzsi* 'menekült' (<refugee), *só* 'műsor' (<show), *stór* 'bolt' (<store), *strit, strít* és *sztrit* 'utca' (<street), *sufli* 'lapát' (<shovel), *sziment* 'cement' (<cement), *szlávis* 'horvát' (<Slavish), *tekszi* 'taxi' (<taxi), és *tívi* 'tévé' (<TV).

Ha egy angolból kölcsönzött szó az AM-ba jól integrálódik, mint például a *sale* 'kiárusítás' ⟶ *szél*, akkor használói akár szóviccet is gyárthatnak vele, mint a New York-i magyarok 1957 körül:

— Hol a feleséged?

— Ki tudja, elment vásárolni a Macybe [New York legnagyobb áruháza] és ott elkapta egy orkán.

(Sanders 1973:93)

---

[2] A *polák* 'lengyel' Nyugat-Dunántúlon is él(t), de ennek ellenére kölcsönszó az AM kölcsönszavaknak itt használt meghatározása értelmében.

4.2.2. Hibrid kölcsönszavak (részfordítások)

Példák a részfordításra a korpuszból: *gázbill* 'gázszámla' (<gas bill), *ókontri* 'óhaza' (<old country), *virágbakszi* 'virágláda' (<flower box), *fraternális egyesület* 'önsegélyző egyesület' (<fraternal association). Újságnyelvi példák (Kontra 1982a:83): minden *kreditkártyát* elfogadunk; 7 lakásos *apartment ház* jó állapotban; *Gierek lengyel pártbasz* Moszkvába ment; (a SM megfelelők: *hitelkártya*, *bérház* és *pártvezér*).

4.2.3. Jelentéskölcsönzés

Az AM-ban a korpusz tanúsága szerint a *szalon* 'kocsma,' a *kompánia* 'vállalat,' a *masina* 'autó' és a *hall* '(szék)ház' jelentéssel bír az angol *saloon*, *company*, *machine* és *hall* hatására. Angol rokonszóval nem rendelkező magyar szavak is kaphatnak olyan jelentéseket Amerikában, amelyek itthon ismeretlenek, pl. *elcserél* 'megváltoztat' (<change), *emelet* 'szint' (<floor), *felvesz* 'felszed (pl. nyelvtudást)' (<pick up), *valamikor* 'néha' (<sometimes). A korpuszban gyakori a *megüt* ige 'valaminek ütközik, elüt, eltalál' stb. jelentéssel, az angol *hit* hatására, pl:

egy nő megütött engemet egy káréval 3E5 E005B713

Tankos vótam. Osztán Ö megütötték a (:tank P tank:)-emet 3S36 SB036A123

A korpuszban a jelentéskölcsönzés leggyakoribb esete (7 adatközlőnél adatolhatóan) a *les* 'néz' és a *vigyáz* 'néz' az angol *watch* hatására:

ott Ázsiában, hogy a népek hogyan élnek. Azt borzasztó, azt lesnyi. 1S13 SB014B547

máskor meg szokott állni televiziót lesni 2SX140 SB140A148-165

Hát én jobban szeretem a zenét, vagy mindig a (:news:)-t azt mindig meglessük. 3SX160 SB160A309

AM Aztán ővele vigyáztunk.
SM Ővele néztük a tévét. 3S36 SB036A051-065.

4.2.4. Tükörszavak/Tükörkifejezések

AM Egyik másik papról adnám példát
SM mondanék példát
A give an example
3S6 SB041B816-837

AM Bécsbe is cseréltünk vonatot
SM átszálltunk
A change trains
1SX103 SB103A031-048

AM az egy régi fiúbarátom volt
SM udvarlóm
A boyfriend
2S12 SB012A016-036

AM gondútunk, hogy játszunk egy viccet rajta
SM gondoltuk, hogy megtréfáljuk
A We thought we would play a trick on him
3S26 SB027B501-520

AM tizenkilencszáz tizenkettő
SM ezerkilencszáztizenkettő
A Nineteen hundred and twelve
3SX148 SB148A037

5. A kétnyelvű beszéd két lexikai jellemzője

Beszéd közben gyakran előfordul, hogy nem jut eszünkbe egy szó. Ilyenkor megpróbáljuk körülírni az épp hiányzó kifejezést, s esetleg második vagy harmadik próbálkozásra felidézzük a keresett szót és végre ki is mondjuk. Ez a fajta lexikai pontatlanság minden egynyelvű ember nyelvhasználatára jellemző. A kétnyelvűekre szintén jellemzők ezek a performanciajelenségek, azzal a különbséggel, hogy ők az egynyelvűeknél általában gyakrabban kényszerülnek „megközelíteni" vagy körülírni a keresett vagy ismeretlen szót.

5.1. A sztenderd magyar szó megközelítése különféle módokon történhet. Az egyik esetben a beszélőnek először az angol szó jut eszébe, s megkeresi a magyar megfelelőjét:

Aszondom, úgy látszik, hogy (:twins:)-ek vagyunk!
Mondtam, hogy úgy látszik, hogy ikrek vagyunk.
1SX103 SB104A067

Más esetben az AM szó jut először a beszélő eszébe, s ennek keresi meg a SM megfelelőjét:

Hát elég jó káré, kocsi volt

1EX11 EC011A450

Előfordul, hogy az AM adatközlő a SM-t beszélő beszédpartner hatására a SM szó és jelentéskölcsönzéses AM megfelelője között oszcillál:

— És van valami sorozat, amit *néz*? Ilyen (:soap opera:) vagy valami hasonló?

— Ókor, mikor a feleségem *nézi*, akkor, ókor mikor P *vigyázom* de sohase, talán két óra egy hét alatt. Többnyire nem (:soap opera:). Meg este, mindig a P (:the programs, the variety programs:) P azt *nézem*.

3SX145 SB145A337-358

A lexikai megközelítés nem mindig történik egy mondaton belül. A következő esetben az adatközlő először sikertelenül közelítette meg a SM-t, de kerek három perccel később, anélkül, hogy az interjúkészítő kimondta volna közben a kérdéses kifejezést, a SM szókapcsolatot használta:

voltak egyházi iskolák, de (:uh:) P nem nagy sújt fojtat... gyakoroltak a magyar szóra.

3S32 SB032A181

így aztán nem nagy Ö sújt fektetnek arra, hogy Ö a gyerekeik magyarul beszéljenek. SB032A223

5.2. A körülírás

Baxter (1980:330) szerint a definiálás alapvető nyelvi képesség: ha egy szót nem ismerünk vagy nem tudunk felidézni, társalgás közben meghatározzuk (conversational definition), azaz körülírjuk. Egy képleíró szókincsvizsgálatban 11 AM adatközlőm válaszainak kb. 7%-a a körülírás kategóriájába esett (Kontra 1982b:524). Példák az említett vizsgálatból: *aki téglát rak* (=kőműves), *a tükör, amivel lehet látni, hogy ki van a háta mögött* (=visszapillantó tükör), *az ember, aki vezeti az aratógépet* (=kombájnos), *ablaknak a szegélye, széle* (=ablakkeret), *ahol fölfordította az eke a fődöt* (=barázda). Az ilyen körülírások persze nemcsak kísérleti helyzetben, hanem kötetlen társalgásban is megfigyelhetők, pl.

— Ki tanította a hajón?

— Az P akik aaz ételt hordták.

1E9 EC009B559

6. Lexikai dominancia

Adatközlőim angol és magyar tudásának viszonyát megállapítandó, 5 bevándorló és 6 Amerikában született beszélő teljesítményét elemeztem egy képleíró teszt segítségével (Kontra 1982b). A bevándorlók a képek (vö. 2.sz. melléklet, I.1.) 72,36%-át nevezték meg helyesen magyarul és ugyanezen képek 60,36%-át angolul. A második generációs adatközlők viszont a képek 33,43%-át tudták csak megnevezni magyarul, de 82,54%-át angolul. A bevándorlók és az Amerikában születettek tehát jól elkülönülnek: az előbbiek magyar-, az utóbbiak angol-dominánsak. Egyetlen kivétel van csupán: a 2S21-es adatközlő, noha bevándorló, angol-domináns. Ő tipikus ötvenhatos, aki 18 évesen került Amerikába, s a lehető legjobban próbál integrálódni az amerikai társadalomba (vö. Kontra-Nehler 1981b). A másik négy bevándorló közül három szintén ötvenhatos, ők azonban életvitelükben és integrálódási szándék tekintetében igen hasonlítanak az öregamerikásokhoz, tulajdonképpen kései öregamerikások, nem tipikus ötvenhatosok. 2S21-nek a többi bevándorlótól eltérő angol dominanciáját így a motivációs különbség magyarázhatja meg.

7. Magyar tájszavak Amerikában

A magyar nyelvi kédőívnek az Őrségi és Hetési Nyelvatlaszból átvett kédései időnként előcsalogattak tájnyelvi szavakat is adatközlőimből: *zsompor* (5 adatközlő), *langaló* (4), *ispita* (3), *csörge* (2), *bilicke* (2), *páskom*, *hidas*, *spugét*, *vaj* 'vagy,' *babájka* és *rétya* (1-1 adatközlő). 1S141-es öregamerikás adatközlőm, akitől a teljes ŐHA.-t kikérdeztem, többek között emlékezett a *hegyett*, *esztergya*, *kurugla*, *huppolag*, *szőcsin* és *napraforduló* szavakra is. Az irányított beszélgetésekben előfordul az *épül* ige 'épít' jelentéssel, ami szintén magyar nyelvjárási vonás:

akkor épűték a Szent Istvánt 1S141 SB143A318-338
akkor épűtünk egy garázst 2SX33 SB034B685-704.

VI. A SZEMÉLYNEVEKRŐL

„Amikor megvolt a gyönyörűszép angol nevem, mindenen — vezetői igazolvány ez, az, amaz — át kellett vezetni. A városi könyvtárba visszavittem egyszer egy könyvet. Kérdik a nevem, hogy megtalálják a kölcsönzőcédulámat. — Peterson — mondtam. — Hogy betűzi, uram? — kérdi erre a hölgy. Na, ezért érdemes volt Péterffyről Petersonra angolosítani...”

2S42 SB050A001-017

1. Az adatokról

Az Amerikába vándorolt magyarok és leszármazottaik nyelvi, életmódbeli és kulturális amerikanizálódása egybek között személyneveik megváltozását eredményezte. A magyar személynevek angollá vagy angolosabbá válásának folyamatát röviden tárgyalta Mencken (1948), Fábián (1948) és McRobbie (1979). Átfogó névtani vizsgálatba ezidáig senki sem fogott.

Ebben a fejezetben 34 adatközlő[1] válaszai és az 1981. évi South Bend-i telefonkönyv alapján teszek megállapításokat. Az adatok zöme a magyar nyelvű nyelvhasználati kérdőív (vö. 3.sz. melléklet) 40-44. kérdéseire kapott válaszokból származik. A kérdések a következők voltak:

40. Tud olyan esetről, hogy valaki magyar vezetéknevét angolra változtatta? Milyen nevet változtattak milyen névre?
41. Gyerekei keresztnevei? Mik a családban használt becenevei a gyerekeknek?
42. Milyen néven szólítja házastársát? Kedveskedő, becenevek?
43. Melyek a leggyakoribb magyar keresztnevek South Bendben? Mik az angol megfelelőik?
44. Van „középső” neve? Hogy kapta?

Az amerikai magyarok személyneveinek vizsgálatában a vizsgálat kereteinek kijelölésekor számos nehézség adódik. Ha abból a nyelvi kritériumból indulunk ki, hogy **milyen neve lehet egy magyarnak**, akkor nemcsak a

[1] A nyelvhasználati kérdőívet az adatközlők tetszése szerint vagy magyarul vagy angolul kérdeztük ki. 34 adatközlő választotta a magyar nyelvet. Közülük 10 öregamerikás, 9 ötvenhatos, 15 pedig Amerikában született.

magyar, de az idegen eredetű családneveket is vizsgálnunk kell. Egy ilyen vizsgálat eredménye aligha állna arányban a befektetett energiával. Csapo (1983a) tanulmányából erről mindenki meggyőződhet. A szerző 1750 kérdőívet küldött ki postán olyan személyeknek, akik előfizettek valamilyen magyar nyelvű értesítőre és/vagy magyar, illetve olyan vezetéknevük volt, amelyik mind a vancouveri telefonkönyvben, mind az 1978. évi budapesti telefonkönyvben szerepelt. 433-an visszaküldték a kérdőívet, mondván, hogy ők nem magyarok. Mindegyiküknek a pesti telefonkönyvben is előforduló idegen vezetékneve volt. Tovább nehezíti a helyzetet az a körülmény, hogy magyar asszonyoknak lehet az óhazában nem használatos idegen vezetékneve is, pl. lengyel, abban a nemritka esetben, ha valaki amerikai lengyel férjet választott magának, vö. 2S42 SB042A340-353.

Ha kizárólag valamilyen **szociológiai szempont** alapján vizsgálódnánk, akkor sem kapnánk megfelelő eredményeket. Példának okáért tévútra vezetne, ha kizárólag a **magyar egyházhoz tartozás** kritériumát használnánk, mivel — extrém példaként — ebben az esetben a youngstowni (Ohio állam) magyar presbiteriánus egyház tagjai között 1979-80-ban Amerikába került vietnámiakat is találnánk (vö. Bethlen Naptár 1981, kiadja a Bethlen Otthon, Ligonier, Pennsylvania, 148. l.).

Az előbbi gyakorlati nehézségek miatt korlátozom mondanivalómat 34 adatközlőm magyar hangfelvételeire és az 1981. évi South Bend-i telefonkönyvben található leggyakoribb magyar vezetéknevű előfizetők neveinek vizsgálatára. A tíz leggyakoribb magyar vezetéknevet az1981. évi budapesti telefonkönyv alapján állapítottam meg, ezek sorrendben: Kovács, Szabó, Tóth, Nagy, Horváth, Kiss, Varga, Molnár, Németh és Farkas. A South Bend-i telefonkönyvben 715 előfizető családneve azonos a tíz leggyakoribb vezetéknevű budapesti előfizető nevével.

2. A magyar nevek angollá válásáról

Az amerikai norvégok családneveiről Haugen (1969:201 kk.) megállapítja, hogy vagy változatlanul használtatnak Amerikában, vagy megváltozik a betűképük s így a kiejtésük is, vagy pedig valamilyen angol családnévvel helyettesítődnek. A keresztnevekről Haugen azt írja, hogy sokkal gyakrabban s gyorsabban válnak angollá, mivel „a vezetéknév elsősorban helyesírási probléma, a bevándorló keresztneve azonban olyan jegy, aminek révén a körülötte levők zöme őt azonosítja. A munkatársak gyorsan találtak a beván-

dorlók számára amerikai angol neveket, mivel eredeti nevüket nem tudták kiejteni, vagy nem akarták használni" (i.m. 206). Haugen megfigyelései a magyar nevek amerikanizálódási folyamataira is érvényesek.

2.1. Helyesírás

Ha egy magyar vezetéknév betűképe angol szabályok szerint olvasva a magyar hangsortól lényegesen eltérően hangzik, a nevet viselője gyakran „újraírja", vagyis betűképét úgy változtatja meg, hogy az angolul kiolvasva közel(ebb) legyen eredeti magyar hangképéhez. Így lesz a *Csikesz*-ből *Chikes*, a *Csík*-ből *Cheek*, a *Kiss*-ből *Kish*, a *Németh*-ből *Namath*, a *Sajgó*-ból *Shigo* s a *Szabó*-ból *Sabo*. A South Bend-i telefonkönyvben 44 *Kovach* és 22 *Kovatch* található, szemben a 14 *Kovacs*-csal s az egyetlen *Kovats*-csal. 24 *Kish* van a telefonkönyvben, de csupán egyetlen *Kiss*. Adott esetben az archaikus magyar betűkombinációk egyszerűsítése is megfigyelhető: *Czifra* ⟶ *Cifra*, angolul kiejtve ez ['sɪfrə].

Előfordul az is, hogy a magyar betűkép megváltoztatása a magyartól lényegesen eltérő, de angolul könny(ebb)en kimondható betűképet eredményez, pl. *Tézsla* ⟶ *Tezla*, *Baranyai* ⟶ *Barany*. South Bendben számos magyart hívnak *Barany* [bə'reɪnɪ]-nek. Először azt hittem, *Bárány*-ok voltak, de kiderült, hogy a *Baranyai*-t egyszerűsítették *Barany*-re, ami angolul is kiolvasható.

2.2. Kiejtés

Ha egy magyar bevándorlót Magyarországon *Rupert Henrik*-nek hívtak avagy *Tallér János*-nak, könnyen lett Amerikában *Henry Rupert* vagy *John Taller*. A kevésbé vagy egyáltalán nem angolosítható nevűek azonban gyakran arra kényszerülnek, hogy betűzzék nevüket. Erről a jelenségről szól a kaliforniai Cseh Tibor novellája (1975), amelynek címe, *Szi-esz-i-écs*, az író „kiejthetetlen" vezetéknevének angol betűzése magyarul leírva. Steve Csik nevű amerikai születésű adatközlőm a kényszerű betűzésről ezt mondta:

— Ha fölhív téged mondjuk egy (:insurance agent:), aki a telefonkönyvben kinézte a nevedet, az mit mond? Az miszter kivel akar beszélni?
— (:Mr. Sick:)-kel.
— Miszter (:Sick:). Ez a legtipikusabb?

— (:Mr. uh Kisk, Mr. Kis, uhm Mr. Shick:)... És legtöbbször (:uh:) nem is, nem is próbálják kiejteni. Érdekes, mikor én bemondom a nevemet má, má nem is mondom a nevemet, ha kérdeznek, mondjuk ott voltam máma (:uh:) biztos...

— Biztosítóban.

— És akkor kérték a nevemet, azt mondtam (:C-S-I-K, Stephen:). Má' úgy mondom a nevemet, nem is gondolok rá.

3S3 SB003A441-463

Nevüknek a fentiekhez hasonló beszédhelyzetekben történő betűzésére az amerikai magyarokat az élet kényszeríti; ha ezt nem tennék, sokkal több félreértés adódna, s ügyes-bajos dolgaikat sokkal lassabban tudnák csak elintézni.

2.3. Vezetéknevek

Ha egy bevándorlónak angolra könnyen s pontosan fordítható vezetékneve van, pl. Kovács = Smith, Szabó = Taylor, választhat: vagy megtartja eredeti nevét, vagy annak angol ekvivalensét veszi fel. Minuciózus adatgyűjtés híján nem tudjuk, hogy az Amerikába vándorolt magyarok közül hányan, mikor, milyen indíttatásra angolosították így a nevüket. Egyik 30 éve bevándorolt adatközlőm elmondta, hogy amikor állampolgári esküt tett, a bíró felajánlotta, Kovács helyett legyen inkább Smith, de mivel a bíró a névváltást nem erőltette, megmaradt Kovácsnak (2S134 SB134A261-284).

A valamilyen okból angol nevet kívánó bevándorlók, ha lefordíthatatlan vezetéknevük volt, gyakran olyan nevet választottak, amelynek semmilyen köze nem volt eredeti magyar nevükhöz. *Bodó*-ból válhatott így például *Peterson* (vö. 2S7 SB008A232-266), de az is előfordult, hogy valaki Magyarországon *Felber*-nek született, *Dobó*-ra magyarosított, majd Amerikában *Stevenson*-ra angolosított (vö. 3S6 SB041A225-245).

2.4. Keresztnevek

Haugen (1969:206) szerint az idegen keresztnevek anglicizálódásában tipikus jelenség az **alliteratív névadás** (=alliterative naming), vagyis az idegen keresztnév kezdőbetűjével azonos kezdőbetűjű angol név használata. A *Béla* így válik *Bill*-lé (s a *Bill* aztán teljesebb formájává: *William*-mé), s az *Árpád* esetleg *Andrew*-vá (2S12 SB012A102-120). De az is előfordult,

hogy az *Árpád*-ot „a püspök bérmálkozáskor mingyán latinosra alakította" — így keletkezett az *Arpadio* ['arpadıou] (1SX127 SB127B485-500).

Kérdőívem 43. kérdésére (Melyek a leggyakoribb magyar keresztnevek South Bendben?) többen a János, Pali, Pista, Imre, József, Mária, Margit, Mariska, Erzsébet, Anna, Annus, Ilonka neveket említették. „Sok a József és az Ilona, mert nagyon sok katolikus van South Bendben" — mondta egyik adatközlőm (3S3 SB003A483-490). Egy asszony elmondta, hogyha kedveskedni akar férjének, *Sanyi*-nak, *Sanyikám*-nak szólítja, ha nem, akkor *Alex*-nek. Ugyanő, ha az üzembe telefonál férjének, mindig *Alex*-nek szólítja házastársát, mivel akkor angolul beszélnek (2S12 SB012A102-120). Ebből a példából kirajzolódik az a gyakorlat, amely szerint hivatalos(abb), angol nyelvű társalgásban az angol keresztneveket használják az amerikai magyarok, spontán, magyar nyelvű társalgásban inkább a magyart. A keresztneveknek a vezetékneveknél sokkal gyakoribb s gyorsabb anglicizálódását (vö. Haugen fenti megállapítását) jól mutatja az 1981. évi South Bend-i telefonkönyv is. A tíz leggyakoribb magyar vezetéknévvel bíró 715 South Bend-i telefonelőfizető között csupán tíznek van magyar keresztneve a telefonkönyvben: 3 *Laszlo*, 1 *Zolie* és 1 *Zoltan*, 1-1 *Arpad*, *Ferenc*, *Geza*, *Illes* és *Nandor* áll szemben számtalan *John*-nal, *Paul*-lal, *Joseph*-fel, *Steve*-vel, *Frank*-kel stb.

A keresztnévválasztásban szerepet játszhat az a törekvés, hogy a gyermeknek angolul és magyarul egyformán írandó s közel egyformán ejtendő neve legyen, pl. *Linda* (vö. 2S130 SB130A122-133).

Többen állítják az adatközlők közül, hogy ma már csak angol keresztneveket adnak az amerikai magyar gyerekeknek. Egy lelkész elmondta, hogy ha valakit Attilának vagy Ildikónak hívnak, biztos Magyarországról jött, mert „ilyen névre itt ma nem kereszteltetnek gyereket" (2S7 SB008A287-304). A keresztkönyvbe tipikusan *John*-t vagy *Nicholas*-t írnak már, nem *János*-t vagy *Miklós*-t (3S6 SB041A328-350).

A keresztnevek kapcsán végül a téves névazonosításon alapuló névfelvételről is szólnunk kell: *Bertalan*-ból *Albert*-té válhatott valaki Amerikában, mivel az öreg magyarok ezt javasolták, nem tudván, hogy a *Bertalan* angolul *Bartholomew* (1SX103 SB103B610-627), s igen sok *Imre* *Emeric* helyett *Jimmy* vagy *James* lett, mert azt hitte, hogy az *Imre* angolul *Jimmy* (3S6 SB041A266-286).

2.5. „Középső" nevek

Az amerikaiaknak (s az angoloknak) tipikusan háromtagú személynevük van: a *first name* (keresztnév) és a *surname* (vezetéknév) között van egy *middle name* is. Az Amerikába vándorolt magyarok gyermekei általában már két keresztnevet kapnak, hasonlóan például az amerikai norvégok gyermekeihez (vö. Haugen i.m. 211). 44. kérdésemre (Van „középső" neve? Hogy kapta?) volt olyan bevándorló, aki így felelt: „Bérmanevem van. Hát azt nem használom. Otthon nem divat. Itt divat." (2S29 SB029B678-690). Egy lelkész elmondta, hogy egykor megkülönböztetésül használta bérmanevét, mert öt azonos nevű pap is volt South Bendben (2S7 SB008A321-339). Előfordult az is, hogy magyar férfi unokája nagyapja vezetéknevét kapta középnévként: *Andrew* Petrass *Panelli*-nek hívják (1S131 SB131B486-499). Egy lelkész pedig magyar keresztnevéből *middle initial*-t (középső név kezdőbetűjét) csinált, s édesapja keresztnevét (Elemér) választotta angol keresztnévnek, így Péterffy Gedeonból Elmer G. Peterson lett (2S42 SB042B730-750). Bevándorlókkal folytatott interjúim során jellemző volt a következő párbeszéd:

— Van Önnek „középső" neve?
— Nincs.
— Gyerekeinek van?
— Van.

Az Amerikában születettekkel ugyanez így hangzott:

— Szüleinek volt „középső" neve?
— Nem.
— Önnek van?
— Igen.

Volt bevándorló (öregamerikás), aki a „miért?" kérdésre kerek-perec kijelentette, hogy erre nem tud felelni (1SX103 SB103B610-627), volt, aki így vélekedett: „talán jókor születtek [a gyerekek], akkor jött divatba" (1E9 EC009B579-600). A 30 éve bevándoroltak közül ketten azzal magyarázták gyermekeik, illetve unokáik középső nevét, hogy „az itt nemzeti szokás" (2SX33 SB034A021-035 és 2S130 SB130A133-150).

A Szent István templom Nagy South Bendben

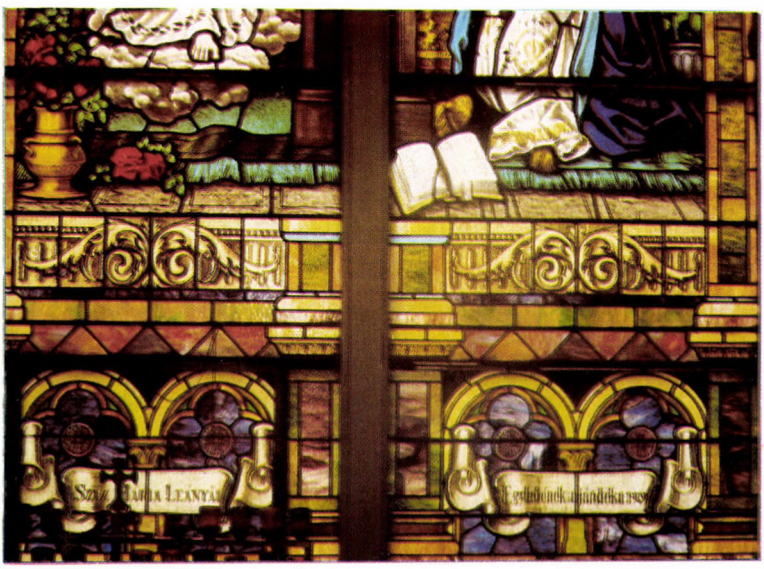

A Szent István templom egyik ablaka: Szűz Mária Leányai Egyletének ajándéka, 1909

Szent Anna fesztivál, 1981. július 18.

A Szent István plébánia ételsátránál már csak mexikói ételt árultak az 1981-es „Ethnic Festival"-en

Demokrata piknik, 1981. július 11.

ANNUAL PICNIC

St. Joe County Hungarian Civic & Democratic Club

SATURDAY, JULY 11, 1981 4 P.M. 'TILL 12

German Club Grounds

Indiana and Prairie Avenue

Rain or Shine

HUNGARIAN BREADED BAR CHICKEN - SAUSAGE

LUNGALO - MUSIC - REFRESHMENTS

CASH PRIZES — 1st $100 - 2nd $50 - 3rd $25 - 4th $25

Winner Need Not Be Present

3 **Donation $1.00**

Tickets Compliments of STEPHEN M. EGYHAZI, County Assessor

Kis South Bend. Baloldalt középen a Magyarok Nagyasszonya templom, tőle jobbra a sötét épület az iskola

Egy öregamerikás háza: 1818 Chapin Street

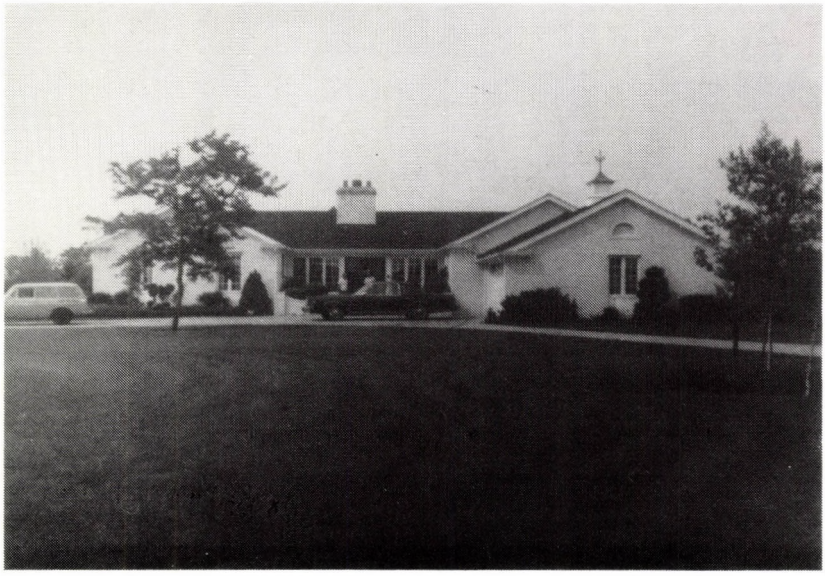

Egy sikeres ötvenhatos háza Kis South Bendtől távol,
a város közigazgatási határán túl

Magyarok a vasárnap reggeli mise után

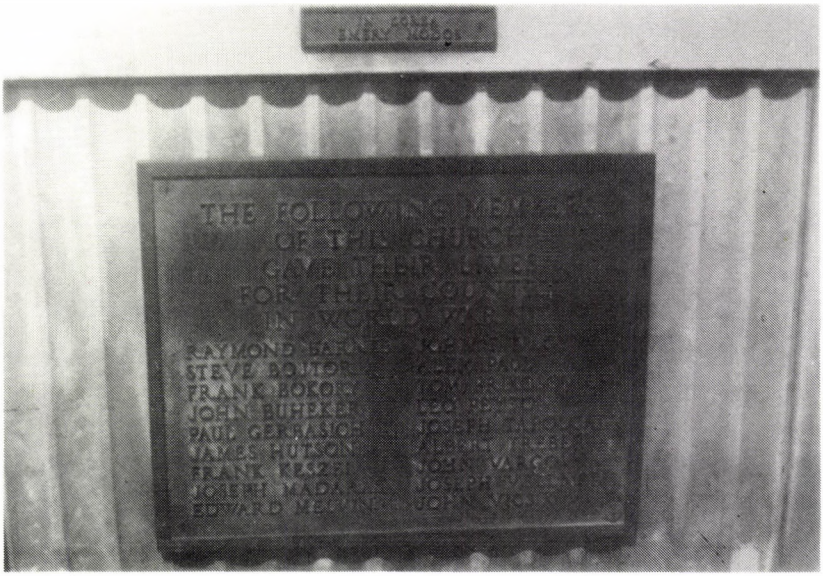

A II. világháború hősi halottainak emléktáblája
a Magyarok Nagyasszonya templom falán

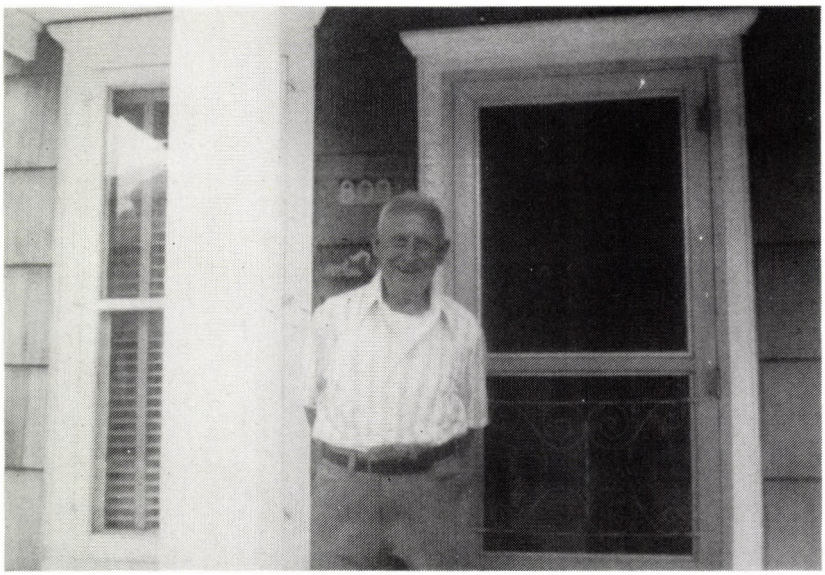

Egy öregamerikás a West Indiana Avenue-n

Öregamerikás a Chapin Streeten

Az utolsó magyar kocsma, a Charley's Tavern
tulajdonosa 1981-ben

Egy ötvenhatos reggelizik: disznósajtot, szalonnát, hagymával

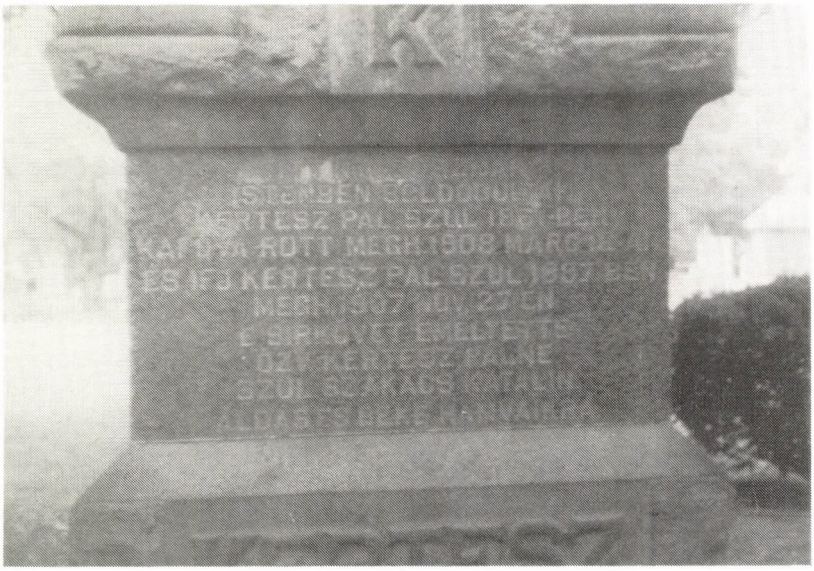

Két sírkő a Notre Dame University temetőjében

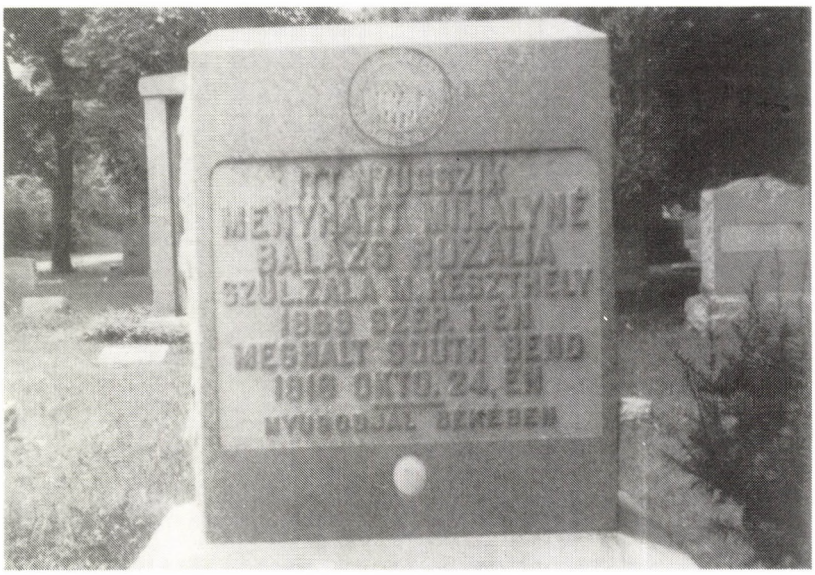

24 oldal

ÁRA: USA 50 CENT

amerikai-kanadai

Magyar Élet

American • Canadian Hungarian Life

AMERICA'S LARGEST WEEKLY IN THE HUNGARIAN LANGUAGE

TORONTO • MONTREAL

Vol.22.No.24.XXII.évf.24.szám. NEW YORK • CHICAGO • LOS ANGELES • CLEVELAND • DETROIT • FLORIDA June 21, 1980.

Mr. Frank Roth Lej 900.June 16.
1905 S. Grant
South Bend. Ind. 46613

CARTER EURÓPAI UTJA

KINAI MINISZTER JAPÁNBAN

Harc kezdődött Kabulért

KI FOG HARCOLNI AMERIKÁÉRT ?

Az autóeladás fekete hónapja

Hangulat a választások félidejében

NÖVEKVŐ HADIKÉSZÜLTSÉG A VASFÜGGÖNY MÖGÖTT

NÖVEKSZIK AZ AFGÁN ELLENÁLLÁS

A „legnagyobb" magyar hetilap

No. SB-134

Legyen szíves írjon le annyi magyar szót egy perc alatt, amennyit tud.

szerettnék láttni
mindenkett otthol
hagyarom szógyon
hogy ell anép milyen

A 2S134-es adatközlő írástesztjének eredménye

No. SB-112

Legyen szíves írjon le annyi magyar szót egy perc alatt, amennyit tud.

TALPRA MAGYAR HI A HAZA
ITT AZ IDO MOST VAGY
SOHA
ESZKÜSZUNK, ESKUSUNK
SIR AZ ÁRVA

A 3S112-es adatközlő ezeket a szavakat írta le egy perc alatt

Egy régi emlékkönyv címlapja

3. Motivációk és attitűdök

A névválasztás és névváltás gondjait hűen érzékelteti Fáy Nándor Jóskából Dzsó lesz című novellájának (Magyar Bányászlap, III. évf. 12. sz. 1915. március 25.) következő részlete:

„És ugyanez a Duray Györgyné, kinek a Csallóköz síkságán nevelkedett apját, öregapját, de még a szépapját is Józsefnek keresztelte a pap és így is hívta őket a falu; ugyanez az asszony rövidesen úgy szólítgatta a gyereket, a kis Jóskát (akit pedig az ő familiája kedvéért neveztek így), hogy „Dzsó", meg megint Dzsó, meg mindig Dzsó.

— Ugyan az Isten áldjon meg — hümmögte nem egyszer Duray György — miért nem hívod azt a gyereket becsületes magyar nevén?

Az asszony, aki előtt az arcszépítő kenőcs sem volt már ekkor a titkok titka, türelmetlenül vágott vissza:

— Hagyj már békében ezekkel a magyar tanításaiddal... Iskolába kerül már lassan a gyerek és majd még azt sem tudja megmondani a tanítójának, hogyan hívják... Hát mit értik azt itt, hogy „Jóska"?... Az Asztalosék kisfia alig félévvel öregebb, mint a mi gyerekünk, és mégis úgy beszél már angolul, mint a vízfolyás. Hát hadd legyen csak Dzsó, ha már úgyis az lesz belőle..."

A nevek angollá alakítása tehát gyakran az iskolában történt. *Tallér János*-t a szomszédék nagylánya vitte először az iskolába s *János Tallér*-ként mutatta be a tanítónak. A tanító aztán *John Taller*-ként kezdte a gyereket szólítani (3S112 SB112A283-304). Csík *István*-nak is a tanító adta a *Stephen* nevet (3S3 SB003B388-410).

Ha nem az iskola, akkor a munkahely vagy a katonaság lehetett a színtere a névváltoztatásnak. South Bendben született egyik adatközlőm elmondta, hogy *György* nevű testvére *George* lett, amikor egy biztosítótársaságnál vállalt állást, s családja helytelenítette ezt a névcserét (3SX148 SB148B825-858). Egy másik adatközlőm szerint egy bizonyos Joe *Horváth* elment katonának, s mire visszajött *Harvard*-nak hívták (3S6 SB042A149-160).

A névváltoztatás motivációjában nyilván fontos szerepe volt s van a gyakorlati megfontolásoknak. Egy amerikai biztosítási ügynöknek legalább akkora hátrány, ha Szerdahelyi Györgynek hívják, mint egy magyarországi magyar lánynak, ha De Chatel Andrea a neve. S számításba veendő az érzelmi oldal is: sokaknak kiállhatatlanul sérti a fülét, ha nevüket „félre-

ejtik". Erre főleg a bevándorlók érzékenyek — sok *Szabó* azért lett *Sabo*, mert zavarta, hogy *Zsábó*-nak ejtették a nevét az amerikaiak. Egyik, nyelvi szempontból (is) igen öntudatos magyar adatközlőm elmondta, hogy nevét soha nem ejti angolosan ['kerəsti:z]-nek, mert ha ezt tenné, rögtön betűznie is kéne. Ha azonban *Keresztes*-ként mutatkozik be, annyira „sokkolja" az amerikaiakat, hogy eszébe sem jut senkinek, hogy megkérdezze a „spelling"-et (1SX127 SB127A212-232). Az Amerikában születettek kevésbé érzékenyek a „félreejtésekre" — a *Pászli* például gyakran ['pezlɪ, 'peɪzlɪ] vagy [pə'zelɪ], de ez adatközlőmet nem bántja (3SX145 SB145B432-450).

A névangolosítás helyes vagy helytelen voltát illetően megoszlanak a vélemények. Amerikában született lelkész adatközlőm helyteleníti, hogy sok *Szabó* elhagyja a *z*-t, s *Sabo* lesz (3S6 SB041A212-245). Egy ugyancsak második generációs ügyvéd örült volna, ha édesapja angolosít, mert neki az előnyösebb lett volna (vö. 2S42 SB042B790-836).

A bevándorlók nemcsak a nevek „félreejtésére", hanem a névangolosításra is érzékenyebben reagálnak, mint a második generáció. Egy borbély elmondta, hogy egyszer megleckéztetett egy papot, mondván: ő jobb magyar a papnál, mert a nevét nem változtatta el (1SX127 SB127B404-464). Más adatközlők Péterffy tisztelendő úron „csodálkoznak", hogy „mi az ördögnek változtatta el szép magyar nevét" (1SX127 SB127B473-485 és 2SX33 SB034A002-021). A tisztelendő úrnak azonban nemcsak érzelmi oka volt a névváltoztatásra (nevét a legjobb esetben is ['pi:tərfai]-nak ejtették), hanem racionális is: ha ő Magyarországon azt tartotta helyesnek, hogy magyar papnak magyar neve legyen, akkor Amerikában, amerikai papként, amerikai nevet visel (2S42 SB042B725-735).

VII. KOMMUNIKATÍV INTERFERENCIA ÉS KOMMUNIKATÍV KUDARCOK

1. A kommunikatív interferenciáról

Az amerikai magyarok kommunikatív kompetenciája, vagyis az a képessége, hogy a grammatikailag helyesen megformált mondatokat a beszédhelyzetnek megfelelően (= a megfelelő helyen, időben és beszédpartnerrel, valamint megfelelő funkcióval, azaz jelentéssel) használják, per definitionem eltér a sztenderd magyar beszélők kommunikatív kompetenciájától. Kommunikatív interferencia akkor jön létre, amikor egy beszélő L_x nyelvhasználati szabályokat használ L_y beszédében (Longman Dictionary of Applied Linguistics, 49). A selinkeri köztes nyelv fogalom analógiájára azonban azt is mondhatjuk, hogy az amerikai magyarok köztes kommunikatív kompetenciája olyan, a sztenderdtől eltérő elemeket is tartalmaz, amelyek közvetlen amerikai angol hatással — legalábbis egyértelműen — nem magyarázhatók. Lássunk egy példát a kommunikatív interferencia megnyilvánulására!

— Mikor ott vótam Magyarországon, akkor P valamikor bent jártam a P hogy hívják P (:trolley, Z tram:).
— Villamoson?
— Villamoson. Igen. És ő valaki <S megkért> kérte, hogy <S menjek> megyek... mm... mennyi Z előre. Vagy hátra. És azt mondtam: <L természetesen> szívesen. És akkor kinevettek. Úgy látszik senki sem <S senki sem mondja azt, hogy „szívesen" > mond „szívesen" most... mostanába P <G -on> Magyarország, most ojan hejzetbe nem mond... mondják.

3S3 SB003B043-064

A pesti villamosutasok nevetését az váltotta ki, hogy az AM fiatalember nem ismerte a *szívesen* használati szabályait, avagy: az adott beszédhelyzetnek nem megfelelő megnyilatkozást használt. Annak megfogalmazásához, hogy milyen nyelvhasználati (pragmatikai) szabályt nem ismert a fiatalember, elemeznünk kell a következő két párbeszédet:

(1) A. Kérek száz forintot kölcsön.
B. [átadja] Tessék.

A. Köszönöm.

B. Szívesen.

Itt A első mondata egy kérés, melynek teljesítése B jóindulatától függ. A tehát B jóindulatát keresi. B teljesíti a kérést, ezzel kinyilvánítja jóakaratát, azaz szívességet tesz A-nak. Ezután A kifejezi háláját és B udvariasan válaszol.

(2) [Villamoson, egyik utas a másiknak]

A. Legyen szíves arrébb menni, le szeretnék szállni.

B. Tessék.

Itt A kérésének/felszólításának teljesítése nem függ B jóindulatától, a kérés teljesítését az általánosan kötelező magatartási szabályok írják elő. B teljesíti a kérést, de ezzel nem szívességet tesz, csupán betartja az elemi szabályokat.

A villamosutasok nevetését tehát az okozta, hogy az amerikai fiatalember a 'szívességet teszek, jóindulatú vagyok önhöz' jelentéstartalmú *szívesen*-t egy olyan helyzetben használta, amikor nem szívességet tett, csupán egy mindenkire kötelező normát tartott be.

Esetleg meg lehetne próbálni rekonstruálni, hogy milyen angol szókészleti interferencia volt a közlési kudarc mélyén. Egy ilyen rekonstrukció azonban csupán többé-kevésbé valószínű föltevés — a kommunikatív kudarc tényének nem bizonyított, hanem csak esetlegesen kiváltó oka. A tény azonban tény, ha okát nem ismerjük is pontosan. Ebben a fejezetben a SM-tól eltérő kommunikatív kompetencia két megnyilvánulását mutatom be.

1.1. *Szokott* + főnévi igenév

A SM-ban a *szokott* segédige + főnévi igenév szerkezetek szokásos, ismétlődő, általános jelen idejű cselekvést fejeznek ki.[1] Egyes magyar nyelvjárá-

[1] A helyzet ennél (s annál, amit a MMNyR. I:492-493 ír) valójában bonyolultabb. Úgy vélem, igaza van Nádasdy Ádámnak, amikor azt állítja, hogy a *Hallgatja a magyar rádiót?* kérdésre elfogadható válaszok a következők:

(1) Azelőtt hallgattam, de most már nem hallgatom

(2) Azelőtt szoktam hallgatni, de most már nem hallgatom

Ha ez így van, a SM *szokott* + főnévi igenév nemcsak szokásos, ismétlődő, általános jelen idejű cselekvést fejezhet ki. A SM *szokott* használata még tüzetesebb vizsgálatot igényel.

sokban, például a szamoshátiban és az ormánságiban (vö. Csűry 1935 és Kiss Géza–Keresztes Kálmán 1952) a *szokott* használata megegyezik sztenderdbeli használatával. Van azonban olyan nyelvjárás is, pl. a rábaközi Mihályié, amelyben a szokásos, ismétlődő cselekvést a jelen idejű *szok* + főnévi igenév fejezi ki. Ebben a nyelvjárásban a múlt idejű szerkezet azt fejezi ki, hogy „a cselekvés, történés, létezés, állapot szokásszerűen ismétlődő folyamat volt a múltban, illetőleg az napjainkban is" (Kiss 1982b:46).

Egyes South Bend-i magyarok a jelen idejű és a múlt idejű formát is használják — ez eltérés a SM-tól, de valószínűleg megfelel a mihályi és a hozzá hasonló magyar nyelvjárásoknak. Föltehető azonban (Kiss [i.h.] leírása nem elég alapos ahhoz, hogy biztosan állíthassam ezt), hogy a következő példák eltérnek a mihályi típusú nyelvhasználattól is:[2]

— Van Sándor nevű ismerőse?

AM — Hát szoktam ismerni egy Sándor bácsit, de má meghalt.

SM Ismertem egy Sándor bácsit, de már meghalt.

A I used to know a (:Sándor bácsi:).

3S23 SB023B528

— Mi a jelenlegi foglalkozása?

AM — Az enyém? Hogyan mondjam? (:Housewife:). Most az vagyok, de ujságnál szoktam dolgozni.

SM Most háztartásbeli vagyok, de korábban újságnál dolgoztam.

A I am a housewife now but I used to work for a newspaper.

3SX148 SB148A039

AM (:My singing is terrible:). Jó szokott lenni, de már nem.

SM Nagyon rossz az énekhangom. Régen jó volt, de már nem az.

A My singing is terrible. It used to be good but it isn't any more.

3SX148 SB148B548

— Tessék mondani, kivel szokott magyarul beszélni?

AM — Mama meg papával.

— A mamával és a papával. Ők itt laknak a környéken?

— Ők mind a ketten már meghaltak.

3SX53 SB053B786

---

[2] 1987. április 27-én kelt opponensi véleményében Kiss Jenő e példákról ezt írja: „Igazolhatom: a közölt mondatokat Mihályiban nem *szokott*-tal mondják, ill. mondanák."

Az utolsó példa azt mutatja, hogy az AM adatközlő félreértette (hibásan interpretálta) kérdésemet: én azt a jelenre vonatkoztattam, ő azonban a múltra.

A fenti példák mindegyike jól magyarázható az angol *used to* + ige szerkezet interferenciájával, amely a múltban szokásos, a beszéd pillanatában azonban már nem folytatódó cselekvést fejez ki. (A *used to* szerkezetnek a mai SM-ban is használható *szoktam volt* [vö. Kálmán 1980] felel meg.)

A *szokott* + főnévi igenév szerkezet 'szokott volt' jelentése nyilvánvaló ebben a részletben is:

— Hallgatja-e a (:South Bend:)-i magyar rádiót?
AM — Nem.
— Nem.
AM — Szoktam de nem P nem, most má nem.
SM Azelőtt hallgattam, de most már nem hallgatom.
2S12 SB012A036-052

Ez az adatközlő Budapesten nőtt fel, tehát igen nagy a valószínűsége annak, hogy beszédében a kérdéses szerkezetnek a SM-tól eltérő használata angol hatást tükröz, vagyis nem óhazai nyelvjárási örökség.

1.2. Tegezés és magázás

A kommunikatív interferenciának egy másik szembeötlő megnyilvánulása a tegező formák használata. Ha egy huszonéves fiatalember egy 85 éves házvezetőnőtől azt kérdezi, hogy *Kuti néni, mit főztél ebédre?*, azt nem azért teszi, mert úrhatnám szüleit utánozza (szülei ugyanis magázták Kuti nénit), hanem azért, mert magázni sosem tanult meg. Az amerikai magyar fiatalember ebben hasonlít — mondjuk — egy valamennyire magyarul is tudó szerb vámtisztviselőhöz, azzal a különbséggel, hogy a szituációnak nem megfelelő nyelvhasználata a toleránsabb AM kétnyelvű norma szerint nem olyan udvariatlan/sértő, mint a vámtisztviselőé, aki az első osztályú vonat külföldi utasát tegezi le.

McRobbie (1979:201-202) leírja, hogy a békevári (Kipling, Saskatchewan, Canada) idős asszonyok magázzák egymást. Ugyanez megfigyelhető South Bendben is, például egy 70 éves öregamerikás asszony és hasonló korú, ugyancsak paraszti származású, ötvenhatos albérlője között. Érdekes azonban, hogy az óhazai magázási szabályait Amerikában is használó öregasszony miként meséli el azt a történetet, hogy amikor egy amerikai

orvosnál járt, az orvos valami magyar nyelvi kérdést tett fel neki, de nem hitte el a kapott választ.

> Mondtam neki angolú, hogy Ö P soha nem hallottam én ezt a <L szót?> nevet magyarul. Ó, aszongya: (:Wait a minute:). Várj. Várj. Beszaladt a szobájába, van neki (:dictionary:), kigyött, megmondta, hogy mi az magyarul. De igen nevettem. (:Boy:), mondom, tetőled tanulok meg magyarul...
>
> 1S13 SB013B773-792

Az interjúból egyértelműen megállapítható, hogy ez az asszony a South Bend-i magyar orvost sosem tegezné le (még elbeszélésben sem), mert a társadalmi különbség ezt nem engedné meg. A magyarul nem tudó amerikai orvos esetében azonban ez a nyelvhasználat-szabályozó tényező már nem játszik szerepet. A jelenség valószínűleg azzal magyarázható, hogy a nyelvünket nem tudó idegeneket/külföldieket nem tekintjük felnőttnek, olyan embernek, akinek kijár a magázás. (Budapesten a bolti eladók percenként letegezik a külföldi vásárlókat.)

Közismert, hogy az angol a tegezés-magázásnak megfelelő familiáris-udvarias nyelvi megkülönböztetést nem grammatikai eszközökkel fejezi ki — az angol *you* egyaránt lehet 'te' vagy 'ön.' Valószínűleg ezzel is magyarázható, hogy bevándorló adatközlőim elbeszélésben saját magukat is „letegeztetik" olyan emberekkel (pl. egy konzullal vagy egy bíróval), akik az angol beszélgetésben biztosan „magázták" őket:

> a konzul azt mondta nekem, úgy látszik, hogy elég jó munkásember vagy, holnap reggel gyere el
>
> 1EX11 EC011B523
>
> a (:judge:) kérdezte, aszongya: Hát itt élsz Amerikába, akarod használni a (:Smit:)-et, aszongya, használhatod, mert ez a neved
>
> 2S134 SB134A261-284

A beszélők társadalmi viszonyait tükröző másik nyelvi forma az, ahogy mással saját magukat kívánják szólíttatni. Ha egy budapesti ember 3 millió Ft-os házát hirdeti az újságban, vagy teljes nevét adja meg, vagy vezetéknevét. Egy kaliforniai magyar asszony azonban így fejezi be újsághirdetését: *Hívják Juditot* (Kontra 1982a:91-92).

2. Kommunikatív kudarcok

A legtöbb itthoni magyar ismeri a *kész*, *kárpit*, *rum*, *szalon*, *tipp*, *trafik*, *budi* és *klozet* szót. A South Bend-i korpuszban azonban e szavaknak sorrendben a következő, a SM-tól eltérő jelentései találhatók: 'doboz' (<case), 'szőnyeg' (<carpet), 'szoba' (<room), 'kocsma' (<saloon), 'borravaló' (<tip), 'forgalom' (<traffic), 'barát, haver' (<buddy), 'beépített ruhásszekrény' (<closet).

Az angolból kölcsönzött szavak és a jelentésbővüléses szavak a beszédhelyzettől és a SM beszélő angol tudásának fokától függően kisebb-nagyobb félreértéseket okozhatnak amerikai és óhazai magyarok társalgásában.

Amikor egy East Chicago-i adatközlőm kikísért házából és az ajtóban állva megkérdezte, hogy hol a *gépem*, néhány másodpercig nem értettem, mit kérdez. Aztán sikerült megfejtenem kérdését: hol van az *autóm*? Az AM-ban a *masina* szónak 'autó' jelentése (is) van. A *masina*-nak pedig szinonimája a *gép*, amit 'autó' jelentéssel csak Amerikában hallottam eddig. Hasonló félreértés forrása lehet a *klozet* is, ami itthon vécét, Amerikában beépített ruhásszekrényt jelent (vö. Kontra 1985:331).

Ha egy párbeszéd egyik résztvevője nem tudja megfejteni a *gép* 'autó' típusú talányokat, vagy ha olyan lexikai és/vagy grammatikai elemeket hall, amelyeket nem ért, akkor a kommunikáció átmeneti kudarca áll elő.

A félreértések abból erednek, hogy a beszédpartnerek egy bizonyos elemhez különböző jelentéseket társítanak. A nem-értés oka viszont az, hogy a hallgató nem ismer bizonyos nyelvi elemeket. Noha különböző jelenségek, a félreértés is és a nem-értés is a kommunikatív kudarc megnyilvánulásai.

A bevándorlókkal készített interjúimban alig-alig fordult elő nem-értés, az amerikai születésűek esetében azonban elég gyakori a kommunikációs rövidzárlat (16 adatközlőből csupán kettőnél nem fordult elő: 3S32 és 3S6). Példák:

— Milyen nyelven részesült vallási nevelésben?

— Katolikus vagyok.

3SX53 SB053B741-760

— Mi az, amit a gazdaszony teknőben dagaszt, kemencében süt, és reggel, délben, este esszük?

AM — (:What:?) <nevet>

— Mi az, amit a gazdaszony teknőben dagaszt... Na ez nem megy így. Ki kell találni valami mást. Mi az, amit, amire a vajat kened?

— Kenyere, kenyér...?

3S38 SB038B569-586

Ez a példa azt mutatja, hogy az ŐHA. 14. kérdező mondatát az adatközlő nem értette meg, noha a *kenyér* szót ismerte. Az adatközlő a terepmunka idején 19 éves egyetemista volt, akinek világismeretéből (kultúrájából) hiányzott a kenyérkészítés hagyományos magyarországi módja. E példa alapján gyűjtőmunkámmal, illetve a használt kérdőívvel szemben azt a módszertani kifogást lehetne emelni, hogy olyasmit is kérdeztem adatközlőimtől, amit ők esetleg angolul se tudtak volna. Vagyis: a *kenyér* példa nem a SM és az AM beszélők közötti kommunikatív kudarcra példa, hanem azt mutatja, hogy a kettőnk közti kulturális különbség olyan nagyfokú, hogy a nyelvi közlést zátonyra futtathatja. (A helyzet hasonlít ahhoz, amikor — például — egy magyar nyelvelméleti konferenciára csöppen be egy magyar orvos. A szavak jelentését zömmel érti ugyan, de az eszmefuttatásokból vajmi keveset ért, mivel azt a tárgyat, amelyre az eszmefuttatások vonatkoznak, egyáltalán nem ismeri.)

Nyelvismeret és világismeret összefüggnek, így természetes, hogy a világismeretbeli (kulturális) különbségek — ha elég nagyok — a nyelvi kommunikáció kudarcát eredményezhetik. Ami mármost a *kenyér* példát nem rekeszti ki a jelen értekezés illetékességi köréből, az az, hogy a *Mi az, amit a gazdasszony teknőben dagaszt, kemencében süt, és reggel, délben, este esszük?* kérdésre a magyarországi magyarok az 1980-as években is *kenyér* szóval válaszolnak. Ezt a kérdést tehát egy itthoni magyar megérti, de egy Amerikában született magyar már nem feltétlenül.

Az amerikai születésű adatközlők egyike-másika az interjúk során nem értette a következő szavakat: *hazulról* (3E5, 3SX53, 3S23), *kiszaggatott* (kenyértészta) (3E5, 3S23), *fejős* (tehén) (3E5, 3S23), *menü* (3SX122, 3S126), *keresztnév* (3SX145, 3S112), *bezzeg* (3SX53, 3S26), *főzelékféle* (3S23, 3S26). Továbbá egy-egy adatközlő nem értette a *leggyakoribb*, *valamelyik irányban* (megyek), *nyugdíj*, *kávészünet*, *szótár*, *hanglemez*, *szitkozódni*, *bárki*, *eresz*, *baleset*, *tűszúrásnyi*, *takaróféle*, *udvaroltak*, *teknő* és *zsalugáter* szót.

A világismeretbeli különbségekre visszavezethető közlési kudarcok mellett vannak olyan kudarcok is, amelyeket kizárólag nyelvi okokra vezethetünk vissza, pl.

— Hogy hívják a magyarok a négereket?

AM — (:Hunkies:).

— Nana... A magyarok hogy hívják a négereket?

— A négereket?

— Aha.

— Feketék.

3E5 E006B508

— Hány órára tetszett munkába járni?

AM — Ó, valami negyvenöt, negyvenöt perc.

— Negyvenöt percig tartott, amíg beért a munkába?

— Z Z Z. Sokszor még több vót, merthogy síkos vót az utca, akkor hamarabb köllöttem (...)

3SX148 SB148A066-092

A kommunikáció kudarca tehát fakadhat világismeretbeli különbségből, nyelvismeretbeli különbségből, s a kettő kombinációjából is. Néha azonban ezeknél lényegtelenebbnek látszó ok is előidézheti, például az, hogy egy amerikai magyar és egy itthoni magyar ember társadalmi elvárásai, illetve viselkedési normái bizonyos helyzetekben különböznek. Ezt példázza a következő, 1982 szeptemberében megtörtént eset, amelyben egy amerikai magyar egy budapesti OTP-fiókban pénzváltás közben a következő párbeszédbe keveredett:

Am. ügyfél: Tessék mondani, mennyi kezelési költséget számítanak fel a Nemzeti Banknál?

Hivatalnok: Nem tudom.

Am. ügyfél: Lenne kedves felhívni a bankot s megkérdezni?

Hivatalnok: Én? Nem azért van itt ez a telefon. Ha tudni akarja, menjen el a bankba s kérdezze meg!

VIII. ÖSSZEFOGLALÁS

E könyv célja a South Bend-i (Indiana, USA) magyar közösség magyar nyelvének nagy vonalakban való leírása, vagyis a fonetikai-fonológiai, grammatikai, lexikai, nyelvhasználati/pragmatikai vonatkozásoknak a sztenderd magyarral való **első** összevetése volt.

40 adatközlő (14 öregamerikás, 10 ötvenhatos és 16 Amerikában született) hangfelvételeit elemeztem; a felvételek magyar nyelvi kérdőíveket és nyelvhasználati kérdőíveket tartalmaztak. Az interjúk során az adatközlők igyekeztek az egynyelvű magyarok ún. retorikai normája szerint beszélni — kommunikatív kódjuk használatát csak egy-két kivételesen szerencsés esetben sikerült magnetofonszalagra rögzítenem.

Értekezésemben a viszonyítási pont a mai sztenderd magyar nyelv. A sztenderd magyar részének tekintettem minden olyan grammatikai és lexikai elemet, amely a sztenderd szótárakban és nyelvtanokban (ÉKsz., ISzKSz., SzinSz., MMNyR.) megtalálható. Egyes esetekben az amerikai magyar adatok minősítésekor felhasználtam néhány magyar nyelvjárási munkát is.

1. A fonetikai és fonológiai fejezetben elemzett adatok részben kísérleti helyzetből, részben összefüggő beszédből származnak. A kísérleti helyzetekben adatközlőim egyrészt cédulára gépelt szavakat olvastak föl, másrészt magnetofonról hallott szópárok (pl. *sor - sör*) egyes tagjairól döntötték el, hogy azonosak-e vagy nem.

Az **aspirációra** vonatkozó eredmények azt mutatják, hogy adatközlőim a szókezdő *p*, *t*, *k* hangokat gyakran ejtik hehezetesen: ingadozás tapasztalható adatközlők között is és idiolektuson belül is. A vizsgált személyek egyik csoportjáról sem lehet kategorikus megállapításokat tenni.

A **hosszú mássalhangzókra** vonatkozó teszteredmények azt mutatják, hogy a bevándorlók perceptíve is, és produktíve is megőrzik a geminátákat, de az Amerikában születetteknek kb. egyharmada perceptíve és/vagy produktíve nem sajátítja el őket.

Az amerikai születésűek — angol hatás következtében — gyakran ejtenek *dzs*-t a SM *gy* helyett.

A nyílt *e*-re és zárt *ë*-re vonatkozó vizsgálatok megmutatták, hogy adatközlőim az *ë*-zőtől a nem *ë*-zőig számos átmeneti típusba sorolhatók.

A South Bend-i zárt *ë* azt bizonyítja, hogy esetenként elkerülhetetlen a perceptív és produktív fonológiai rendszer vizsgálatának szétválasztása.

Intervokális helyzetben a *t* zöngésülhet és amerikai hatásra *d*-szerű hanggá válhat, pl. *stríden* 'utcán' (<street).

Jellemző az AM-ra az **aferézis**, pl. *grádzs* (<garage), *pojntment* (<appointment).

Az óhazai nyitódó *u̯o*, *ü̯ö*, *i̯ë* típusú **kettőshangzókat** egyes bevándorlók megőrzik s gyermekeik is elsajátítják. A magyart eredetileg kettőshangzók nélkül beszélő bevándorlók — angol hatás következtében — *éi* és *óu* típusú diftongusokat ejthetnek a SM *é* és *ó* helyén.

A R. Vago által absztrakt magánhangzós tövűnek nevezett szavak (pl. *híd*, *cél*) a SM-beli mély toldalék helyett magas toldalékot kaphatnak, pl. *hidek*, *meginném*.

Igen gyakori a rokonszavaknak (ang. cognate) a SM-tól eltérő **szóhangsúlya**, pl. Amerika, antenna. A SM-tól eltérő hangsúlyú szavak hangsúlya több esetben nem magyarázható angol interferenciával.

A **mondathangsúlyozás**ban mutatkozó leggyakoribb eltérések: 1. melléknév/számnév + főnév szókapcsolatokban (pl. *nagy gyár*) a főnéven van a főhangsúly, 2. a *nem* + ige szerkezetekben az igén van a főhangsúly (pl. nem *é*rtem), 3. a *nem* + főnév/névmás/stb. szerkezetekben a tagadott szóra esik a főhangsúly (pl. nem *i*tten). Ezek a gyakori és más kevésbé gyakori adatok Varga (1975) predikcióinak helyességét támasztják alá.

Az AM **intonáció**nak három fő jellegzetes vonása van: 1. angol hatásra az eldöntendő kérdések végig emelkedő dallamúak, 2. igen gyakori a kijelentésekben a SM-tól eltérő pozíciójú főhangsúlyos szótag, emelkedő-eső hanglejtéssel, és 3. elbeszélésben, tagmondatok végén gyakori az eső-emelkedő (hullámzó) dallam. Az intonációra vonatkozó megállapításokat műszeres vizsgálatok is alátámasztották.

2. A morfológiai fejezetben az alaktani ingadozás bemutatását az adaptáció tárgyalása követte (igei átvételek és névszók szuffixum-helyettesítése). Bemutattam, hogy egyes AM kölcsönszavak hangalakját (pl. *farma*, *káré*) a bevándorlók (görögök, litvánok, finnek stb.) valamiféle koinéja is alakíthatta.

A magyar nyelvi kérdőív alaktani kérdéseire kapott válaszok azt mutatták, hogy a bevándorlók nem felejtik el a **felszólító módot**, de gyerekeik

már csak részben tanulják meg. Ugyanez áll a **feltételes mód** paradigmájára és a **birtokos személyragozásra** is.

Amerikai születésűek beszédében előfordul, hogy a *-val/-vel* rag *v*-je nem hasonul.

Helynevek kaphatnak a SM inesszívusz helyett szuperesszívusz ragot (pl. *Nubranszvikon lakik*), de ezeknek az eseteknek egy része nem magyarázható a Kálmán Béla javasolta módon („számukra Amerika belföld"), pl. a korpuszban egyetlenegyszer sem fordult elő *South Benden* vagy *Szótbenden* alak.

3. A mondattani fejezet a **szórendi eltérések** bemutatásával kezdődik. Egyes eltérések, pl. *...és még beszél magyarul. Ahogyan úgy* (=SM *Úgyahogy*), nem magyarázhatók angol interferenciával. Más esetekben nyilvánvaló az angol hatása, pl. AM *a rendes órabérünk vót negyven cent* (=SM *a rendes órabérünk negyven cent volt*), vö. *Our hourly wage was 40 cents.* A SM-beli fókusz pozíció helyett az ige mögé kerülhet a tárgy is (pl. *a magyarok általába használják a magyar szót* =SM *a magyarok általában a magyar szót használják*) és a határozó is (pl. *a kislány hajtott túl bátran* =SM *a kislány túl bátran hajtott*). Gyakori a dátumok és a személynevek angol szórend szerinti használata is.

A **számbeli egyeztetésnek** a SM-tól eltérő esetei főleg a *sok* és a *rengeteg* után használt többes számú főnevekben nyilvánultak meg. Egyes adatközlőknél a SM és az angol egyeztetési szabály használata (legalábbis látszólag) ad hoc módon ingadozik: van, aki az esetek 42%-ában az angol, 58%-ában a SM egyeztetési szabályai szerint egyeztet magyar beszédében.

Az öregamerikások és az ötvenhatosok beszédében néha hiányzik a számbeli egyeztetés az alany és az állítmány között. Az amerikai születésűek beszédében viszonylag gyakori a *ki*, *aki* és *ami* névmások számbeli egyeztetésének hiánya (pl. *ki azok a magyarok*), s nem ritka az sem, hogy a névszói-igei állítmány névszói részét nem egyeztetik az igei résszel (pl. *mikor fiatal voltunk*).

Az **alanyi és tárgyas ragozás** összekeverése az öregamerikásoknál kivételes jelenség, a nyelvi asszimilációban előbbre járó ötvenhatosoknál ritka, de előfordul, az amerikai születésűeknél viszont kivételnek számít (16-ból csupán 3 van) az olyan adatközlő, akinek beszédében az alanyi/tárgyas ragozás szempontjából nincs eltérés a SM-tól. A két ragozás összekeverése nemcsak spontán beszédben, hanem az adatközlők beszédtervezésének nagyobb fokával jellemezhető interjúhelyzetben is előfordul, pl.

K.M. Én ezt róla el sem...

Ak. Hinnék.

Szintaktikai calque-oknak neveztem az AM olyan szerkezeteit, amelyek a SM-tól eltérnek, és amelyeknek minden egyes eleme megfelel egy azonos funkciójú angol elemnek, pl. *azt a gitárt játszotta* (=SM *gitáron játszott*), vö. *he played that guitar.*

Gyakoriak — angol hatásra — a SM-tól **eltérő viszonyragok**, pl. *a Lajosnak az édesanyja nem beszét ahhó a fiához* (=SM *azzal a fiával*), vö. *speak to somebody.*

A mihályi nyelvjárásban a **datívusz posszesszívuszos szerkezet** birtokszava időnként nem kap birtokos személyragot. Az AM *mer van nekik rokonság ott*-típusú szerkezetek elsősorban az amerikai születésűek beszédére jellemzőek. Az említett szerkezetet a birtokost kevésbé redundánsan jelölő angol szerkezet (*they have relatives there*) is indukálhatta, az óhazai nyelvjárási örökség lehetőségét sem lehet azonban tagadni. A kérdéses szerkezet „megkövülését" (=fossilization, vö. Selinker), vagyis azt, hogy az amerikai születésű adatközlő nem sajátította el a SM szerkezetet, mutatja a következő interjúrészlet:

K.M. Hetes?

Ak. Háznak a h... ajtó.

K.M. Háznak a mije?

Ak. Az ajtó.

K.M. Tessék még egyszer mondani. Háznak a mije?

Ak. Ajtó.

Az irányított beszélgetésekben időnként előfordultak az angol **igeidő-egyeztetési** szabályoknak nagyjából megfelelő, de a SM szabályoktól eltérő módon használt igék, pl. *a kislán akkó mondta, hogy a dereka fájt nekije* (=SM *mondta, hogy a dereka fáj*).

4. A szókinccsel foglalkozó fejezetben megvizsgáltam a „szükséges" és „fölösleges" lexikai átvételek kérdését, majd azt, hogy hány kölcsönszót vesznek át az amerikai magyarok az angolból. 15 perces felvételek (egy nyelvhasználati interjú részlete és egy alkudozás) elemzésével bemutattam, hogy téves az a Spissák Ferenc 1906. évi írásától napjainkig sok helyen olvasható vélekedés, amely szerint az amerikai magyarok oly sok angol szót kevernek magyar beszédükbe, hogy azt óhazai magyar nem képes megérteni. A nyelvhasználati interjúban átlagosan minden 50., a kétnyelvűek

„kommunikatív" normáját jól megközelítő alkudozásban átlagosan minden 35. szó volt angol (kölcsön)szó.

A lexikai eltéréseket két nagy csoportra bontottam: azokra az eltérésekre, amelyek a magyar nyelven belüli különféle folyamatok, pl. az egyszerűsítés, túláltalánosítás következményei (intralingvális devianciák), és azokra, amelyek létrejöttében az angol nyelv interferenciája játszott szerepet (interlingvális devianciák). Az **intralingvális** eltéréseket bevándorlók esetében a meggyöngült nyelvérzék, a második generáció esetében a nem tökéletes nyelvelsajátítás okozza, pl. *elsejit* (=SM *elejit*), *kockás fejű* (=SM *kockafejű*).

Az **interlingvális** eltérések között bemutattam a SM-ban ismeretlen kölcsönszavakat (pl. *lájszni* 'jogosítvány'), a hibrid kölcsönszavakat (pl. *gázbill* 'gázszámla'), a jelentéskölcsönzéseket (pl. *szalon* 'kocsma,' vö. ang. *saloon*) és a tükörszavakat illetve tükörkifejezéseket (pl. *vonatot cserél* 'átszáll,' vö. ang. *change trains*).

Bemutattam a kétnyelvű beszéd két lexikai jellemzőjét: a „közelítés"-t és a „körülírás"-t. A SM szavak „megközelítése" különféle módokon történhet. Az egyik eset az, amikor a beszélőnek először az angol szó jut eszébe, s megkeresi magyar megfelelőjét (pl. *twins* és *ikrek*). Más esetben az AM szó jut először a beszélő eszébe, s ennek keresi meg SM megfelelőjét (pl. *káré* és *kocsi* 'autó'). Előfordul a SM szó és jelentéskölcsönzéses AM megfelelője közötti ingadozás (pl. *tévét néz* és *tévét vigyáz*, vö. ang. *watch TV*). A SM-nak ilyen „megközelítése" (Susan Gal terminusa) nemcsak a szókincsben, hanem a kiejtésben, intonációban, ragozásban, szórendben stb. is megfigyelhető.

A „körülírás" alapvető nyelvi képesség: ha egy szót nem tudunk felidézni vagy nem ismerünk, társalgás közben körülírjuk. A kétnyelvűek beszédére fokozottan jellemző ez, pl. *aki téglát rak* (=SM *kőműves*), *akik az ételt hordják* (=SM *pincérek*).

Adatközlőim angol és magyar tudásának viszonyát megállapítandó, 5 bevándorló és 6 Amerikában született beszélő teljesítményét elemeztem egy képleíró teszt segítségével (minden adatközlőnek először magyarul majd később angolul kellett megneveznie a kiválasztott képek részeit). A bevándorlók és az Amerikában születettek jól elkülönültek: az előbbiek magyardominánsak (a képek 72,36%-át nevezték meg helyesen magyarul, de csak 60,36%-át angolul), az utóbbiak angol-dominánsak (a képek 33,43%-át tudták csak megnevezni magyarul, de 82,54%-át angolul).

A fejezet végén bemutattam, hogy bizonyos magyar tájszavak, pl. *zsompor*, *ispita*, *huppolag*, *épül* 'épít' ma is élnek Amerikában.

5. A nyelvhasználati kérdőívekben a személynevekre vonatkozó kérdéseket is feltettem adatközlőimnek. A kapott válaszok valamint az 1981. évi South Bend-i telefonkönyv vizsgálata alapján bemutattam a vezeték- és keresztnevek angollá válásának folyamatait, vizsgáltam az ún. „középnevek" (middle names) használatát. Bemutattam a névváltoztatás néhány indítékát és ízelítőt adtam a kérdéshez kapcsolódó érzelmi attitűdökből.

6. A dolgozat utolsó fejezetében („Kommunikatív interferencia és kommunikatív kudarcok") az amerikai magyaroknak a SM beszélőkétől eltérő kommunikatív kompetenciáját vizsgáltam.

A *szokott* + főnévi igenév szerkezet az AM-ban az angol *used to* szerkezet hatására gyakran 'szokott volt' jelentéssel használatos.

A kommunikatív interferenciának egy másik szembeötlő megnyilvánulása a tegező formák használata. Egyes adatközlők elbeszélésben „letegeznek" olyan személyeket (pl. egy orvost) és „letegeztetik magukat" olyan személyekkel (pl. egy konzullal), akikkel az elmesélt angol nyelvű beszélgetésben biztosan az angol formális (= „magázó") nyelvi eszközöket használták.

Amerikai magyarok és SM beszélők közötti társalgásban időnként előfordulnak kommunikatív kudarcok. Ezek egy része világismeretbeli (kulturális) különbségekkel magyarázható, más részük kizárólag nyelvi okokra vezethető vissza. Az AM és SM beszélők világismeretbeli és/vagy nyelvismeretbeli különbségein túl kommunikatív kudarcot okozhat az is, ha egy amerikai magyar és egy itthoni magyar ember társadalmi elvárásai illetve viselkedési normái bizonyos helyzetekben különböznek.

Kitekintés

Einar Haugen diszciplínateremtő munkája, a The Norwegian Language in America (1953) óta az Amerikába bevándorlók kétnyelvűségét főleg abból a szempontból vizsgálták, hogy milyen módon változik meg anyanyelvük az angol hatására. Az amerikai lengyelt leíró Franciszek Lyra, a finnt elemző Meri Lehtinen, a görögöt vizsgáló David P. Seaman és mások figyelme a bevándorlók anyanyelvére irányult — azt nem tették elemzés tárgyává, hogy miként tanulnak meg angolul, ha egyáltalán megtanulnak. A kétnyelvűség

vizsgálatának ebbe a „féloldalas" vonulatába illeszkedik ez a könyv is: a South Bend-i magyart veti össze a hazai magyarral.

Valószínűleg joggal várja most az olvasó, hogy a konkrét elemzések után bizonyos általánosításokat is megfogalmazzak. Mit mond a South Bend-i elemzés a kétnyelvűségről általában? Miben hasonlít az amerikai magyarok nyelve az olvasztótégelyben fortyogó-olvadó amerikai lengyelre, finnre, németre, litvánra stb.? Az amerikai magyar vizsgálata hozzáade valamit a kétnyelvűség elméleti szintű leírásához? Azt hiszem, igen. Ilyen új ismeretnek tekinthető például a „sztenderd megközelítéseként" leírt ingadozás, pontosabban az, hogy az ilyen ingadozás a nyelvi elemzés minden szintjén kimutatható.

Az általánosabb tanulságok megfogalmazásától elvi okokból tartózkodom. A South Bend-i magyarok kétnyelvűségét ugyanis kezdettől fogva két irányban szándékoztam vizsgálni: adatközlőimnek nemcsak magyar, hanem angol nyelvhasználatát is elemezni kívántam. A kutatás tervezésekor ez a kétirányúság alapvető vezérelvem volt. A magyar nyelvi interjúk előtt vagy után angol nyelvi interjúkat is készítettünk, s a két interjú szerkezete, módszertani elvei a lehető legjobban hasonlítanak egymásra. Amikor elkészül South Bend-i adatközlőim angoljának leírása is, akkor lesz módom a kétnyelvűség dinamikáját is megvizsgálni. A kétirányú vizsgálat majd lehetővé teszi nemcsak annak a megállapítását, hogy például az emelkedő kérdőintonáció a SM emelkedő-eső helyén kiknél, milyen gyakran fordul elő, hanem annak vizsgálatát is, hogy az AM emelkedő kérdőintonáció kialakulása és a magyarok angol kérdőintonációjának kialakulása milyen egymásra ható folyamatokban történik.

Az általánosabb következtetések levonásától egyelőre azért tartózkodom, mert tudom: fél vizsgálatból csak féligazságokat hámozhatnék ki. Éppen tíz éve annak, hogy ezt a kutatást elkezdtem. Ez a könyv az első nagyobb terjedelmű beszámoló a South Bend-i kétnyelvűségről. Bízom benne, hogy a South Bend-iek angoljáról írandó könyv hamarabb elkészülhet, s akkor az általános tanulságok megfogalmazásával sem maradok az olvasó örök adósa.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: Újsághirdetés

20 South Bend Tribune, Sunday, June 21, 1981

Linguists may interview Hungarian-Americans

A team of Indiana University linguists is interested in interviewing Michiana area Hungarian-Americans through July 25 as part of a project to determine the linguistic characteristics of their speech.

Dr. Miklos Kontra and his co-researcher Greg Nehler, both of the I.U.-Bloomington Department of Uralic & Altaic Studies, will be in the area for the next five weeks conducting interviews from a headquarters located near Our Lady of Hungary Church.

Their research is sponsored by I.U., Tulipanos Lada, the Treasure Chest of Hungarian Culture, Inc., Chicago, and the Hungarian Academy of Sciences in Budapest.

The researchers are interested in taping interviews with Michiana residents of any age who were born in Hungary or who are second generation Hungarian-Americans.

"By recording the use of Hungarian and English speech patterns and the stories of persons of Hungarian descent who have lived in the United States for a number of years, we hope to establish an accurate picture of the now 99-year-old Hungarian-American community so that our sons and daughters, and their sons and daughters, will better know and appreciate their Hungarian-American heritage," said Dr. Kontra.

Those interested in participating should call 289-9048, the headquarters for the project. Interviews also can be arranged by calling the church office at 287-1700. The interviews will be conducted in either English or Hungarian.

2. számú melléklet:
South Bend-i magyar nyelvi kérdőív

I. Szókincs

1. Képleírás. Parnwell (1978) képes szótárának négy képe közül (ház, farm, építkezés, autók) kellett adatközlőinknek azt a kettőt kiválasztaniuk, amelyről a legszívesebben beszélgettek. Miután választottak, a kutató egyesével rámutatott a képek megszámozott részeire, amelyeket az adatközlőknek meg kellett nevezniük.

A következő szavakra kérdeztünk a képek segítségével: Építkezés: (emelő)daru, kőműves, tetőgerenda, zsindely, létrafok, létra, állvány(zat), téglák, szennyvízcsatorna, fundamentum, deszka, csákány, lapát, munkás, homok, cement, vakolókanál, habarcshordó saroglya, vízszintező, exkavátor, betonkeverő (gép), billenőkocsi, légkalapács, és talicska. Ház: (ház)tető, kémény, homlokzat, erkély, terasz, garázs, első ajtó, (padlás)ablak, ablakkeret, ablaküveg, ablakpárkány, zsalu(gáter), virágláda, függöny, esővízcsatorna, lefolyócső, lábtörlő, (tévé)antenna, szerszámos kamra és pázsit. Farm: szénakazal, istálló, csűr, (disznó)ól, (baromfi)udvar, (lakó)ház, mező, pocsolya, kerítés, gyümölcsfa, gyümölcsös, madárijesztő, búza, kombájnos, kombájn, (öntöző)csatorna, traktor, eke, barázda, tehén, borjú, bika, kecskék, ló, sörény, pata, nyereg, birka, bárány, kiskacsa, kacsa, tyúk, kakas, és kiscsibe. Autók: visszapillantó tükör, csomagtartó, tanksapka, hátsó lámpa, indexlámpa, ütköző, kipufogócső, kerék, (rádió)antenna, szélvédőüveg, ablaktörlő, műszerfal, benzinszintmutató, slusszkulcs, szivató, sebességmérő, kormánykerék, gázpedál, kézifék, kuplung, sebességváltó, fék, vezetőülés, biztonsági öv, rádió, motorháztető, hűtőrács, rendszámtábla, reflektor, dísztárcsa, motor(ház), akkumulátor, vízhűtő, gyújtáselosztó, gyertya, hengerfej, négyüléses négyajtós autó, felnyitható tetejű autó, (sport)kupé és kombi.

2. Hagyományos nyelvatlasz-kérdések. Az ŐHA. kérdőívéből kikérdeztük az 1-8., 10., 14., 18., 19., 21., 28., 32-35., 40., 44., 45., 114-117., 120-122., 136., 138., 142., 143., 205., 210., 211., 213., 214., 219., 226., 241., 251. és 257. számú kérdéseket.

II. Irányított beszéd

1. Játékok és szabadidő.

a/ Milyen játékot játszott gyerekkorában? (név, szabályok, résztvevők száma stb.)

Emlékszik magyar mondókákra?

b/ Milyen kártyajátékokat szoktak errefelé játszani? (Szabályok)

c/ Mi a kedvenc televízió-programja? (folytatásos film?)

Mesélje el, mit látott legutóbb (mi történt az utolsó folytatásban)!

2. Munka.

Meséljen a munkájáról!

Mikor indul munkába?

Hogyan jár munkába?

Milyen hosszú a kávészünet maguknál? És az ebédszünet? Mikor szokott hazaérni?

3. Betegség, baleset.

a/ Volt valaha olyan helyzetben, hogy úgy tűnt, komoly veszélyben forog az élete, vagy hogy súlyosan megsérülhet? Amikor úgy gondolta, hogy „Na, eddig éltem"? [igenlő válasz esetén a következő kérdés:] Mi történt?

b/ Emlékszik-e néhány házi gyógymódra, gyógyszerre, amit édesanyja használt, amikor gyerek volt?

c/ Volt-e autóbalesete? (Mi volt a legsúlyosabb baleset, amit valaha látott?)

4. Jeles napok.

a/ Hogy ünnepli a maga családja a Karácsonyt? Mikor? Hogy történik az ajándékozás? Mit tesznek a fára? Karácsonyi énekek? Melyik volt a legkedvesebb Karácsonya?

b/ Hogyan ünneplik a Húsvétot? Tojások? Locsolás? Mondóka?

c/ Mi történik október 31-én? (Mit mondanak a gyerekek, amikor becsöngetnek? Mi a válasz?) Milyen ruhákba öltöztek tavaly a gyerekek?

d/ Mit szoktak csinálni július 4-én?

e/ Augusztus 20-án?

5. Ókontri és Amerika.

a/ Milyen volt az útja Amerikába? Hol hagyta el Európát? Hol érkezett meg?

b/ Miért South Bendben telepedett le?
c/ Milyen volt az első lakása?
d/ Az első autója?
e/ Hogy udvaroltak az ókontriban?
f/ Hadifogság?

6. Rövid válaszok.
a/ Hogy hívják azokat, akik nem magyarok? (amerikaiak, lengyelek, mexikóiak, négerek stb.)
b/ Hogy hívják a nem magyarok a magyarokat errefelé?
c/ Mit jelent az hogy *vadmagyar*? Ismer ilyen embert?
d/ Tessék mondani, hány óra van?

III. Írás

Legyen szíves írjon le annyi magyar szót egy perc alatt, amennyit tud!

IV. Kiejtés

1. Szavak felolvasása. Legyen szíves felolvasni a következő cédulákon levő szavakat!
   a/ húr, zűr, tülök, Lupa, gyepü
   b/ olló, szőlő, ökör, söprő, lófő
   c/ gyár, agy, gyékény, gyógyszer, hagyjál
   d/ róka, reggel, mogyoró, szár, harap
   e/ pör, kóla, talp, kántor, páva
   f/ teve, ember, megyek, verem, kelepel.
2. Szövegolvasás.
a/ — Maradjon még egy napig — kérlelte Gyula a hölgyet.
— Nagyon szívesen — válaszolta a hölgy —, de akkor legyen szíves vigye a gyerekeket el valahová, mondjuk egy parkba. Hadd szaladgálják ki magukat, s akkor talán csend lesz.
b/ Búzás úr szüntelenül hurkát szeretne enni, fütyül minden más ételre. Hiába is vinnéd őt a legjobb húsboltba, leszűrte már rég a tanulságot az ilyen kirándulásokból. A tanulság egyszerűen így hangzik: együnk hurkát, mert nincs annál jobb.
c/ — Örökké elteszed a poloskairtót, beleőszül az ember, mire megtalálja — mondta az öcskös tegnap.
— Különös — válaszoltam —, nem győzöm neked mondani, hogy a hordóban van, de te őrülten keresed a bödönben.

d/ Sokat írunk, beszélünk arról, hogy az ifjú házasok vállaljanak gyereket. S azt hisszük, hogy e vállalás érzelmi indíttatásához nem fér kétség. Holott fér. Az ábrándozás a megszületendőről, a gondoskodó készülődés a fogadtatására (sőt felnevelésére is) kirepült a fogalom kalitkáján. A gyermekvállalás komorabb színeket kapott a kelleténél.

3. Azonos vagy különböző? Minden adatközlőnek lejátszottuk a következő magnetofon-felvételt:

Szópárokat fog hallani. Állapítsa meg, hogy egy-egy párban a két szó azonos-e, vagy sem. Ha azonos, például: asztal — asztal, akkor karikázza be az A betűt! Ha különböznek a szavak, például: alma — körte, akkor a K betűt legyen szíves bekarikázni!

1. *gyúr - gyűr*,
2. *sokk - sokk*,
3. *keleti - keleti*,
4. *hite - hitte*,
5. *Camus*[kamü] - *kamu*,
6. *kértëk - kértëk*,
7. *bulla - bula*,
8. *hő - hő*,
9. *tora - tóra*,
10. *sör - sor*,
11. *mënt - ment*,
12. *vëszëk - vëszëk*,
13. *török - törők*,
14. *szül - szül*,
15. *por - por*,
16. *túr - túr*,
17. *mëntek - mëntek*,
18. *ló - lő*,
19. *hozzam - hozzam*,
20. *kőre - köre*

3. számú melléklet: Nyelvhasználati kérdőív

No. ..... Dátum: Nem: ffi nő

Személyi adatok:

1. Mikor született?
2. Hol született? Ha nem Amerikában, mikor érkezett ide?
3. Hol született az édesanyja?
4. Hol született az édesapja?
5. Hol nevelkedett? (vidéken, falun, kisvárosban, nagyvárosban, melyik országban)
6. Házastársa hova való? Hány éves?
7. Hány évig járt iskolába?
8. Mi a jelenlegi foglalkozása? Mi volt a foglalkozása mielőtt nyugdíjba ment? Mi volt a foglalkozása mielőtt Amerikába jött?
9. Van olyan barátja vagy ismerőse, aki csak angolul beszél? Aki csak magyarul?
10. Milyen nyelven részesült vallási nevelésben?

A magyar használata

11. Ha meg kellene határoznia, hogy milyen jól beszél magyarul, mit mondana?
    a) Tökéletesen, ugyanolyan jól mint bárki Magyarországon.
    b) Nagyon jól, de nem tökéletesen.
    c) Elég jól.
    d) Nem nagyon jól.
    e) Alig beszélek pár szót.
12. Van alkalma magyarul beszélni? Hol, mikor kivel? (otthon, egyház, munkahely, Verhovay, orvos, bolt, szomszédok)
13. Ha meglátogatná mondjuk budapesti vagy kolozsvári rokonait, gondolja, hogy az ottani emberek szerint az Ön magyar beszéde különbözne az ő beszédjüktől? Ha igen, tudna példákat mondani a különbségekre? (Például: feleségem pécsi, én budapesti vagyok. Amit feleségem *dunsztos üveg*-nek hív, azt én *befőttes üveg*-nek hívom; feleségem így mondja: *jöttök*, én viszont így: *jösztök*).
14. Mi volt a gyermekkori nyelve? (Angol, magyar, mindkettő, egy harmadik nyelv?)

15. Hol tanult meg magyarul? (otthon, iskolában, máshol, mégpedig:...)
16. Járt magyar iskolába? Ha igen, milyen iskolába és hol? (egyházi, egyetem, egyéb, mégpedig:...)
17. Tud magyarul olvasni?
18. Érti a magyar beszédet?
19. Szokott olvasni magyarul? Milyen gyakran? Nevezzen meg olyan újságokat és könyveket, amelyeket mostanában olvasott.
20. Előfizet a) angol nyelvű, b) magyar nyelvű, c) angol és magyar nyelvű újságra?
21. Szokott magyarul írni? Mit (személyes levelet, hivatalos levelet, üzeneteket, feljegyzéseket, mást, mégpedig:...)?
22. Szokott magyar nyelvű rádiót hallgatni? Milyen programokat?
23. Látott-e már magyar nyelvű TV műsort?
24. Vannak magyar hanglemezei? Felvételei? Milyen lemezek (szimfonikus zene, népzene, magyar nóta, magyar versek, egyéb, mégpedig:...)?
25. Szokott-e járni magyar összejövetelekre, gyűlésekre, partykra, ünnepségekre? Évente hányszor?
26. Milyen nyelven szokott imádkozni?
27. Milyen nyelven szokott számolni?
28. Ha szokott káromkodni, milyen nyelven teszi?

Az angol használata

Most arról szeretnék feltenni néhány kérdést, hogy miként használja Ön az angol nyelvet?

29. Ha le kellene írnia, hogy milyen jól beszél angolul, mit mondana?
    a) Tökéletesen, ugyanúgy, mint bárki, aki Amerikában született.
    b) Nagyon jól, de nem tökéletesen.
    c) Elég jól.
    d) Nem nagyon jól.
    e) Alig beszélek egy pár szót.
30. Van alkalma angolul beszélni? Mikor, hol, és kivel?
31. Hol tanult meg angolul? (otthon, iskolában, máshol, mégpedig:...)
32. Ha nem Amerikában született, tanult angolul, mielőtt ide jött?
33. Iskolában tanult angolul, vagy tanfolyamokon (pl. Y.M.C.A.) miután Amerikába jött?
34. Tud angolul olvasni?

35. Érti az amerikaiak angol beszédét?
36. Az amerikaiak értik Önt?
37. Szokott angolul olvasni? Mit (sorolja fel azokat az újságokat, könyveket, stb. amiket mostanában olvasott)?
38. Szokott angolul írni? Mit (személyes levelet, hivatalos levelet, üzeneteket, jegyzeteket, mást, mégpedig:...)?
39. Szokott televíziót nézni? Milyen műsorokat?

Nevek

Most szeretnék néhány kérdést feltenni az itteni nevekkel kapcsolatban.

40. Tud olyan esetről, hogy valaki magyar vezetéknevét angolra változtatta? Milyen nevet változtattak milyen névre?
41. Gyerekei keresztnevei? Mik a családban használt becenevei a gyerekeknek?
42. Milyen néven szólítja házastársát? Kedveskedő, becenevek?
43. Melyek a leggyakoribb magyar keresztnevek South Bendben? Mik az angol megfelelőik?
44. Van „középső neve"? Hogy kapta?

Gyerekek

Most néhány kérdést a gyerekeiről (unokáiról) is szeretnék feltenni.

45. Gyerekeim a) értenek, b) beszélnek, c) olvasnak, és d) írnak magyarul. Unokáim a), b), c) és d).
46. Járnak gyerekei (unokái) magyar iskolába? Ha igen, hány órát egy héten?
47. Ki tanítja/tanította még gyerekeit magyarra?
48. Érti Ön gyerekei angol beszédét?
49. Érti Ön szülei angol beszédét?
50. Érti Ön szülei magyar beszédét?

Magyar és angol

Végül néhány kérdés az Ön két nyelvéről együtt, az angolról és a magyarról.

51. Véleménye szerint a magyar származású amerikaiak jó, ha megtanulnak magyarul? Ha igen, miért? Ha nem, mért nem?
52. Ha olyas valakivel találkozik, akiről tudja, hogy magyarul is, angolul is beszél, mitől függ, hogy melyik nyelven kezdi vele a beszélgetést?

53. Egyesek szerint angolul beszélni könnyebb, kényelmesebb, mint magyarul. Mások épp az ellenkezőjét állítják ennek. Ön melyik nyelvet használja könnyebben?
54. Mit gondol, igazak, vagy hamisak a következő állítások?
    a) A magyar jobban hangzik mint az angol, ha jól beszélik.
    b) Szeretem a magyar nyelvet azok miatt az emberek miatt, akikkel magyarul beszélek.
55. Vannak olyan dolgok, amik angolul jobban hangzanak? Például mi?
56. Vannak olyan dolgok, amik magyarul jobban hangzanak? Például mi?
57. Könnyebben fejezi ki magát egyik nyelven, mint a másikon? Melyiken?
58. Ha otthon van, melyik nyelven beszél

		M	A	mindkét nyelven
a)	házastársával			
b)	gyerekeivel			
c)	szüleivel			
d)	nagyszüleivel			
e)	testvérével			

59. Úgy látszik, hogy egyes magyarok több angol szót használnak magyar beszédükben, mint mások. Egyetért ezzel? Ha igen, mit gondol, mi ennek az oka?

4. számú melléklet: Lejegyzési szabályzat

Az itt közölt szabályzat tartalmi kérdésekben megegyezik a kézzel való leíráskor és a gépiratos korpuszban használt szabályzattal (Kontra kézirat). Itt most a számítógépes rögzítéskor szükségessé vált, módosított szabályzatot közlöm.

1/ Minden megszólalás külön sorban kezdődik. Az egyes beszélőket A, B, C, D stb. betűk azonosítják. Az A beszélő mindig K.M., a B egy másik interjúkészítő személy, az adatközlőket C, D stb. jelöli.

2/ Az interjúkészítő szavai sztenderd magyar, illetve angol helyesírással vannak írva. Az adatközlők szövege a sztenderdtől kissé eltérő, de pontosan specifikált helyesírású.

3/ Az adatközlők szövegét Balogh (1974) alapján írtuk át.

4/ A szövegben <U> jelet írtunk az AM szónak ítélt szavak elé, pl. *dógoztunk a* <U> *farmán.*

5/ <M> a jele azoknak a magyar tájszavaknak, amelyek nincsenek benne az ÉKsz.-ban, de megtalálhatók a Szinnyei-féle Magyar Tájszótárban, az Új Magyar Tájszótár I. kötetében vagy Kiss Jenő Mihályi Tájszótárában, pl. <M> *vindöl*, <M> *langaló.*

6/ A SM-tól eltérő szóhangsúlyt a hangsúlyos magánhangzó után írt 2 jelöli, pl. *Ame2rika.* Az eltérő mondathangsúlyt pedig 3 vagy 4 jelöli, pl. *A pénz ne3m pro3blema.* A 4 a 3-nál erősebb hangsúlyt jelöl, de használata a transzkriptekben nem következetes.

7/ A beszédszünet jele P, két betűköz között, pl. *Há most már P tizenegyéves lesz most.* Ha egy szón belül van szünet (pl. mert a beszélő keresi a megfelelő ragot), akkor azt a szóba írt nagy P jelöli, pl. *ökörPtől.*

8/ Az elkezdett de be nem fejezett mondatot s az elrontott majd újra kimondott szavakat ... fejezi be. Példák: *De én úgy gondolom, hogy...; Mondjuk a cso... fának a csomója.* Ugyanígy jelöljük, ha a mondat befejezett egész ugyan, de intonációja befejezetlenséget mutat.

9/ A kódváltás (=nyelvváltás) jele (:xxx:), pl. *Akkor dógoztunk P ó (:maybe:) két-három napig; Én is dógoztam a (:Studebaker:)-nál.*

10/ Jelöljük a nyelvjárásinak ítélhető hangeltéréseket, pl. *dúgoztam*, *oan*, valamint az *l* kiesését (*vót*, *főd*). A köznyelvben *ly*-nal írt *j* hangot *j* betű jelöli, pl. *jó heje vót.*

11/ A köznyelvben rövid, de a nyelvjárásban hosszú magánhangzót kettőzött betű jelöli, pl. *aara* (=arra), *neveenyi* (=nevelni).

12/ Z a jele a lejegyző által nem értett szónak, pl. *Aztán az P toll Z belement.* Toldalékra is használjuk a Z jelet, pl. *(:model change:)-Z* (itt a toldalék nem érthető), és szótőre is, pl. *Z-álni köll* (itt csak a toldalék érthető).

13/ Kerek zárójelben van az olyan szövegrész, amit a lejegyző nem értett tisztán, de feltételezi, hogy ezt hallotta, pl. *(:South Bend:)-be vannak ez(ek) az ötvenegyesek.*

14/ A szó után betűközzel következő Ö azt jelzi, hogy a szó „nyögésbe fullad", pl. *meg Ő P kalbászt.*

15/ A szó után gömbölyű zárójelben a ? azt jelzi, hogy a kontextusba nem illő szó hallható a szalagon, pl. *Van egy kis kohóm (?) is* — mondja az adatközlő, amikor a baromfiállományát írja le.

16/ A szövegben néhol kontextuális megjegyzések találhatók, ezek csúcsos zárójelben vannak, pl. *Nem bánom, próbáljuk akármejiket. <nevet>*

17/ Bizonyos helyeken a szöveget értelmezzük illetve csúcsos zárójelben megadjuk egy szövegrész SM megfelelőjét, pl. *Én kezelek egy autót, de magyarul <S honnan tudnám> hogy tudom én, hogy azok micsodák?*

18/ <S> a jele a SM-tól eltérő szintaktikai jelenségeknek, l. a 17/ alatti példát.

19/ <R> a jele a SM-tól eltérő szórendnek, pl. *Mink <R Écsen laktunk> laktunk Écs.*

20/ <G> a jele a SM-tól eltérő toldalékoknak, pl. *Mink laktunk <G Écsen> Écs.*

21/ <L> a jele a SM-tól eltérő értelemben használt szavaknak, pl. *Hatvannégybe, akkor <L bezárták a gyárat> lezártunk.*

22/ <N> a jele a SM-tól eltérő névelőhasználatnak, pl. *Mert <N mert a családja> családja nem tudja olvasni.*

23/ <I> a jele a SM-tól eltérő intonációnak.

24/ <K> a jele a SM-tól eltérő kiejtési jelenségeknek, pl. *Nekem <K volt> vold egy pár disznóm; <K aspiráció> tehén.*

25/ <TE> a jele a SM-tól eltérő igeidő-használatnak, pl.

A *Szokott magyar könyvet olvasni?*

C *Igen, de az elmúlt huszonöt évben nem <TE> olvastam semmit.*

26/ <T> a jele a tükörfordításnak, pl. *Akkó <T elbocsátottak; vö. put down> letettek.* A csúcsos zárójelen belül nemcsak a SM forma van megadva, hanem a tükörszót indukáló angol modell is.

27/ <H> a jele a SM-tól eltérő magánhangzó-illeszkedésnek, pl. *<H> síolni* (vagyis síelni), *<H> (:South Bend:)-ba.*

28/ <F> a jele a félreértéseknek, vagyis annak, hogy az interjú résztvevői valahol félreértik egymást (l. például a 25/ alatti kérdésre adott választ), vagy nem értik egymást.

29/ Ha több prefixum követi egymást, pl. <L> és <T>, akkor betűrendben állnak.

```
 1SX101R  SCRIPT   A1   F 80  TRUNC=80 SIZE=434 LINE=0 COL=1 ALT=0
00000 * * * TOP OF FILE * * *
00001 .sx101a script A1sx101J= =
00002 .pl 66
00003 .hu on
00004 .ju on
00005 .tt /isx101/Kontra/&/
00006 XSB-101    SZABAD BESZE'LGETE'S
00007 .br
00008 1894; Ferto"szentmiklo's
00009 .br
00010 1911.
00011 .br
00012 C = 1;  D = a la'nya
00013 .br
00014 (XSB-101, A oldal kezdete) (Y SB101A004)
00015 (SZAE) ¢D (:You have to speak loudly:). ¢A
00016 Hogy hi'vja'k a ba'csit? ¢C Z Z. ¢A Hogy hi'vja'k a ba'csit? Mi a neve?
00017 ¢C O', nekem? (:Pete:) Marko'. ¢A Marko'? Marko' Pe'ter. ¢C Ja. ¢A Hol
00018 tetszett szu¯letni? ¢C Ferto"szentmiklo'son. ¢A Mikor szu¯letett a
====>
                                                    X E D I T  1 FILE
```

5. számú melléklet: Az 1SX101 jelű adatközlő számítógépes file-jának eleje

```
 1E9R      SCRIPT   A1  F 80  TRUNC=80 SIZE=392 LINE=108 COL=1 ALT=0
00107 hogy, hogy (L lett) keru"lt Amerika neve
00108 Amerika. (MHV) (SBE) ¢A Igen. Hogy lett Amerika Amerika neve. ¢C Hogy
00109 le... (:yeah:). Hogy lett (509) Ame2rika Ame2rika. (:Yeah:). ¢A Igen. El
00110 tudna' mondani ezt a to¯rte'netet? ¢C Nem. Nem, nem, nem, de P de
00111 tanultam egy verset mikor O¯
00112 o'haza'ba me'g o¯te'ves... o¯t e's (T:511, vo¯: I was between five and
00113 six) hate'ves ko¯zu¯l, ko¯zo¯tt voltam. E's O¯ ¢A Azt elmondana'? ¢C
00114 Igen. ¢A Na mondja el! (Y EC9B512)
00115 ¢C "Aaz ember sok... sokasa'ga." I'rta Elso"
00116 La'szlo'. "Sok ember e'l e fo¯ldo¯n, Nyu¯zso¯g mint a hangyaraj. Ve'gzi
00117 dolga't, megy e's jo¯n. Sorsa o¯ro¯m, vagy baj. U'r o" az a'latokon,
00118 No¯ve'nyek ezrei Ja'rnak mezo", kerteken, Hasznakat o" veszi. (K:516,
00119 ro¯vid -ny) A'sva'nyal a fo¯ld gyomja Szolga'l az embernek. Isten uta'n
00120 o" ura E fo¯ldo¯n mindennek." ¢A Ko¯szo¯no¯m. Nagyon sze'p volt. (SBV)
00121 (MHE) ¢C Z hate'ves, mikor azt megtanultam. ¢A Tesse'k mondani,
00122 szokott-e magyarul i'rni? ¢C Mmm... nem. Nem, nem. Nem, mert az aa
00123 leveli'ra'st, azt a (L:520, egy o'hazai magyar sohase utalna
00124 felese'ge're X-ne'ke'nt?) Mrs. Turo'ci P (L:520, inte'zi) rendezi. P E'n
00125 nem... Me'g angolul se irok sokat, mert a gy... gy... aa gya'rba nehe'z
00126 munka'kbul az (:arthritis:), az mega'rtott, hogy, hogy P sose tudtam,
====>
                                                        X E D I T   1 FILE
```

6. számú melléklet: Részlet az 1E9 jelű adatközlő számítógépes file-jából

7. számú melléklet: a 3S26 jelű adatközlő nyelvhasználati interjúja

Ezt az interjút a lejegyzési szabályzat (4. számú melléklet) szerinti formájában közlöm. A csúcsos zárójelek között kódok, értelmezések stb. találhatók.

<SB-26, A oldal eleje> <Y SB026A003> <SZAE>

A Mikor tetszett születni? Melyik évben?

C Tizenöt.

A Hol tetszett születni?

C <G -ben> (:South Bend:).

A Hol született az édesapja?

C <G Páliban, Sopron megyében> Páli, Sopron megye.

A Hol született az édesanyja?

C <G Magyarkimlén, Moson megyében, Magyarországon> Magyarkimle, Moson megye, Magyarország.

A Köszönöm. Hol tetszett nevelkedni?

C Én?

A Igen.

C (:South Bend:) városba.

A A felesége hova való?

C Feleségem (:Mishawaka:)-i. Itt (:South Bend:) mellett, itt aa...

A Igen. Ő amerikai vagy magyar?

C Az édesapja, meg h... az édesanyja Magyarországbú származnak. Mostan az a vidék Ö Mohol, Bácska. Az ő édesanyjának a lánykori neve <R a lánykori neve H.R. volt> vót Hegedüs Rozália. Az apjának a neve meg Kránic Lajos. <megszólal a telefon az ügyvédi irodában, ahol az interjú készült>

A Igen. Fel tetszik venni a telefont?

C (:Z Z... This is Peter Nemeth P yes P yes P okay.:)

A Akkor a... Tessék mondani, hol tetszett iskolába járni? Tessék elmondani az iskolákat elejétől kezdve.

C Magyarú, vagy... <Y SB026A021>

A Magyarul.

C Magyarú?

A Az összes iskolát, amibe tetszett járni.

C Első... jártam P (:Laurel School:)-ba, az vót a P iskola előtti. P (:Kindergarten:)-nak hivták. Négyéves vótam, megszöktem hazórúl, és ott találtak P az iskolába. Aztán Ö P azután a (:Laurel S...:) az a (:Laurel School:)-ba vót, aztán akkor a harmadik osztálba átmentem a Szent István római katolikus hitközségi iskolába, ottan a nyolcadik osztálbú P (:uh:) kigyüttem, tizenegyéves vótam, azután akkor Ö P a (:high school:)-ba, (:South Bend High School:), csak egy vót akkor...

A Bocsánat a közbevágásért, a Szent István iskolában magyarul folyt a tanítás?

C Angolu volt a... v... (:uh:), tanulás, csak pénteken délután, azok, akik választották, maradhattak P két óra harminctol három óra harmincig, egy órát, hetenkint magyar tanittó vót.

A Értem. Tessék folytatni.

C Aztán akkor a, a (:South Bend High School:)-ba P kerűtem P tizenötéves vótam P (:uh:) aztán kikerűtem onnan, aztán akkor pájáztam, hogy (:Notre Dame:)-be menjek; azt mondták, hogy igen fiatal vótam, nem fogadtak be P visszamentem a P aa (:High School:)-ba, dee P azközbe eementem Ejrópába, és Ö P ott köllöttem vóna menni az iskolába, de csak látogatóba mentem. <Y SB026A041> Az iskolákba, ahova mentem P egy-egy napot P tőtöttem, aztán akkor Ö...

A Melyik városokban tetszett lenni?

C Hát Ö P (:Munich, Friedrichshafen, Jena, Heidelberg:), aztán akkor Bécsbe P mentem, P aztán onnan P (:uh:) P Mosonmagyaróvár P először Hegyeshalom, Mosonmagyaróvár, Moson, P (:uh:) Magyarkimle, Győr, P (:uh:) P <G -ra> Fehérvárba, P Budapestre...

A Magyarországon tetszett-e járni iskolába?

C Szent Margit (:uh:) iskolába mentem P mikor ott vótam...

A Hol volt ez?

C Budapesten.

A Mennyi ideig tetszett odajárni?

C Hát P nem jártam ugy <R, S nem úgy jártam mint tanuló, vagy: nem tanulóként jártam, hanem mint vendég> mint egy P tanuló, hanem ugy mind egy P vendég, mer P a unokatestvérem, a P (:let's see:), a Ferinek a neve mi vót, (:uh, P uh, let's see:) P unokatestvérem P nem emlékszek a nevire P (:oh, golley...:) P naa, ez má igen régen vót, nem

emlékszek <R mi volt a neve; vö: I don't remember what his name was>, mi a neve vót. <Y SB026A062> Csak Feri, arra emlékszek, aztán P ő eevütt az iskolába, azér, mer ő P egy oan csónakózó vót. Aztán akkor P én meg a... beütem az osztálba ugy mind vendég... Egy hétig mindennap mentem vele, P de aztán akkor annyi sok hel vót P <T annyi helyre kellett menni; vö. there were so many places to go> menni, meg csináni, hogy P az iskola P eemaradt. Aztán P legtöbbnyire P Budapesten, aztán eementem Szegedre, aztán megjártam Szegedet, ottan meg a Szeredai József P az P annak a Szeredai <H itt jó, de a következő mondatban rossz> Józsefnek a felesége, meg az én édesanyámnak az anyja P nővérek vótak. P (:Sisters:). Aztán a Szeredai <H -nek; az imént még jól mondta> JózsefPnak vót az a... az vót a legPnagyobb Ö (:importer-exporter:). Aztán paprikát P szokott kű... kűdeni, meg minden mást, kávét, meg P ijesmiket kezelt. Aztán eerendezte, hogy P negyvenezer font paprikát P eekűdött nekem itten <H -be> (:South Bend:)-ba, muszáj vót eladni. Megjártam az egész P Egyesűt Államokat azt a negyvenezer <U font a standardban> funt paprikát e...árúni, harminc... <Y SB026A080>

A Eladta?

C Harminckettőbe. Akkor P <T szűkös volt a pénz; vö. money was tight> szük vót a pénz, <T fontját egy dollárért árultam; I sold it for a dollar a pound> do3llár egy fu4ntért árútam.

A Tessék mondani, mi a jelenlegi foglalkozása?

C Aztán az iskolábú...

A Ja, bocsánat.

C A (:high school:)-búl akkor mentem P aa (:Notre Dame:)-i <G -re> egyetembe P négy évig, aztán P (:Bachelor of Arts:) P kaptam, (:A.B.:)-nek vagy (:B.A., yeah, A.B.:)Pnek hívják aztat P aztán akkor (:sociology:)-ba kerűtem, aztán egy évig azt P kaptam, egy (:Master's Degree in Sociology:). Aztán akkor onnan eementem a, aa <G -ba> (:Indiana College of Mortuary Science:) P édesapámat megtisztelni, hogy P kitanuljam aztat P és <G tudjak> tudok foglalkozni, az ő üzletibe, törvényessen P hát egy <G egy év alatt> évig <L kijártam> átjártam azt az iskolát, egy évig mentem aa P a P doktori iskolába, (:Indianapolis:)-ba, P és aztán akkor visszagyüttem <H -be> (:South Bend:)-ba...

A (:Indianapolis:)-ban orvosi iskolába tetszett járni?

C (:Yeah:).

A Igen.

C (:Indiana College:). Aztán Ö P onnan P visszagyüttem <H -be> (:South Bend:)-ba P aztán P (:let's see:) P mán megesküdtem feleségem itt vót, én meg ott vótam, hát ez nem sikerűt, akkor hazagyüttem P az iskolábú, P aztán P kezdtem az édesapámmal dógozni... <Y SB026A101> Aztán akkor <L temetkezési vállalkozást> üzletet nyitottam, <L temetkezési vállalkozást> temetkezi vállalkozó üzletet P aztán P visszamentem a P (:Notre Dame:)-be... <telefonhívás félbeszakítja a beszélgetést>

A Tessék mondani, tetszik-e ismerni olyan embert ma (:South Bend:)-ben, aki csak magyarul tud? Aki nem tud angolul.

C (:Yeah:). Béla Gábor.

A Béla Gábor. És még hányat tetszik olyat ismerni, mint ő?

C A felesége.

A Mhm. És még?

C No hát, (:uh:) éppen mos vót itt látogatóba, eementek Floridába, (:um:) P nem is emlékszek a nevire mostan P végle... végrendöletje itt vót, osztán begyütt, s odaadtam neki a végrendöletét, és eementek Floridába lakni.

A Na most, ha azt kérdezem, hogy van-e olyan barátja, aki csak magyarul tud, akkor mi a válasz rá? Itt (:South Bend:)-ben.

C Legtöbben minden... mindenki, akivel én <L barátkozom> barátságos vagyok P két meg három nyelvet P használ.

A Igen. Köszönöm. Milyen nyelven tetszett vallási nevelésben részesülni?

C Angolúl, latinúl, németűl, magyarúl. <SZAV> <Y SB026A121> <MHE>

A Mhm. Ha meg kellene határozni, hogy milyen jól beszél magyarul, akkor ezek közül a lehetőségek közül melyiket választaná? Itt az ötből.

C Hát azt P azt mondanám, hogy P egy részbűl ölég jól beszélek, mert valahogyan megérte... megértenek, mikor beszélek.

A Igen.

C (:Uh:)...

A Tehát a...

C Vót <N extra névelő> az idő, mikor jobban beszéltem, mert, mert többet használtam a nyelvet. De mostan ritkán használja az ember a nyelvet.

A Igen. Köszönöm szépen. Mostanában mikor, kivel tetszik használni a magyar nyelvet?

C Hát, a magyar nyelvet akkor használom, mikor van valamijen magyar ünnep, és osztán valamit P szólni köll, és P meg kő tisztelni a magyarságot, hogy P magyarú beszélünk, és valamit mondunk magyarú P még akkor is, mikor minden más angolul van P szólva. (:Uh:) P mostant Ö rövidessen lesz <R jó dátum> julius tizenkettedikin egy <L ünnepség> ünnepelés, aa (:Monsignor Peter...:) Péterffy fog... (:Peterson:) P azt P <L nevet változtatott> eecsereete a nevit <G -ről; vö. he changed his name from Péterffy> PéterffyPtű (:Peterson:)-ra (:uh:) fog nyugdíjba menni, hát majd akkor P muszáj megtisztelni egypár magyar szóval, dee P másképp csak akkor beszélek magyarú, miko van valaki itt az irodába, aki jobban ért hogyha magyaru beszélünk, mint angolú. <Y SB026A145>

A Sok ilyen ügyfél van? Mennyi van?

C Hát kérem szépen P azt mondanám, hogy egy P husz százaléka.

A Húsz százaléka az ügyfeleknek. Ez számszerűen mit jelent? Ez hány ember?

C (:Well:) P talán a százalék, az egy kicsit magas abbul a részbül, hogy én P <L ezt többször használja; jelentése: egyesek, illetők, bizonyos emberek?> bizonyosokrúl beszélek, akivel az asztalnál ülök. Minden héten én száz külön-külön pört adok be. De <S extra névmás> én ne3m lá4tok szá3z <L> bi4zonyost. Mer a papír gyün a póstán, és Ö P az irások gyünnek P a <L bírság-kiszabás> szabások, a (:contract:)-okat nézem, aztán attul én beadom a pört, annélkül, hogy én már valakinek... valakivee <S beszéltem volna> beszéltem.

A Na, úgy mondom akkor, hogy egy héten, átlagosan egy hét alatt hány emberrel tetszik magyarul beszélni?

C Van ojan hét, hogy senkivel. Van ojan hónap, hogy senkivel. Aztán van ojan hét, ho öt-tízzel. Van ojan P a nap, hol három-négy-öten jönnek. <Y SB026A164>

A Értem.

C (:Uh:) mint P mútt kedden. Itt vót a P Varga család, aztán a Gáborék, aztán P a Kucor, P meg P a Cukor... P Kucor meg Cukor, mindig nevetek, mikor... Dee az... P van az az idő, hogy talán még három hónapig <S három hónapig sem> is P nem hallok egy szót magyarul se.

A Igen.

C Mer otthon P angolúl beszélünk P a gyerekek P nem tanúták meg csak P a né... németül, (:let's see:). Három a <T négyből három; vö: three out of four> négy gyerekbő P németül ért. (:Uh:) P három a <T négyből három> négyből spanyolú tanútak. Egyik tanittónő, tanít latint, francia nyelvet, német nyelvet, spanyol nyelvet. (:New York P University:) <Y SB026A180> De az iskolai... az iskola végett, aa (:Notre Dame:)-i, (:uh:) P ügyész P az iskolába P a három évet eevégeztem két év alatt, és ott kaptam aa P az ügyvédi doktorátust. EzerkilencszázPnegyvennégybe. De akkor már P házas vótam, és aa harmadik gyerek megszületett mint, mint Ö P (:graduation present:). Az vót az ajándékom.

A Tessék mondani, ha meglátog... Mikor volt utoljára Magyarországon?

C Harmincegybe.

A Azóta nem? Akkor most azt kérdezem, hogy tegyük fel, hogy meglátogatná most a rokonait, ma. Vagy Budapestre menne, ma. Gondolja, hogy az ottani magyarok azt gondolnák, hogy a maga magyar beszéde különbözik az övékétől?

C Attu függ, hogy kivel találkoznék ottan. Hogyha Kispestre mennék és beszélgetnék ottan P a néppel P asziszem hogyha a ruhámat eecsereeném ojan ruhára, amit Magyarországon vettem P azt hinnék, hogy P Moson megyébő gyüttem. <Y SB026A203>

A Mhm. Értem. Tessék mondani, hogy is volt ez gyerekkorában? Először németül tudott...

C Németül, igen.

A És ötéves korában kezdett angolul tanulni?

C Ötéves koromba.

A Hol? Otthon? Vagy az isko...

C Iskolába.

A És mikor kezdett magyarul tanulni?

C Mikor P harmadik osztálba P vótam, akkor <L átmentem> eecsereetem a (:Laurel School:)-tú a Szent István hitközségi iskolába, aztán akkor kezdtem magyarú tanúni.

A A szülei először otthon németül beszéltek?

C A szüleim először otthon németül beszétek, igen.

A És aztán később váltottak magyarra? Volt, hogy magyarul beszéltek otthon, nem?

C Hát, otthon, (:uh:) P beszétek németül, beszétek magyarú, de P legtöbbnyire ugy vót P a hejzet, hogy mikor a vendéggel vótak P és magyarok vótak, magyarú beszétek. Mikor P ugy vótak, hogy nem akarták, hogy valaki tudja, hogy mirű van szó, akkor németű szótak. Aztán... <Y SB026A220>

A Többi magyarok nem nagyon tudtak itt németül?

C Nem. Legtöbbnyire horvátul, meg tót P nyelvet beszéltek, és aztán vótak egy páran, akik lengyelű beszétek, és... P Édesapám hét nyelvet...

A Hetet?! Mi volt az a hét?

C Beszét magyarú, németű, szlovákú, szerbű, belgát, meg P franciaországi nyelvet P meg...

A Na meg angolul is.

C Angol vót a legrosszabb.

A Tessék mondani, szokott-e magyarul olvasni?

C Én?

A Igen. <Valaki bejön és angolul szól C-hez>

C (:Can you turn that off?:)

A (:Sure:). P

C (:Okay. Where were we?:)

A (:Okay. Uh:), P tetszik-e magyarul olvasni? Szokott-e magyarul olvasni?

C <F, TE used to> Szoktam, de P az utólsó huszonöt évbe nem ólvastam P ölöget, hogy gyakorútam vóna. <Y SB026A240>

A Mit olvasott utoljára?

C Vót egy ujság P ami magyarú vót írva. Nem emlékszek most, mi a neve. P Vót a Városi Élet P dee P mégegy vót, az <U Toledo, OH> Toledóbó gyött, vagy <U> Klívlandbú, vagy... Nem vagyok biztos <S benne; vö: I'm not sure where from> most, honnan. Dee megszünt az ujság, és nem jár, hát... Most má...

A A Jó Pásztor volt a Városi Élet után, nem? Nem tetszett hallani?

C Azt nem hallottam, Jó Pásztor, (:no:).

A Nem? Jó. Tessék mondani, magyar nyelvű újságra akkor nem szokott előfizetni?

C (:No:)...

A Régebben se? A Városi Életre annak idején előfizetett?

C Mikor fiatal gyerek vótam P én <R a Városi Élet Nyomdában dolgoztam> dógoztam a Városi Élet Nyomdába. És az ujság járt a házPhó ingyen. <Y SB026A260> Mert P a Hajdu Vendel, a tulajdonos, az akarta, hogy édesapám hirdessen az ujságba, és hogy a <K:265, halottakat> hallottakat, a m... magyarokat, akik meghaltak az ujságba nyomta ki minden héten P hogy ki halt meg a, az előbbi hétbe... Hát az ujság járt hozzánk. A... aztán vót egy ujság, Előre. Meg aa Magyar Szabadság, meg... P Vót egy fél tucat magyar ujság, egyik gyütt Kanadábú, nem emlékszek, mi vót a neve...

A Köszönöm szépen. Szokta-e hallgatni a (:South Bend:)-i magyar rádiót?

C Nemcsak hallgatni, hanem még tanútam (?) is rajta. Egy beszédet tartottam.

A Most is hallgatja rendszeresen?

C Nem, rendszeresen én a rádiót nem hallgatom, mert P én szokás szerint a templomba vagyok, mikor az a P program délbe <T mikor azt a műsort adják, vö: when the program comes on> gyün. Mert P én a P papnak a <L tanácsosa> tanácsa vagyok, meg aztán a, aa P hogyan is mondják, a... P (:I'm one of the ushers.:) P Fönn tartom a templomnak a hátát, fal... hátulsó <G falát> falját, mindig hátul állok.

A (:You're one of the what?:)

C (:Pillars of the church.:)

A (:Pillars. O.K.:)

C (:I hold the rear wall up.:) <telefon megszólal, felveszi> <Y SB026-A287>

A Évente hányszor tetszik ilyen magyar összejövetelre járni mostanában?

C Hányszor? Hát, P attú függ, hogy hány van? Mostan rit...

A Körülbelül.

C Ritkábban van, hát talán egyszer egy évbe. Van valami mostan, jövő héten, ugy P julius második hé... <G hetében> hetén P lesz ez a nagy ünnep itt, ahol P minden nyelv <L bemutató; South Bend Ethnic Festival> kimutatás van, hogy mijen... mit főznek, mijen étel van.

A Igen. El tetszik menni oda?

C Hát mindig, az étel... hát P a magyar étel, azt nem lehet mindennap megkapni.

A Mi volt a kedvenc magyar étele?

C Nekem?

A Mit szeretett a legjobban enni? Mit szeretett a legjobban, amit az édesanyja főzött?

C Mm, hm, hát... P borjupörkűt. <Y SB026A306>

A Milyen nyelven szokott imádkozni?

C P Magyarú, németű, angolú, latinul.

A Milyen nyelven szokott számolni?

C Számolni? Angolu.

A Ha szokott káromkodni, akkor azt milyen nyelven teszi?

C Tizenkét nyelven!

A Tizenkét nyelven. Magyarul mikor szokott káromkodni?

C Hát, attú függ az ember mit, mit jelent a káromkodás... Mert (:uh:) P magyaru, meg németű nem tudom az angol <T káromkodásokat; vö. swear words> káromkodási szókat <L nem tudom őket (kimondani)> kiejteni. (:Uh:) P magyarul P a legrosszabb gondulat, meg a le... a legrosszabb <S szavak, amiket tudok> szavakat, amit P amit P tudok, az annyi, hogy a rossebb egye meg. <MHV> <Y SB026A323> <AHE>

A Köszönöm szépen. Tessék mondani, ha le kellene írni, hogy milyen jól beszél angolul, akkor ezek közül melyiket választaná?

C Hogy én mijen jól beszélek...

A Angolul.

C Angolul? Hát a bé... bé betűt. Bé betű. Nagyon jól beszélek én angolu.

A Nem az A-t választaná?

C Nem.

A Mért választja a bét? Mért nem az A-t?

C Mert, mert P nekem az én eszembe sokszor keverés van. Eekezdek beszéni, aztán azt mondom: (:Hast du gèseh'n de':) fekete kutya (:auf de' Berg gelaufen?:) Aztán akkor P muszáj vissza... P Mikor néznek rám, hogy <S mi a fenét> mit a fenét beszél ez a, hát akkor P rágyövök, hogy hé, eeszótam magamat, osztán itt is Ö előbb eekezdtem beszéni, osztán átfordítottam a nyelvet, mert P a fejembe ókor-ókor magyarú gondulok és P angolú beszélek. Aztán ókor-ókor P angolú <L gondolkodok> gonduskodok, akkor át köllöm fordíttani magyarra. És

azt nem használlom, és P nehéz. <Y SB026A346> Akkor P muszáj P így minden szót meggondúni, mielött kiejtem, mert P angolul már beszélek, jár a szám, ugy mind a víz folik. De P mikor át köllöm fordittani magyarra, akkor meg köllök állni, hogy P hé, ezt a szót nem használtam már régen, mi ez a szó? Eefelejtettem, (:y'see:).

A Mhm, (:yeah:). Köszönöm szépen. Tessék mondani, azt szeretném kédezni, hogy magyarul szokott-e írni valamit? Levelet, vagy akármit.

C (:Well:) P harminc, harminchárom, P harmincnégy, harmincöt P harminchat, harminchét P negyvenegyig <TE used to> szoktam P átfordittani magyar irást angolra, angol irást magyarra... <Y SB026A367>

A Az mi volt, amit akkor fordított?

C Az, azPkor dógoztam P aa <U> Sztudebekker (:uh:) <U Studebaker Company> Kompániának... M... mikor vót P (:uh:) P kérvén, hogy valaki Ejrópábó rendűt egy gépet, valamelik magyar, aki visszament Sopronba, aztán rendűt egy P gépet, oszt magyarú gyütt a levél, hát P <L lefordítottam> átforditottam a levelet, osztán akkor ők P adtak nekem egy angol levelet, azt meg <L lefordítottam> átforditottam magyarra, aztán eekűdtük...

A Ezt negyvenegyig csinálta?

C Negyvenegyig. Negyvenegyig, aztán P az Egyesűt Államok (:Immigration Naturalization:) Irodával P kaptam egy diplomát töllük, hogy Ö P én kezeetem körülbelül kétezer P <L ügyfél?> bizonyost, aki P <L állampolgár> pógár lett. Aztán abból a szempontbú muszáj vót P levizsgáztatni, hogy Ö P a magyar nyelvvel P (:uh:) foglalkozok, és hogy én értem, hogy mi P mi aa, a szó, és hogy az <L fordítás> átforditás nem P nem Ö P szóbje... hogy szóbelileg megvan az <L fordítás> átforditás.

A Igen. Mostanában nem szokott már magyarul írni?

C Nem.

A Köszönöm.

C Nincs alkalom. <AHV> <Y SB026A398> <NE>

A Nincs alkalom. Tessék mondani, tud olyan esetről, hogy valaki a családi nevét magyarról angolra változtatta, mint például Péterffy (:Peterson:)-ra? Tud más esetet?

C Hát Ö P vannak, dee többnyire P nem magyar P nevük vót, hanem P vót ojan név, ami (:uh:) nehezen, nehezen gondú valaki, hogy P az

magyar lehetne. Dee P többnyire más, más nyelv P (:uh:) vótak, akikPnek a nevük P „ics"-csel <L végződött> végzett, vagy „vic"-cel. Aa (:Prikosovich, Prekovits:) P hát azok <L megváltoztatták> eefordították a nevüket, hát... De azokat nem <K:419, flapped d> számidottam <S magyarnak; vö. regard as Hungarian> mind magyar, mert P szü4lettek <R Magyarországon születettek> Ma3gyarországon, de... <Y SB026A422>. És az egyik Prikoszovics, a vót <N, L, R lovas volt a magyar hadseregben> egy Ö P lovagoló aa P magyar P hadseregbe P de megsebesűt az első háboruba P de <K rövid n> anak a fia eecsereeték a nevüket. Ugy vót, hogy Ö P Prikoszóvics... Aztán eecsereeték, hogy... <NV> <Y SB026A435> <B oldal eleje> <Y SB026B441> <a kazetta megfordítása miatt lemaradt a szalagról ez a kérdés: Végül néhány kérdést tennék fel az Ön két nyelvéről együtt, az angolról és a magyarról. Véleménye szerint jó, ha a magyar származású amerikaiak megtanulnak magyarul?>

C Az édesapámnak a <G -val; vö: in my father's words> szavaiba, aki egy nyelvet tud, az egy ember. Aki két nyelvet tud, az már két ember. Én azt gondolom, hogy az nagyon fontos, megtartani P a nyelvet, a <L anyanyelvet; vö: native language> szülőnyelvet és P ahogyan mondtam előbb, mikor születtek a gyerekek, akkor nem gondútam arrú, hogy meg fognak tanúni P magyarú beszélni, de mikor üdősebbek lettek, akkor P tanácsot adtam nekik, hogy tanuljanak meg, de nem vót az aakalom neküк, mind nekem, mert P a magyarok, a magyarság nagyon P nagyon P (:uh:) elPosztozkodott, és, (:uh:) P eetüntek aaz P más nyelvek közt.

A Igen.

C Mer aPmikor én vótam gyerek, akkor P mikor az unokatesvérem, a Feri lengyel lánnyal P <L kötött házasságot> csinált házassági köttetést, az ő P édesanyja P lemondott róla, nincs neki fia, és ki <K:453, flapped d> vód rugva a házbó. Hát (:uh, uh:) akkorüdőben megtartotta a magyarság a magyar nyelvet, és a, aa P Lajosnak a P tesvérje, a Pista meg az Ilona, meg a Mária, meg a P Ferenc, azok mind P magyarú jobban beszének mind én.<Y SB026B458> Jobban <I:458, beszélte2k lenne a jó önkorrekció; eső> be2szétek. Az Ilona, meg a (:uh:) Feri meghaatak, de P a LajosPnak az édesanyja nem beszét ahhó <N, S azzal a fiával> az P fiáho... Mikor megszületett a második gyermek, akkor P az öregasszon engemet megkért, hogy én vügyem őtet, hogy ő

megláshassa az ő P <L unokáit, vö: grandchildren> unokagyermekeit, mert P a többi gyerekek P nem lettek házasok, és nincsen P unoka, hát itt az egyedüli egy, aki P megesküdött, az P lengyel lánnyal ment P össze, és azt P ő utálta, ő P lengyeleket úgy utálta, mind P nem tudom eemeséni. De aztán akkor P mielött meghalt, <L megváltozott; vö: turned around?> átfordút az öregasszon, osztán P én mondtam neki én nem vüszöm azt őtet látogatni a gyerekeket P ugy titokba. Hogyha ő <S akarja> akar, én fölhívom P a Lajosnak a feleségit, és megmondom, hogy a nagymama akarja látni a gyerekeket, és osztán <S megengedi-e, hogy elhozzam> P megengedi, hogyha eehozom; hogyha azt mondja, gyüjjünk, akkor eevüszöm, és ha azt mondja nem gyüvünk, én nem P avatkozok abba bele. Hát osztán a P Lajosnak a felesége P örűt, hogy a nagymama eegyün megnézni a gyerekeket, aztán a nagymama eement, és megla2tta a gyerekeket, nagyon örűt; aztán vissza akarta fogadni a Lajost, de má akkor a Lajos P nagyon eekeserödött, nem akart senkivel beszéni, oszt ment az ő utjára. <Y SB026B480> A mama meg akkor meghalt, osztán akkor P eefelejtette mindenki, hogy mi hogyan vót.

A Feri bácsinak hány testvére van? <rossz a kérdés: Péter bácsit kellett volna mondani>

C P Nekem nincs Feri bácsim. P Fe... Feri bácsi... Hol?

A Maga a Feri bácsi most.

C Az én Feri bácsim...

A Magának hány testvére van?

C Az, az én test... zén édesapámnak a testvérje. Énnekem egy testvérem van, a Jóska. Egy <S nővérem> nővér vót, az meghalt.

A A Jóska hol él?

C (:Carmel, Indiana:).

A Köszönöm. Tessék mondani, ha olyasvalakivel találkozik, akiről tudja, hogy magyarul is, angolul is ugyanolyan jól tud, mint maga, akkor milyen nyelven fogja megszólítani? <MAV> <NE>

C Hogyha magyarul P beszél, akkor P szokás szerint én magyarul azt mondom: Hogy vagy P m... Pista, vagy István P vagy Jancsi, vagy (:uh:) vagy hogyha P jó barátom, akkor azt mondom: Te vadmagyar, hogy vagy?

A Ez a „vadmagyar" most akkor mit jelent?

C Ez csak egy megszólittás. <NV> <MAE>.

A Csak egy megszólítás, köszönöm. Egyesek szerint angolul beszélni könnyebb, kényelmesebb, mint magyarul. Mások szerint ez pont fordítva van. Mit tetszik gondolni, melyik nyelvet használja könnyebben? A magyart vagy az angolt?

C Hát muszáj <R muszáj az angolt mondani> mondani a P angolt, mer az angolt mindennap használom. <Y SB026B500>

A Igen. Tessék mondani, igaz-e, vagy hamis az hogy a magyar jobban hangzik, mint az angol, ha jól beszélik?

C Hát P az én véleményem <I:501, wave> az, hogy a magyar nyelv, hogyha P valaki tisztán tudja P mind a betüket kiejteni P akkor a magyar nyelvnek van egy pontoss, énekess P (:uh:) <S hangja vagy: hangzása; vö. have> hang. Az angol nyelvbe P mindenféle P hangok vannak, mer az angol nyelv P egy lopott nyelv, az P minden nyelvből áll.

A Mit tetszik gondolni, igaz-e, vagy hamis az, hogy: „Szeretem a magyar nyelvet azok miatt az emberek miatt, akikkel magyarul beszélek"?

C Na nem hiszem, hogy P azér szeretném a magyar nyelvet. Én P magyar nyelvet azért P szeretem, mert P ez édesapámnak a nyelve vót, és P szerettem az édesapámot, osztán P mikor én a magyar nyelvet hallom, az <K:513, rövid n> énekem szivembe meg az eszembe... Majnem ugy vagyok, hogy P emlékszek P arrul, hogy P Magyarország el van osztva P és hogy P ki vót tüzve harmincegybe minden házná, hogy: „Nem, nem, soha!" <Y SB026B519> És errű P emlékszek, és én P mihánst csak magyarú <TE szoktam; vö: used to korábban> szokok beszéni, s elkezdek P szigoruan <L gondolkozni> gondoskodni róla, P gyünnek a könnyek a <G szemebe> szememhö, nem tudok beszéni, nem tudok gondúni, csak szomoru lenni <S amiatt; vö: be sad about> arrul, hogy mi történt P Magyarország(gal).

A Most az előbb azt tetszett mondani, hogy az édesapja nyelve volt a magyar. De hát az édesanyjáé is, nem?

C Na, én a, aa zédesanyámnak mindig németü gondútam, hogy az az ő nyelve.

A Pedig jól tudott magyarul, nem?

C Hát jól tudott magyarú, de, dee P én azt hiszem, hogy P őneki... <R németül gondolkodott, németül számolt, mindent németül csinált> ő gondút, ő számút, mindent németű. És németűl beszétek otthon önáluk mindig. És <N a magyar> magyar P a(z) egy második nyelv vót.

A Köszönöm. Tessék mondani, vannak olyan dolgok, amik angolul jobban hangzanak, mint magyarul?

C Hát, <L fordítás> átfordittás a <L viccekben, sztorikban> mesékbe P sokszor magyarú P nem lehet kifejezni P aa zangolt.

A És van olyan, van olyan, ami magyarul jobban hangzik, mint angolul?

C Legtöbbnyire minden <L vicc, sztori> mese, ami magyarú van, azt <L lefordítani> átfordittani angolru P szinte éppen ojan, hogy P kisül, hogy P nem ojan jó a <L vicc> mese P mint hogyha (:uh:)... P Mostan (:uh:) gon... próbálok egy példát gondúni, de az se gyün eszemre. <Y SB026B542>

A Tessék mondani, könnyebben fejezi ki magát angolul, mint magyarul? Vagy magyarul könnyebben fejezi ki magát, mint angolul? Hogy van ez?

C Angolul fejezem, (:yeah:).

A Angolul könnyebb. Amikor gyerek tetszett lenni — most ezt még egyszer végigkérdezem — akkor a szülei egymás közt milyen nyelven, vagy milyen nyelveken beszéltek?

C Németül, magyarúl. Aztán <S valamennyit> valamennyi <S angolul> angol.

A Szülők és a... Igen. Szülők és gyerekek egymással milyen nyelven beszéltek?

C Legtöbbnyire P magyarul, meg angolul.

A Igen. A nagyszülők, nagyszülők éltek itten?

C Azér vót az, mert mikor az első háború kiütött, én még egy P négyéves gyerek vótam. Az vót P az vót a <K:550, hosszú s> messe akkor: <énekel> (:Tramp, tramp, the boys are marching, Here comes the Kaiser at the door. If I would have a chance, To shoot him in the pants, There wouldn't be no Kaiser any more:). Hát osztán akkor mikor én az iskolába vótam, négyéves vótam, beszét a P tanittónő nekem P németül, én azt mondtam akkor őneki: (:Ah, Kaiser!:) Mer az vót a, a tanittás, hogy P ezek a németek nagyon rossz népek, hát P akkor P megszünt a, a német beszéd. Körübelő öt P ötéves koromba megszünt a, a beszé... a német beszéd. Akkor kezdtem angolú, meg magyarú beszéni. <Y SB026B562>

A Mhm. Nagyszülei nem éltek itt, ugye?

C Nem.

A Nem. Mikor maguk gyerekek voltak, testvérek egymást közt hogyan beszéltek, milyen nyelven?

C Angolú.

A Angolul. Magyarul nem beszéltek?

C Nem. Joska testvérem nem beszél magyarú.

A Nem? Mért nem?

C Hát, ő P fiatalabb, mind én, én voltam az üdősebbik, én otthon vótam, ő meg ment mindig. Az mindenhol vót, az egész világot megjárta, hát P én is megjártam, de P én otthon éltem ő meg P ő élt... (:let's see, one, two, three, four, five:) P hm hat-hét külön-külön államba élt P és most is P (:Indianapolis:)-ba van, nem <H -ben> (:Sout Bend:)-ba.

A Köszönöm. Még egy utolsó kérdés van: úgy látszik, hogy egyes magyarok több angol szót használnak a magyar beszédjükben mint mások. Egytért ezzel?

C <F> Hogy a magyarok több angol szót használnak, mikor magyarú beszének?

A Egyes magyarok, nem minden magyar. De van olyan magyar, aki több angol szót használ, ha magyarul beszél, a magyar beszédben, mint más.

C Összekeverik...

A Van... Egyetért ezzel?

C (:Yeah:).

A Na most, ki az a, vagy milyen magyarok azok, vagy kik azok, akik több magyar szót használnak, mint a más... többiek? És mért használnak többet? Mért keverik össze?

C Tö... több a3ngol szót kevernek a ma3gyarba. <Y SB026B582>

A Igen, én is összekevertem.

C Hát az azér van, mert P mondjuk hogy P valaki azt mondja: „Megyek a (:Saint Joseph Bank:)-höz." Akkor a P (:Saint Joseph Bank:), az angolú van mondva.

A Igen. Igen.

C (:Uh:), aztán azt mondja, hogy P (:uh, "I'm going to visit," uh:) vagy „Ee fogok menni a, aa Német Péter <L temetkezési> temetkezi vállalkozóhó, de azt mondja... nem mondja „Német Péter temetkezi vállalkozó", azt mondja (:undertaker, seven-forty-four, West Washington Street:). Hát az má P nem magyaru van, az angolu van.

A Mhm. Köszönöm szépen. <Y SB026B590>

8. számú melléklet: „A nagy muri" — egy szövegrészlet a magyar egyezményes hangjelölési rendszer szerint lejegyezve

Az alábbi szöveg a 3S26 jelű adatközlő magyar nyelvi interjújának egy részlete. A lejegyzést Kiss Jenő készítette. A három pont (...) az átírásban azt jelzi, hogy az adatközlő valamilyen okból szünetet tartott.

K.M.: Tessék mondani valamit arról, amikor februárban itt jártam, tetszett mesélni, hogy egyszer otthon voltak a falujukban és lakodalom volt, arról tessék mesélni még, arról a lakodalomról, mikor volt az?

Há... ezërkilencszászharmincëgybę, de... nëm hiszëm, hogy lakodalomrú vót szó akkorə, valamijem bucsu vót.

K.M.: Búcsú volt?

Asztánn ém mëgə rátalátąm hogyə pénszt tudok csináni, mert az amërikaji dollár öt pëngő husz fillért kaptam ëgy dollárér éssə hotyha aszt az öt pëngő husz fillért átvüttem a határon... osztrágbą, ottan kaptam kilenc siling... ët az öt pëngő huszér. És hét silingér visszavëttem az amërikaji dollárt. Hát ity két siling haszon vót mindën dolláron, amit átfordítottam. Hát vüttem ëcs csomó pénszt, magyar pénszt, átt a határon, osztán bëvátottam... a magyar pénszt silingre, a silingët mëg dollárrą, a dollárokat, amit mëg bevátottam magyar pénzre, asz visszatëttem a zsebëmbe, a haszont mëg átvüttęm a határon, osztán muri lëd belüllę. Osztám Magyaróvárom vëttem ëggy ötszáz... nnn... nëm emlíkszëk, öcc... nëm ga... nëm vót galon... eə... de ötszáz ënnyihány... valami... ez ëggy órijási hordó vót.

K.M.: Ötszáz liter lehet? Nagy hordó!

Qsztán sört mëg bort rátëttük a szénákocsira ésə... a kocsi, a lovak ëhuszták asztán... Magyarkimlére mëntünk és ottan a ... templom vót osztán a templom körű vót ëk körűmënet hát mink a templom elött állítottuk mëg a kocsit, a lovakat ëvütték, a kocsi ot marat, s mindënki, aki gyütt, hát a kocsmábo mëntem, ottan...e ëkértem tőle, mindën üveg, ami vót neki, osztán kivüttük a kocsiho, osztám mindënki, aki gyütt, ivot, hát a kocsmáros mëk panaszkodot, hogy...e... az üzletit ërontottam, hát montam neki, maj mikor ez ëfogy, akkor mindënki gyün a kocsmábo. Hát osztán

akkor... a fődbű másztąk ki a... a cigányok, ēkesztek huznyi nótákąt mēg ittak, mindēnki berugott, az egísz falu berugott. Hát osztán estére hát... ot vótunk a kocsmábọ, mert — he! — soknak köllötöt pálinka, mer asz mēg nēm hosztam... hát mind a pálinka, ami vót neki, asz mim mēgittuk. Osztán a ... akkor mēgduplásztom aszt a Páliba, Soprom mēgyébe, ottam mēg ugy vót, hoGY három kocsma vót. Az ēggyik kocsma... a falu közepim vót, mo, majnēm szomszíd vót a templommā, ąsztą... a kocsma ugy vót a templom it vót, a Koncos it lakott, a Koncos mellet mēg vót a kocsma.

K.M.: Mi az a Koncos?

Az a rokonyom. Koncos Feri mēk Koncos István, Koncos Imre, ęēk mind unokatestvérēk. Az én édësapámnọk vót két nővérē. Az ēggyik Pócikot... vētt el, a másik mēg... əə... Koncos lēt, hát az egísz faluba három név vót: Némēt, Pócik mēk Koncozs, mind rokonyok. Csak az ēggyik kocsmáros nēm vót rokon. Hát az ęlső kocsmábọ bemēntem, osztám montam neki, ém mēgvēszēm mind a bort, sört, pálinkát. Hád mindēnki ot vót. Ēggy embēr mēg űt ot, sirt. Hád mi a baj? Mulatni kő! Aszonygya: ērontotta az üzletēmet! — Hát mijen üzletit? — Kocsma! A kiskocsma itten! — Hát kor montam neki, gyüjjöm, mēnnyünk a kocsmábo. Ēmentünk az ő kocsmájábọ, ēgyedül ő mēg én, osztán akkor kérdēsztem tőle, hát mi van itten, hát vót ēty szalámi neki mēg roskēnyér mēg ēggy... hordó sör mēg ēk kis hordó bor, mēg ēk kis hordó pálinka, szt montam, rakja ki, osztán mēgvēszēm. Hát... akkor... mindēnt mēgvēttēm, ami vót nálo, hát akkor futok ki: nálọm is van! Nálọm is vam! Mindēn inygyem van! Hehe! Hát akkor gyüttek ētypárọnn, akik szoktak űhozzájọ járnyi... hát ott is mindēnki örűt, csak ēgy zsidó embēr van ottan, az mēg ajj — jajgatott ugy, mind a fęnę. Az mēg a lękkissęp kocsma vót a falu végin, hát ēmēntem, vót neki ēp pár üvęk pálinka, pár üvęg bor mēg ēk kis hordó sör, hát... hő, hő... ēggy öd dollárt attam nęki, osztán lē... lēmēnt a térdibe, mēkcsókúta a kęzęmet mēg a lábąmat... hát az vót a nagy muri.

Bibliográfia[1]

Az Amerikai Magyar Népszava aranyjubileumi albuma. Amerikai Magyar Népszava, New York, 1950.

Ács Zoltán 1986. „Mire lehet jó a történelem?" *Magyar Ifjúság*, 1986. július 25., 24–25. oldal.

Bakos Ferenc 1973. *Idegen szavak és kifejezések szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bako, Elemer 1961. "Hungarian dialectology in the USA". *The Hungarian Quarterly* 1.4:48–53.

— 1962. "Goals and methods of Hungarian dialectology in America". *American-Hungarian Dialect Notes* 1:5–9. Magyar változata: „Az amerikai magyar népnyelvkutatás céljai és módszere". *American-Hungarian Dialect Notes* 1:11–24.

— 1963. "The [sic] Hungarian dialectology in the United States (research report)". *Year Book of The American Philosophical Society, 1963.* 494–497. Philadelphia, PA, 1964.

— 1965. "On the linguistical characteristics of the [sic] Hungarian-American (an outline)". *Proceedings of the Fifth International Congress of Phonetic Sciences, 1964.* 211–214. S. Karger, Basel/New York.

Balogh Lajos 1974. „A népköltési (folklór) alkotások dialektológiai szöveggondozásának kérdései". *A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata*, 89–113. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Baxter, James 1980. "The dictionary and vocabulary behavior: a single word or a handful?" *TESOL Quarterly* 14:325–336.

Béládi Miklós, szerk., 1981. *Vándorének: nyugat-európai és tengerentúli magyar költők.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Benkart, Paula 1980. "Hungarians". *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups.* 462–471. Harvard University Press, Cambridge and London.

[1] Ez a bibliográfia csak a jelen munka megírásakor közvetlenül felhasznált tételeket tartalmazza. Az amerikai magyarokra vonatkozó nyelvi/nyelvészeti írások 1984 végéig megjelent megközelítőleg teljes bibliográfiáját a Magyar Nyelvőr 1986. évi 2. számában megjelent áttekintésemben találja az olvasó.

Bolinger, Dwight 1978. "Intonation across languages". J. H. Greenberg et al., eds., *Universals of Human Language* Volume 2:471-524. Stanford University Press, Stanford, CA.

Borbándi Gyula 1977. „Magyar Amerikában: útijegyzetek". *Új Látóhatár* 28:109–142.

— 1980. „Az amerikai magyar irodalom intézményei". *Új Látóhatár* 31:56–75.

Boros Rezső 1971. „Beszéddallamok, különösen éneklő vagy idegenszerű jellegűek". *Magyar Nyelv* 67: 460–464.

Brown, H. Douglas 1980. *Principles of Language Learning and Teaching.* Prentice–Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Coates, John 1975. "Attitudinal factors in Hungarian and English intonation." *Idegen Nyelvek Tanítása* 18.2.:52–56.

Csapo, Marg 1983a. "Slide–rule instead of sheepskin coat: language maintenance among post–Second–World–War Hungarian immigrants". *Canadian Ethnic Studies* 15.1:83–92.

— 1983b. „A magyar nyelv használata Vancouverben és környékén". *Nyelvünk és Kultúránk* 52.szám: 35–42. (A szerző ezt a cikkét Csapó Margitként jegyezte.)

Cseh Tibor 1975. „Szi–esz–i–écs". *Itt–Ott* 8.1:7–11.

Csűry Bálint 1935. *Szamosháti Szótár.* Budapest.

Davis, Lawrence M. 1983. *English Dialectology: An Introduction.* University of Alabama Press, University, Alabama.

Dégh, Linda 1980. "The Ethnicity of Hungarian–Americans". *Congressus Quintus Internationalis Fenno–Ugristarum, Pars IV.* (Szerk.: Osmo Ikola), 255–290. Suomen Kielen Seura, Turku.

Deme László 1962. „A hangsúly". Tompa József, szerk., *A mai magyar nyelv rendszere* II., 458–470. Akadémiai Kiadó, Budapest.

— 1971. „A magyar nyelv a szomszédos államokban". Ferenczy Géza, szerk., *Anyanyelvi őrjárat,* 67–74. Gondolat, Budapest.

Dezső László 1980. "Word order, theme and rheme in Hungarian and the problems of word-order acquisition". L. Dezső and W. Nemser, eds., *Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics,* 245–298. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Éder Zoltán—Grétsy László 1980. „Külföldön élő magyarok nyelve". Grétsy László és Kovalovszky Miklós, szerk., *Nyelvművelő kézikönyv* I:1288–1292. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Fábián Pál 1948. „Az amerikai magyarság nyelve". *Magyarosan* 17:33–40.

Ferdinándy György, szerk., 1983. *Nyugati magyar szépprózа antológia 1982.* Európai Protestáns Szabadegyetem, Bern.

Fishman, Joshua A. 1966. *Hungarian Language Maintenance in the United States.* Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 62. Bloomington.

Frazer, Timothy C. 1985. *Language Shift in the United States.* By Calvin Veltman. Berlin: Mouton, 1983. (ismertetés) *Language* 61:243–244.

Gal, Susan 1979. *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria.* Academic Press, New York.

Gombocz Zoltán 1931. „Nyelvhelyesség és nyelvtudomány". *Magyar Nyelv* 27:1–11.

Gósy Mária 1979. „Akusztikai paraméterek és nyelvi funkció a beszéddallam és a nyomaték percepciójában". *Magyar Fonetikai Füzetek* 4:119–135.

— 1984. *Hangtani és szótani vizsgálatok hároméves gyermekek nyelvében.* Nyelvtudományi Értekezések 119. szám. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Göncz Lajos 1985. *A kétnyelvűség pszichológiája. A magyar–szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata.* Forum Könyvkiadó, Újvidék.

Grosjean, François 1982. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism.* Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Győri György 1979. *Nyelvi interferencia az Egyesült Államokbeli magyar sajtóban.* Bölcsészdoktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem.

Halász Péter é.n. *Második Avenue.* Pilvax Publishing Corporation, New York.

Haugen, Einar 1950. "The analysis of linguistic borrowing". *Language* 26: 210–231.

— 1956. *Bilingualism in the Americas: a bibliography and research guide.* University of Alabama Press, University, Alabama.

— 1969. *The Norwegian Language in America.* I–II. Second Edition. Indiana University Press, Bloomington.

Haugen, Einar 1970. "Linguistics and dialinguistics". *Georgetown University Monograph Series on Language and Linguistics* 23:1–12. Washington, D.C.

— 1977. "Norm and deviation in bilingual communities". Peter A. Hornby, ed., *Bilingualism: Psychological, Social, and Educational Implications*, 91–102. Academic Press, New York.

Householder, F. W. 1983. "Kyriolexia and language change". *Language* 59:1–17.

Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics.* Cambridge University Press.

Imre Samu 1963. „Hol beszélnek legszebben magyarul?" *Magyar Nyelvőr* 87:279–283.

— 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

— 1973. *Felsőőri Tájszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Jakobson, Roman and Linda R. Waugh 1979. *The Sound Shape of Language.* Indiana University Press, Bloomington.

Káldor Kálmán 1937. *Magyar–Amerika írásban és képben.* St. Louis.

Kálmán Béla 1970a. „Amerikai magyarok". *Magyar Nyelvőr* 94:377–386.

— 1970b. „Amerikai magyar helynevek". Kázmér Miklós és Végh József, szerk., *Névtudományi előadások*, 42–45. Akadémiai Kiadó, Budapest.

— 1973. „Az amerikai magyarok nyelve". *Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského.* Philologica XXV/1973. 199–205. Slovenské Pedagogické Nakladatel'stvo, Bratislava.

— 1975. "Some linguistic features of Hungarian as spoken in the USA". *Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum*, Pars I. (Szerk. Valmen Hellap), 608–611. Valgus, Tallinn.

— 1980. "Szoktam volt." Felde Györgyi és Grétsy László, szerk., *Új anyanyelvi kaleidoszkóp*, 169. Gondolat, Budapest.

Kántor Pál 1978. „Ötödik levél Bözsi Ángyomnak Amerikából Magyarországra". *The Eighth Tribe* 5.8:13.

Kelemen Andor [= Andrew Kerek] 1960. „Megjegyzések az amerikai 'Magyar Slang'-ről. *Hiradó* (az Észak-amerikai Magyar Egyetemisták Szövetsége hivatalos lapja) No. 5 (March 1960): 7–8. New York.

Kemenes Géfin László, szerk., 1980. *Nyugati magyar költők antológiája.* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.

Kerek, Andrew 1978. "Hungarian language research in North America: themes and directions". *Canadian-American Review of Hungarian Studies* 5.2:63–72.

Kiss Géza–Keresztes Kálmán 1952. *Ormánysági Szótár.* Budapest.

Kiss Jenő 1979. *Mihályi tájszótár (Rábaköz).* Nyelvtudományi Értekezések 103. szám. Akadémiai Kiadó, Budapest.

— 1982a. *A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

— 1982b. *Fejezetek a mihályi nyelvjárás mondattanából.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 164. szám. Budapest.

É.Kiss Katalin 1983. *A magyar mondatszerkezet generatív leírása.* Nyelvtudományi Értekezések 116. szám. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kodály Zoltán 1937/1964. „A magyar kiejtés romlásáról." *Visszatekintés* II. 289–299. Zeneműkiadó, Budapest, 1964.

Komjáthy Aladár 1984. *A kitántorgott egyház.* A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

Kontra Miklós 1980. „A kontextus szerepe az angol aspirálatlan zárhangok percepciójában. *Nyelvtudományi Közlemények* 82:338–344.

— 1981a. „Amerikai magyar nyelvi bökkenők". *Itt–Ott* 14.3:13–18.

— 1981b. *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó" orvosi nyelvünkre.* Nyelvtudományi Értekezések 109. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest.

— 1982a. „Amerikai magyar újságok nyelve a sztenderd magyarral összevetve". *Magyar Nyelv* 78:76–93.

— 1982b. "The Relation of L1 Vocabulary to L2: A Study of Hungarian-Americans". Waldemar Gutwinski és Grace Jolly, szerk., *The Eighth LACUS Forum 1981*, 523–540. Hornbeam Press, Columbia, S.C.

— 1984. „Virág Roza Jött Amerikába". *Magyar Nyelv* 80:344–349.

— 1984–85. „Egy — amerikai magyarok körében használt — kérdőívről". *Magyar Nyelvjárások* 26–27:57–67.

— 1985. "Hungarian-American bilingualism: a bibliographic essay". *Hungarian Studies* 1:257–282.

— 1986. „Az amerikai-magyar kétnyelvűség kutatásának áttekintése (1906–1984)". *Magyar Nyelvőr* 110:237–255.

— 1988a. „Névtani megjegyzések a South Bend-i (Indiana, USA) magyarokról". *Magyar Nyelv* 84:58–63.

Kontra Miklós 1988b. „Az amerikai magyar nyelv néhány hangtani kérdéséről". Kiss Jenő és Szűts László, szerk., *A magyar nyelv rétegződése* II:573–583. Akadémiai Kiadó, Budapest.

— kézirat. „A magnetofontól a számítógépig (egy amerikai magyar korpusz leírásáról)". 1984.

Kontra Miklós és Gósy Mária 1987a. „Azonos dallam két forrásból (megjegyzések a magygol intonációról)". *Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből* III:19–30.

— 1987b. "Interference in intonation: notes on Hungarian–Americans". Ilah Fleming, ed., *The Thirteenth LACUS Forum 1986*, 136–145. LACUS, Lake Bluff, IL.

— 1988. "Approximation of the standard: a form of variability in bilingual speech". Alan R. Thomas, ed., *Methods in Dialectology*, 442–455. Multilingual Matters Ltd., Clevedon–Philadelphia.

Kontra Miklós és Gregory L. Nehler 1981a. "Ethnic designations used by Hungarian–Americans in South Bend, Indiana." *Ural-Altaische Jahrbücher* 53:105–111.

— 1981b. "Language usage: an interview with a Hungarian American". *Hungarian Studies Review* 8.1:99–118.

Könnyü László 1961. *Az amerikai magyar irodalom története szemelvényekkel.* Amerikai Magyar Írók Munkaközössége, St. Louis.

Kosa, John 1957. *Land of Choice: The Hungarians in Canada.* University of Toronto Press, Toronto.

Kovacs, Martin L. 1981. "From industries to farming". *Hungarian Studies Review* 8.1:45-60.

— 1982. „Gondolatok a kétnyelvűségről". *Nyelvünk és Kultúránk* 46. szám:19-22. (A szerző ezt a cikkét Kovács Mártonként jegyezte.)

Krzeszowski, Tomasz P. 1981. "Quantitative contrastive linguistics". *Studia Linguistica* 35.1-2:102-113.

Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City.* Center for Applied Linguistics, Washington, D.C.

— 1969. "The study of language in its social context". *Studium Generale* 23:30-87.

— 1972. *Sociolinguistic Patterns.* University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Labov, William 1979. „A nyelv vizsgálata társadalmi összefüggésben." Pléh Csaba és Terestyéni Tamás, szerk., *Beszédaktus–kommunikáció–interakció*, 365-398. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.

— 1981. "Can dialectology deal with spontaneous speech?" H. J. Warkentyne, ed., *Papers from the Fourth International Conference on Methods in Dialectology*, 7-28. Department of Linguistics, University of Victoria, British Columbia.

— 1984. "Field methods of the Project on Linguistic Change and Variation". John Baugh and Joel Sherzer, eds., *Language in Use: Readings in Sociolinguistics* 28-53. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Ladefoged, Peter 1982. *A Course in Phonetics.* Second edition. Harcourt Brace Jovanovich, New York.

Lado, Robert 1978. *Linguistics Across Cultures.* Thirteenth printing. University of Michigan Press, Ann Arbor.

Leech, Geoffrey and Jan Svartvik 1975. *A Communicative Grammar of English.* Longman, London.

Lehtinen, Meri 1966. *An Analysis of a Finnish-English Bilingual Corpus.* Ph.D. dissertation. Indiana University, Bloomington.

Linn, Michael D. and Gene Piché. 1986. "Black and white adolescent and preadolescent attitudes toward Black English". Harold B. Allen and Michael D. Linn, eds., *Dialect and Language Variation*, 574-590. Academic Press, New York.

Lizanec, P.M. 1988. „A kárpátontúli magyar nyelvjárások atlaszának szerkesztési elvei". Kiss Jenő és Szűts László, szerk., *A magyar nyelv rétegződése* II:628-637. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Longman Dictionary of Applied Linguistics. Longman, London, 1985.

Lotz János 1967. „Magyar nyelvészeti kutatások az Amerikai Egyesült Államokban". Imre Samu és Szathmári István, szerk., *A magyar nyelv története és rendszere: a debreceni nyelvészkongresszus előadásai*, 32-37. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Lőrincze Lajos 1980. „Nyelvünk a világban". *Magyar Nyelv* 76:286-299.

Lyra, Franciszek 1962.*English and Polish in Contact.* Ph.D. dissertation. Indiana University, Bloomington.

Mackey, William 1970. "Interference, integration and the synchronic fallacy". *Georgetown University Monograph Series on Languages and Linguistics* 23:195-227. Washington, D.C.

— 1976. *Bilinguisme et contact des langues.* Editions Klincksiek, Paris.

Magner, Thomas F. 1980. "The melting pot and language maintenance in South Slavic immigrant groups". J.L. Dillard, ed., *Perspectives on American English*, 277-286. Mouton, The Hague.

Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Makkai Ádám 1966. „Öregedő pesti vagány elégiája a vadnyugati emigrációban". *Szomj és ecet*, 151. Amerikai Magyar Írók, Los Angeles.

— 1972. „A szerves kétnyelvűség mint 'anyanyelvi' kérdés". *Vigilia* 37:538-541.

— 1979. "Latinate diglossia in Finno-Ugric: could Hungarian have become a romance language?" Bela Brogyanyi, ed., *Studies in Diachronic, Synchronic and Typological Linguistics*, 489-506. John Benjamins B.V., Amsterdam. (A szerző ezt a cikkét Adam Makkaiként jegyezte.)

Martin-Jones, Marilyn and Suzanne Romaine 1986. "Semilingualism: a half-baked theory of communicative competence". *Applied Linguistics* 7:26-38.

Márton Gyula 1972. *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

McDavid, Raven I. 1975/1980. "The urbanization of American English". Anwar S. Dil, ed., *Varieties of American English: Essays by Raven I. McDavid, Jr.*, 114-130. Stanford University Press, Stanford, CA, 1980.

McRobbie, Zita 1979. "A linguistic analysis of the Békévar [sic] community". Robert Blumstock, ed., *Békevár: Working Papers on a Canadian Prairie Community*, 167-209. National Museums of Canada, Ottawa.

Mencken, H.L. 1937. "Non-English dialects in America: Hungarian." *The American Language.* 4th Edition. 680-682. Alfred A. Knopf, New York.

— 1948. *The American Language, Supplement II.* Alfred A. Knopf, New York.

Mikes Melánia és Junger Ferenc 1981. „A munkahelyi nyelvhasználat vizsgálatának néhány elméleti és módszertani kérdése". *Hungarológiai Közlemények* 13:445-459.

Nádasdy Ádám 1982. „Kontra Miklós: A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó" orvosi nyelvünkre". (ismertetés) *Nyelvtudományi Közlemények* 85:229-231.

Nagy Dezső 1978-1979. *Az amerikás magyarok folklórja I-II.* MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest.

O. Nagy Gábor és Ruzsiczky Éva 1978. *Magyar Szinonimaszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Nagy Károly 1977. *Tanítsunk magyarul! Tanulmányok, cikkek, beszélgetések a szórványmagyarság nyelvoktatásáról, kultúra-műveléséről.* Püski, New York.

— 1981. „A magyarságtudat őrszigetei". *Vigilia* 46:817-820.

— 1984. *Magyar szigetvilágban ma és holnap.* Püski, New York.

Nehler, Gregory L. (=Kontra Miklós) 1981a. „Amerikai beszélgetés a magyar nyelvről." *Új Látóhatár* 32:228-238.

Nehler, Gregory L. 1981b. "A Hungarian community in limbo". Talk at Tulipános Láda, The Treasure Chest of Hungarian Culture, Inc., Chicago, May 22, 1981. [Manuscript]

Niedermüller Péter 1985. „Egyházi élet, vallás és kulturális hagyomány egy amerikai magyar közösségben". Dankó Imre és Küllős Imola, szerk., *Vallási néprajz* II., 274-306. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Folklore Tanszék, Budapest.

Oksaar, Els. 1977. "On the verbal behaviour of Estonians in Sweden: a socio-psycholinguistic approach". Denis Sinor, ed., *Studies in Finno-Ugric Linguistics In Honor of Alo Raun*, 245-254. Indiana University Uralic and Altaic Series 131. Bloomington.

Orosz, Robert A. 1969. *A Contrastive Analysis of English and Hungarian Grammatical Structure.* Final Report For U.S. Office of Education No. OEC-0-8-080036-3692(014).

Országh László 1977. *Angol eredetű elemek a magyar szókészletben.* Nyelvtudományi Értekezések 93.szám, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Parnwell, E.C. 1978. *Oxford Picture Dictionary of American English.* Oxford University Press, New York.

Pažūsis, Lionginas 1982. "The morphological integration of English loan nouns in American Lithuanian". Rudolf Filipović, ed., *The English Element in European Languages*, Volume 2:316-337. University of Zagreb.

Pederson, Lee 1971. "An approach to urban word geography". *American Speech* 46:73-86.

Penavin Olga 1982. „Adalékok a nyelvi kontaktuskutatáshoz a jugoszláviai magyar nyelvjárásokban". *Jugoszláviai Magyar Nyelvjárások* (Értekezések monográfiák 1), 54-67. Újvidék.

— 1988. „A szlavóniai nyelvatlasz tanulságai." Kiss Jenő és Szűts László, szerk., *A magyar nyelv rétegződése* II:766-779. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Pike, Kenneth L. 1945. *The Intonation of American English.* University of Michigan Press, Ann Arbor.

Poplack, Shana and David Sankoff 1984. "Borrowing: the synchrony of integration". *Linguistics* 22:99-135.

Puskás Julianna 1982. *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1914.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Reményi József 1934. „Rokontalan magyarok Amerikában". *Magyar Szemle* 20:187-191.

— 1937a. „Az amerikai magyar nyelv". *Nyugat* 30.9:184-188.

— 1937b. „A magyarnyelvű alkotószellem lélektana Amerikában". *Magyar Szemle* 30:76-81.

Rickert Ernő 1920. *Amerikai magyar költők.* Magyar Jövő Ifjúsági R.-T., Budapest.

Rubinyi Mózes 1921. „Amerikai magyarság". *Magyar Nyelvőr* 50:11-13.

Sahlman-Karlsson, Siiri 1986. "Some observations on Finglish in Florida". *Ural-Altaische Jahrbücher* 58:25-38.

Sanders, Ivan 1973. „Bebörtönzött nyelv? Jegyzetek az amerikai magyarok nyelvhasználatáról; a kétnyelvűségről". *Valóság* 16.5:90-95.

Sári Gál Imre 1966. *Az amerikai Debrecen.* Pátria Publishing Co. Ltd., Toronto.

— 1978. *Clevelandi magyar múzeum: riportok, versek, fényképek a clevelandi magyarság életéből.* Amerikai Magyar Írók, Toronto.

Schachter, Jacqueline and Marianne Celce-Murcia 1977. "Some reservations concerning error analysis". *TESOL Quarterly* 11:441-451.

Scherer, Darlene 1975. *Hungarian Americans of South Bend.* Ethnic Heritage Studies Program, Indiana University at South Bend.

Shumann, John H. 1978. "Second language acquisition: the pidginization hypothesis". Evelyn Marcussen Hatch, ed., *Second Language Acquisition: A Book of Readings*, 256-271. Newbury House, Rowley, Mass.

Seaman, P. David 1972. *Modern Greek and American English in Contact.* Mouton, The Hague.

Selinker, Larry 1972. "Interlanguage". *International Review of Applied Linguistics* 10:209-231.

Sheldon, Amy and Winifred Strange 1982. "The acquisition of /r/ and /l/ by Japanese learneres of English: evidence that speech production can precede speech perception". *Applied Psycholinguistics* 3:243-261.

Shuy, Roger W., Walter A. Wolfram and William K. Riley 1968. *Field Techniques in an Urban Language Study.* Center for Applied Linguistics, Washington, D.C.

J. Soltész Katalin 1967. „Az idegen szavak helye a mai magyar nyelv rendszerében". Imre Samu és Szathmári István, szerk., *A magyar nyelv története és rendszere: a debreceni nyelvészkongresszus előadásai*, 300-304. Nyelvtudományi Értekezések 58. szám. Akadémiai Kiadó, Budapest.

A south bendi magyarok 50 éves letelepedésének jubileumi emlékkönyve, 1882-1932. Városi Élet, South Bend, Indiana.

Spissák Ferencz 1906. „Az amerikai magyarság nyelve". *Magyar Nyelv* 2:259-263.

Szamek, Pierre Ervin 1947. *The Eastern American Dialect of Hungarian: An Analytical Study.* Ph.D. dissertation. Princeton University.

Szántó Miklós 1983. „Ki a magyar?" *Élet és Irodalom*, 1983. június 24., 6. oldal.

— 1984. *Magyarok Amerikában.* Gondolat, Budapest.

Szendrey, Thomas 1983. "Hungarian-American theatre". M. S. Seller, ed., *The Ethnic Theatre in the United States*, 191-220. Westport, CT.

Széplaki, Joseph 1975. *The Hungarians in America 1583-1974: A Chronology and Fact Book.* Oceana Publications, Inc., Dobbs Ferry, N.Y.

Széplaki, Joseph 1977. *Hungarians in the United States and Canada: A Bibliography.* Published by the Immigration History Research Center, University of Minnesota.

Taborsky, Otto Arpad 1955. *The Hungarian Press in America.* M.A. thesis. Catholic University of America, Washington, D.C.

Tamás István 1985. „Távolból a haza". *Új Tükör*, 1985. július 21., 31. oldal.

Tarone, Elaine 1984. "On the variability of interlanguage systems". Fred R. Eckman, Lawrence H. Bell, Diane Nelson, eds., *Universals of Second Language Acquisition*, 3-23. Newbury House, Rowley, Mass.

Tezla, Albert 1987. *„Valahol túl, Meseországban": az amerikás magyarok, 1895-1920.* 2 kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Tompa József, szerk., *A mai magyar nyelv rendszere I-II.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961-1962.

Török István 1978. *Katolikus magyarok Észak-Amerikában.* A Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown, Ohio.

Vago, Robert M. 1980. *The Sound Pattern of Hungarian.* Georgetown University Press, Washington, D.C.

Varga László 1975. *A Contrastive Analysis of English and Hungarian Sentence Prosody.* Hungarian Academy of Sciences and Center for Applied Linguistics, Budapest.

— 1980. "A contrastive analysis of English and Hungarian word stress". L. Dezső and W. Nemser, eds., *Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics*, 233-244. Akadémiai Kiadó, Budapest.

— 1981. „A magyar intonáció — funkcionális szempontból". *Nyelvtudományi Közlemények* 83:313-339.

— 1988. „A gazdagréti kábeltelevízió műsorából válogatott anyag intonációs átirata". Kontra Miklós, szerk., *Beszélt nyelvi tanulmányok* (Linguistica, Series A, 1.), 5-21. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest.

Váradi Tamás 1980. "A guide to Hungarian–English errors". L. Dezső and W. Nemser, eds., *Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics*, 513-590. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Várdy, S.B. and Ágnes Huszár Várdy 1985. "Historical, literary, linguistic and ethnographic research on Hungarian-Americans". *Hungarian Studies* 1:77-122.

Vázsonyi Endre, előkészületben. *Túl a Kecegárdán (Calumet-vidéki magyar szótár).*

Végh József 1959. *Őrségi és Hetési Nyelvatlasz.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Wacha Imre 1985. *Beszéd: szituáció, szöveg és hangzás együttese a rádióban és a televízióban.* Grétsy László, szerk., *Nyelvészet és tömegkommunikáció* I. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.

Waggoner, Dorothy 1981. "Statistics on language use". Charles A. Ferguson and Shirley Brice Heath, eds., *Language in the USA*, 486-515. Cambridge University Press.

Wass Albert 1980. „Gerendi Péter furcsa története". *The Eighth Tribe* 7.5:12-15.

Weinreich, Uriel 1953. *Languages in Contact: Findings and Problems.* New York.

— 1956. "Notes on the Yiddish rise-fall intonation contour". M. Halle et al., eds., *For Roman Jakobson*, 633-643. Mouton, The Hague.

Weinstock, S. Alexander 1969. *Acculturation and Occupation: A Study of the 1956 Hungarian Refugees in the U.S.* Martinus Nijhoff, The Hague.

Williams, F. 1973. "Some research notes on dialect attitudes and stereotypes." R. W. Shuy and W. Fasold, eds., *Language Attitudes: Current Trends and Prospects*, 113-128. Georgetown University Press, Washington, D.C.

Zalabai Zsigmond, szerk., 1985. *A hűség nyelve. Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről.* Madách, Bratislava.

Zöldi László 1985. „Este a fonóban." *Élet és Irodalom*, 1985. augusztus 16., 3. oldal.

Tárgymutató

adatközlők 18–20, 39–40
adatközlők kiválasztása 11
adatok ellenőrizhetősége 16–17
aferézis 52
alanyi és tárgyas ragozás 83–84
alkudozás 95–96
amerikai magyar beszédet tartalmazó magnetofonfelvételek 7
amerikai magyar szójegyzékek 6
amerikai magyarok száma 2–3
anyanyelv 27–28
aspiráció 41–43
asszimiláció 24–25
beszédstílusok 30kk., 35–36
birtokos személyragozás 72
budapesti hanglejtés l. éneklő hanglejtés
cognate szavak l. rokonszavak
datívusz posszesszívusz 72, 85–86
egyházi élet 25–26
eldöntendő kérdés intonációja 60
elsődleges és másodlagos szövegek 6–7
éneklő hanglejtés 64–65
érthetőség: az AM ~e 94kk., 118kk.
félnyelvűség (=semilingualism) 4–5
felszólító mód 71–72
feltételes mód 72
folyamatos beszéd 12, 15, 35–36, 41, 43, 44, 45, 46, 50, 81, 95–97
gy hang realizációi 44–45
gyakoriság
    abszolút és relatív 16, 80, 92–93
    a SM-tól eltérő intonációjú megnyilatkozások ~a 59
    névmások ~a 82

hallásteszt 37–38, 45–46
hangmegkülönböztetés l. hallásteszt
hangsúly l. mondathangsúly, szóhangsúly, kiemelő hangsúly
hejcei nyelvjárás 75
helynevek határozói ragozása 73–74
hiba és nyelvbotlás 29
hibrid kölcsönszó 100
hiperpurizmus 94
honosító igeképző 69–70
hosszú mássalhangzók 43–44, 51
hullámzó dallam 63–64
Hunglish 7
idegen nyelv 27–28
igeidő-használat 86–87
ingadozás 41, 69
interferencia 28–29, 75kk., 89–90
interjúhelyzet 13–15
interjúk 12–13
interlanguage l. köztes nyelv
intonáció 59kk.
irányított beszélgetés 12, 30, 35, 44, 45, 51, 132–133
írásbeli kommunikáció magyarul 27
jelentéskölcsönzés 100
jelölési konvenciók 22–23, 139-141
kérdőív l. South Bend-i magyar ~, nyelvhasználati ~
kettőshangzók 52–53
kiemelő hangsúly 56–57
kijelentések intonációja 60–63
kódváltás 7, 13–14, 77, 89kk.
kommunikatív interferencia 113kk.
kommunikatív kompetencia 113kk.
kommunikatív kudarc 118kk.
kontaktológia 27
kontaktusváltozatok 13, l. még a magyar nyelv ~-ai
kontrasztív elemzések 9

kölcsönszó 89–91, 94–97, 99
kölcsönzés
nyelvi és beszédbeli 29, 69, 90
~ és kódváltás 89–91
könyvtár 27
körülírás 102
közösségi alkalmak 26
köztes nyelv (= interlanguage) 28–29
külföldi magyarok l. vélemények a ~ beszédéről
lejegyzési szabályok 139kk.
lexikai dominancia 103
lipótvárosi hanglejtés l. éneklő hanglejtés
locusjelölés 23
magánhangzó-illeszkedés 53–55
magyar nyelv kontaktusváltozatai 1
magyar tájszavak Amerikában 103
magygol 7
második nyelv 27–28
megfigyelői paradoxon 30
megközelítés l. a sztenderd ~e
megromlott magyar nyelvhasználat 4, 8
morfológiai adaptáció 70–71
mondathangsúly 57–59
névmások 82
névváltoztatás motivációja 111–112
norma 93kk., 97
anyanyelvi és célnyelvi 28
kommunikatív 13, 95kk.
retorikai 13, 14
nyelvbotlás l. hiba és ~
nyelvcsere 25
nyelvhasználat 24
nyelvhasználati kérdőív 12–13, 135kk.
nyelvjárás l. óhazai nyelvjárások
nyelvromlás l. megromlott magyar nyelvhasználat

nyelvtudás szintje 28
nyelvvesztés 71–72
óhazai nyelvjárási örökség 44, 55, 73, 75, 98
óhazai nyelvjárások 17 et passim
olvasásteszt 36, 37–38
percepció és produkció 48–49
r hang realizációi 45
rádió 26
re-latinizálás 70
rokonszavak (=cognates) 52
semilingualism l. félnyelvűség
stílus l. beszédstílusok
South Bend-i magyar kérdőív 12, 131kk.
South Bend-i magyarok története 9–10
számbeli egyeztetés 80–81
számítógépes korpusz 21–22
számítógépes rögzítés és rendezés 16
személynevek 105kk.
szintaktikai calque-ok 84–85
szóhangsúly 55–57
szokott + főnévi igenév 114–116
szórend 75kk.
szóvicc 99
szöveglejegyzés 15
sztenderd magyar 16–17, 91
a sztenderd megközelítése 30–33, 77, 101–102
szuperesszívusz és inesszívusz 73–74
t hang zöngésülése 51
tájszó l. magyar tájszavak Amerikában
társalgás (természetes) 13, 45, 97
tegezés/magázás 116–117
terepmunka 11–12
teszthelyzet 47
tükörszó/tükörkifejezés 101
újságok 26–27

zárt *ë* South Bendben 45kk.
z + *j* ⟶ *zs* asszimiláció 51
vadmagyarok 44, 73
-val/-vel rag 73
vélemények a külföldi magyarok beszédéről 1–2
viselkedési norma 120

Néhány fontosabb szó mutatója

batéria, batri 70
bokszi 70
dípí(s) 10–11
disszidens ix
farma 70
grinór, grínhorn 10
Hunky 10
káré 13, 14, 70, 92
kárpátontúli 13
öreg magyarok 10
ötvenhatos 11
refjudzsi, refudzsi 11
szabadságharcos 11
új magyarok 11
vadmagyar 10

Summary

The Hungarian Language as Spoken in South Bend, Indiana

(References in this summary are only to articles published in English, listed in the bibliography beginning on p. 161)

I. Introduction

This book outlines the major characteristics of Hungarian as it is spoken in South Bend, Indiana, USA. While teaching Hungarian at Indiana University, Bloomington, in 1978-1981, the author, a native speaker of Standard Hungarian, carried out fieldwork in South Bend over a period of nine weeks. Eighty hours of tape-recorded interviews with 40 informants constituted the data for this analysis. The informants fell into three distinct groups: (1) 14 old-timers (i.e. people who emigrated from Hungary to the USA around World War I), (2) 10 post-1956 refugees, and (3) 16 2nd/3rd-generation Hungarian-Americans. Two kinds of interviews were conducted: a Hungarian-language interview, and a language usage interview (cf. Kontra and Nehler 1981b). The corpus was computerized and is over 2.5 million characters in length.

In accordance with the principles of the **Project on Hungarian-American Bilingualism in South Bend, Indiana**, the interviewer consciously used Standard Hungarian (henceforth abbreviated SH) during the interviews. He also tried to act as SH listeners do, i.e. when an informant used a form which the interviewer thought monolingual speakers of SH would not understand, he asked for clarification. Thus most of the South Bend recordings were pointedly, deliberately, conversations between speakers of a low-prestige contact dialect and a speaker of a high-prestige standard dialect.

Throughout the book, American Hungarian (AH for short) is contrasted with Standard Hungarian. SH is defined as it is codified in the dictionaries and the descriptive grammar (1961-1962) of the Hungarian Academy of

Sciences. In an attempt to distinguish contact dialect features from old-country dialect features, Hungarian dialect data are also considered.

II. Phonology

The data for the phonological analysis were drawn from field tests and guided conversations. Two kinds of tests were used: reading out word lists, and a "same or different?" listening test in which informants had to tell if two words (e.g. *sor* 'line' and *sör* 'beer') had the same meaning or not.

Unlike in SH, in South Bend Hungarian *p*'s, *t*'s and *k*'s are often **aspirated**. There is considerable variation among informants; and the use of aspiration also varies within one informant's idiolect. Categorical statements about aspiration cannot be made for any of the three groups of informants.

Immigrants retain **geminate consonants** both productively and perceptually, but about one-third of the American-born informants do not acquire them.

American-born informants often pronounce voiced alveo-palatal affricates [j̆] for voiced palatal stops [d̆y̆].

Several old-country dialects, unlike SH, have a mid *e* /e/ and a low *e* /ɛ/ phoneme. Speakers in the South Bend community form a continuum between those who have the mid and low *e* phonemes productively and perceptually, and those who have a single *e* phoneme.

Under the influence of American English, medial *t* often becomes voiced in AH, e.g. *fölmelegídette* 'he warmed it up' vs. SH *fölmelegítette*.

Apheresis, the loss of initial syllables and vowels in loanwords, is highly characteristic of AH, e.g. *grádzs* (< garage) and *pojntment* (< appointment).

The use of **diphthongs** (e.g. *u̯o, ü̯ö, i̯ë*), a marked old-country dialect feature, can be retained by immigrants and acquired by their American-born children. Immigrants without diphthongs in their original Hungarian often use *éi*- and *óu*-type diphthongs for the SH monophthongs *é* and *ó*.

Vowel harmony violations are most frequent with the so-called abstract vowel roots which take back vowel suffixes, e.g. SH *hidak* 'bridges' vs. *hidek*.

English **word stress** has considerable influence on AH, especially in the case of cognates such as *Amerika* and *antenna*, both stressed on the second syllabe (SH word stress is always on the initial syllable).

As regards **sentence stress**, three deviations from SH are frequent.[1]

(1) AH *'nagy "gyár*
SH *"nagy "gyár*
E(nglish) E(quivalent) *'big "factory*

(2) In *nem* 'not' + verb phrases primary stress is often on the verb:
AH *'nem "értem*
SH *"nem 'értem*
EE *I 'don't under"stand*

(3) In *nem* 'not' + noun/pronoun etc. phrases stress is often on the negated word:
AH *'nem "itten*
SH *"nem itten*
EE *'not "here*

The above findings prove correct L. Varga's (1975) predictions about English learners of Hungarian.

AH **intonation** differs from SH intonation in three major ways (cf. Kontra and Gósy 1987b): (1) yes-no questions often have rising intonation in place of SH rising-falling, (2) ordinary statements often have a rise-fall instead of SH falling intonation, and (3) in running accounts of events, fall-rises are used instead of SH falls. All three deviations are due to the influence of American English. Type (2) deviations, the rise-falls on ordinary statements, coincide "dangerously" with the stigmatized Jewish Hungarian intonation in Budapest.

III. Morphology

Morphological fluctuation is evident in the adaptation of English loanwords; e.g., both of the denominal verbal suffixes (*-l* and *-z*) can be attached to the same loanroot: *szpelezik* and *szpellol* 'he spells'.

English words with a suffix that has an analogous suffix in SH are often borrowed as loanblends, for instance *fraternal* > *fraternális*, *insulation* > *inszoláció*.

The "extra" stem-final vowels in the loanwords *káré* 'car,' *farma* 'farm' and *bokszi* 'box' are explained as the result of a sort of koine of American

---

[1] " marks primary stress and ' secondary stress.

immigrants. ("Extra" stem-final vowels are found in at least four other immigrant languages in America: Finnish, Greek, Lithuanian and Polish.)

With regard to the loss and acquisition of Hungarian morphology, immigrants and their American-born children show systematic differences. While all immigrants retain the imperative and conditional paradigms of verbs as well as the possessive paradigms of nouns, second-generation speakers do not fully acquire them.

In contrast to SH, sometimes the *v* of the instrumental case-ending *-val/-vel* does not assimilate to the stem-final consonant, e.g. SH *méz-zel* 'with honey' vs. AH *méz-vel.*

An interesting morphological phenomenon in AH, the use of the superessive case-ending *-on/-en/-ön* instead of the SH inessive *-ban/-ben* in place-names like *Nubranszvikon* 'in New Brunswick' is explained by B. Kálmán in the following way: most Hungarian city-names take *-on/-en/-ön* (e.g. *Budapesten* 'in Budapest') while there are a few exceptions taking *-ban/-ben* (e.g. *Debrecenben* 'in Debrecen'). All foreign city-names behave like *Debrecen*, cf. *Pécsen* 'in Pécs' vs. *Bécsben* 'in Vienna.' American-Hungarians use *-on* where standard speakers would use *-ban* because, Kálmán claims, *New Brunswick*, for instance, is not a foreign city to them but their hometown. Kálmán's claims can only partially be supported by the South Bend data: while there are several place-names with a superessive case-ending in the corpus, there is not a single occurrence of the forms *Szauszbenden* or *Szótbenden* 'in South Bend.'

IV. Syntax

Some **word order** deviations from SH cannot be explained by English interference, e.g.

AH *És még beszél magyarul. Ahogyan úgy.*

SH *És még beszél magyarul. Úgy-ahogy.*

EE *And he still speaks Hungarian. One way or another.*

English interference in AH word order is approximately twice as frequent in the speech of 2nd/3rd-generation speakers as in the speech of immigrants.

Examples:

AH	*a rendes*	*órabérünk*	*volt*	*negyven*	*cent*
	the regular	hourly wage-our	was	forty	cent
SH	*a rendes órabérünk negyven cent volt*				
EE	*Our hourly wage was forty cents*;				

AH	*a magyarok*	*általába*	*használják*	*a magyar*	*szót*
	the Hungarians	usually	use	the Hungarian	word
SH	*a magyarok általában a magyar szót használják*				
EE	*Hungarians usually use Hungarian.*				

English interference is often evident in the word order of AH dates and personal names as well.

Deviations from SH **number concord** are frequent after *sok* 'many' and *rengeteg* 'countless,' which are often followed by plural nouns in AH. There is considerable variation: one informant uses the English concord rule 42% of the time and the SH rule 58% of the time in her AH speech.

SH number concord is also frequently violated in predicative constructions, e.g.

AH	*mikor*	*fiatal*	*voltunk*
	when	young-singular	we-were
SH	*mikor*	*fiatalok*	*voltunk*
		young-plural	
EE	*when we were young*		

Immigrants use the **definite and indefinite conjugation** of verbs most of the time according to SH rules. 2nd/3rd-generation speakers, however, often violate SH rules, both in unreflected conversations and formal interviews.

Syntactic calques are most frequent in the deviant use of case-endings, e.g.

AH	*a Lajosnak*	*az édesanyja*	*nem*	*beszét*	*ahhó*	*a*	*fiáhó*
	the Lewis's	the mother-his	not	spoke	that-to	the	her-son-to
SH	*Lajosnak*	*az édesanyja*	*nem*	*beszélt*	*azzal*	*a*	*fiával*
					that-with	the	her-son-with
EE	*Lewis's mother didn't speak to* that *son of hers*;						

AH	*levágtam*	*az*	*erdőt*
	down-cut-I	the	woods
SH	*kivágtam*	*az*	*erdőt*
	out-cut-I	the	woods
EE	*I cut down the woods.*		

Sequence of tense deviations from SH are often induced by English rules, for instance

AH *láttam, hogy nem jött a kocsi és én mentem keresztül*
saw-I that not came the car and I went across
SH *láttam, hogy nem jön a kocsi...*
comes
EE *I saw that the car wasn't coming and I crossed*

V. Vocabulary

All lexical deviations from SH have been marked as such in the entire corpus. In order to evaluate the old myth that "American Hungarian contains so many English loanwords that it is unintelligible to Hungarians", I examined two 15-minute conversations: (1) a part of a language usage interview, and (2) an excerpt from a dialog in which the speakers are bargaining for a house. In (1) the informant observed what E. Haugen calls his rhetorical norm (he tried to speak as SH speakers do); in (2) the participants used their communicative norm (they spoke the way American-Hungarians usually speak to each other). In (1) the **ratio of English (loan)words** to Hungarian words was 1 to 50, in (2) it was 1 to 35.

Lexical deviations from SH are due to **intralingual and interlingual causes.** Various types of borrowing are copiously illustrated: (1) loanwords, e.g. *lájszni* (<licence), (2) loanblends, e.g. *gázbill* 'gas bill' from Hungarian *gáz* 'gas' and English *bill*, (3) loanshifts, e.g. *szalon* 'tavern' (<saloon) (in SH *szalon* means 'living room'), and (4) calques, e.g. AH *tizenkilencszáz tizenkettő* (literally: nineteen hundred twelve) vs. SH *ezerkilencszáztizenkettő* (literally: one thousand nine hundred twelve).

There are two interesting phenomena that characterize AH on the lexical level: approximation of the standard, and conversational definitions. **Approximation of the standard** means the variability in the choice of lexical items such that a less standard item is followed by its more standard synonym. For instance, a Hungarian-American may first use an English

word and then its Hungarian equivalent (e.g. *twins* and *ikrek*). Or he may first use an AH word and then its SH equivalent (e.g. *káré* and *kocsi*; both mean 'car'). Sometimes there is variation between the use of a SH word and its loanshifted AH equivalent, e.g. an informant uses both *tévét néz* and *tévét vizgyáz.* Both phrases were used to mean 'watch TV.' *Néz* is the SH verb, *vigyáz* is the loanshifted AH "synonym" (Cf. Kontra and Gósy 1988).

Hungarian-Americans often resort to **conversational definitions** when they cannot recall the exact word they need. Thus instead of SH *kőműves* 'mason, bricklayer,' they may use *aki téglát rak* 'one who lays bricks'. Another example is the use of *akik az ételt hordják* 'those who serve food' instead of the single word *pincérek* 'waiters' (cf. Kontra 1982b).

Picture elicitation tests in which informants were asked to name parts of pictures first in English, then in Hungarian, revealed that immigrants are dominant in Hungarian and 2nd/3rd-generation speakers are dominant in English (for details see Kontra 1982b).

VI. Personal Names

Data for the examination of the names of Hungarian-Americans in South Bend are drawn from tape-recorded answers to specific questions as well as from the 1981 South Bend Telephone Directory. The Anglicization of names is investigated orthographically and phonetically. Immigrants change the order of their Christian names and surnames (*Németh József* becomes *Joe Nemeth*). American-born children typically get a middle name as well. The motivations for and the attitudes to changing names are also dealt with.

VII. Communicative Interference and Failure

The communicative competence that American-Hungarians use in speaking Hungarian is by definition different from the communicative competence of Hungarians in Hungary.

One difference concerns the use of *szokott* + infinitive constructions. Such constructions are used to denote habitual present action in SH but — under the influence of English *used* + *to* infinitive — they often mean a discontinued habitual past action in AH.

Communicative interference is evident in several informants' use of the ***tu/vous* forms of address.** In narratives, informants often use informal *tu*-forms when relating a dialog between them and some socially more important person whose social status would require formal speech (cf. Kontra 1985:272).

An analysis of communicative failures between informants and the author concludes the book. When communication broke down it was due to (1) differences in the interlocutors' knowledge of the world, (2) differences in their Hungarian, (3) differences in their expectations and behavioral norms, or (4) some combination of these factors.

South Bendi Magyarság Száz-éves történetéről sokat lehetne irni- ezen szerény kis emlék könyvbe.

1932 Oktoberben Ünnepelte a South Bendi Magyarság az 50-éves évforduloját az ide településének. És egy szép nagy tartalmu emlék-könyvet adtak ki ezen alkalomal. Amiben meg van irva mi volt a Fő-ok az első nagy Magyar kivándorlásnak. Kösztük az első South Bendi Magyar idetelepülteknek.

Ezen 50-éves emlék könyvben az akori Egyesült Álomok Elnöke, Mr. Hoover eszt irta.. "A Magyar nemzetnek dicső multja van és a ide származott gyermekei azon erények példa képet hosztak magukkal ezen Uj Hazában, melynek Nemzetét és South Bendi Városát is segiteték nagyá tenni".

Az 1920-1930 években volt South Bend Magyarsága népességben legtöbb. Utca sorok voltak Magyar üzletekel és a helybeli Magyar kultura is magas fokon állat. Magyarországi szinészek, Működő elő-adássok voltak adva a Magyar-Házban. Szüreti mulat-ságok; gyönyörü bállok, piknikeken találkozott,, szorakozott Városunk Magyarsága.

Most már nem igen vannak Magyar Összejövetelek A Magyar zene kulturát a Magyar Rádio adásson lehet halani minden Vasárnap reggel 10:05 perci kezdettel a WSBT Radio "96" állomásrol - a Lukács Vendel és Juliska vezetésivel.

A South Bendi Magyar bevándoroltak már az első 25-evben Templomokat épiteték ami ma is meg vannak még. Gyermekei, unokai közül Ugyvédek; Orvosok: Uzlet emberek; kisebb Gyár tulajdonosok; Vállalkozok; Gyari-Üzem vezetők: stb. Politikai állásokbol is ki vete részét a South Bendi magyarsdg. Sheriff; Tüzoltok; Rendőrök és Magyar-származásu Polgármester és sok más politikai állásban volt része a Magyarságunknak. És ezzel jó hir nevett szereszték Városunk lakosága előtt. Tehát legyen ezen 100-éves évfordulo Ünnep-ség mind azok emlékének akik az elmult 100 esztendő folyamán önzetlen lelkesedéssel dolgosztak a South Bendi Magyarság kultura erkölcsi anyagi jóléttéért, és a Magyar fajtán becsületéjért.

Honfitársi Üdvözlettel.....

Lukács Vendel

Ára: 200,— Ft